
Pràcticum II

Escenes d'educació social 2

PID_00267584

Isabel Hernández Gondra
Brígida Cristina Maestres Useche
Irene Matencio Ruiz-Peinado
Asun Pié Balaguer
Miguel Salas Soneira

Temps mínim de dedicació recomanat: 6 hores

Isabel Hernández Gondra

Pedagoga i psicòloga clínica per la Universitat de Barcelona (UB), i màster en Psicologia clínica i salut mental. Té formació en psicoteràpia psicoanalítica (CEPP, Fundació Vidal i Barraquer).

Brígida Cristina Maestres Useche

Sociòloga per la Universitat Central de Veneçuela i doctora en Psicologia social per la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB). És professora de l'àrea social en psicologia i educació social dels Estudis de Psicologia i Ciències de l'Educació de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC).

Irene Matencio Ruiz-Peinado

Educadora social per la Universitat de Barcelona (UB), té formació en psicoanàlisi per l'Escola Lacaniana de Psicoanàlisi del Camp Freudià (Barcelona). Ha treballat onze anys en el camp de la protecció a la infància, la psicopatologia i la diversitat funcional. Actualment treballa en el camp de l'educació a la Unitat d'Escolarització Compartida (UEC) de la Fundació El Llindar de Cornellà de Llobregat, i també és il·lustradora infantil.

Asun Pié Balaguer

Doctora en Pedagogia per la Universitat de Barcelona (UB) i diplomada en Educació Social per la Universitat Ramon Llull (URL). És professora i investigadora dels Estudis de Psicologia i Ciències de l'Educació de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC).

Miguel Salas Soneira

Doctor en Ciències de l'Educació per la Universitat de Barcelona (UB), educador social per la Universitat de Santiago de Compostel·la (USC) i llicenciat en Publicitat i Relacions Públiques per la Universitat de Vigo (UVI).

L'encàrrec i la creació d'aquest recurs d'aprenentatge UOC han estat coordinats per la professora: Asunción Pié Balaguer (2019)

Primera edició: setembre 2019

© Isabel Hernández Gondra, Brígida Cristina Maestres Useche, Irene Matencio Ruiz-Peinado, Asun Pié Balaguer, Miguel Salas Soneira

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2019

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Realització editorial: FUOC

Cap part d'aquesta publicació, incloent-hi el disseny general i la coberta, no pot ser copiada, reproduïda, emmagatzemada o transmesa de cap manera ni per cap mitjà, tant si és elèctric com químic, mecànic, òptic, de gravació, de fotocòpia o per altres mètodes, sense l'autorització prèvia per escrit dels titulars dels drets.

Índex

Introducció	5
1. A propòsit de la Marian	7
1.1. Encreuament de rutines	7
1.2. Un joc de proximitats	9
1.3. Construint en comú	12
1.4. Un nou començament	13
1.5. A reveure, companya	16
1.6. Notes finals	17
1.7. Referències bibliogràfiques	19
2. Marques del desemparament. A propòsit d'un acolliment familiar	21
2.1. Acollir l'N	22
2.2. Les altres maternitats	34
2.3. A tall de tancament: la dissociació com a fonament	35
2.4. Carta de comiat a l'N	37
3. Les invencions d'en Víctor	38
3.1. Orientacions en la intervenció educativa amb l'autisme	44
3.2. Referències bibliogràfiques	45
4. Protecció a la infància, o repetició del trauma?	46
4.1. Primer moment: la situació inicial d'en Josu, l'Ana i en Roberto	46
4.1.1. Josu	46
4.1.2. Ana	47
4.1.3. Roberto	48
4.2. Des d'on comprendre	48
4.3. Segon moment: evolució de la situació	54
4.3.1. Josu	54
4.3.2. Ana	56
4.3.3. Roberto	59
4.4. Cal una teoria del creixement	61
4.5. A manera d'annexos: per a saber-ne més	63
4.5.1. Fitxa tècnica: què són els EAIA	63
4.5.2. Tipus de vincle	64
4.5.3. Bowlby	65
4.5.4. Cyrulnik	65
4.6. Referències bibliogràfiques	65
4.6.1. Bibliografia	65

4.6.2. Bibliografia complementària	66
5. La solitud dels titelles. Deliri pedagògic (epistolar) sobre les tiranies del nom.....	67

Introducció

Els relats següents són una extensió del llibre *Escenes d'educació social*. Responen a la necessitat de continuar explicant allò que ens passa davant de l'altre, o allò que ens passa quan transitem pels serveis i per les institucions de l'educació social. Per això, es tracta d'un material encarnat, fet de llàgrimes i d'ombres, de patiments i d'alegries, coses que es diuen i coses que es fan des de la pell nua. Com ja s'ha dit anteriorment, pretenem continuar mostrant-nos tal com som, més enllà de les tècniques i dels procediments.

Aportar, per tant, una mica de llum sobre allò que no ens agrada, per excés o per defecte, de les nostres pràctiques i que per pudor o per rubor sempre amaguem darrere les màscares del saber, sobretot del saber sobre l'altre, a qui tant acudim per a edificar els nostres tabús. Les nostres misèries, els nostres límits, el nostre no saber i no voler reconèixer-ho és el que ens concerneix aquí. Allò que mai no es confessa i que sempre es calla (Pié i Solé, 2014, pàg. 14).

A *Reescribir entre cuerpos caminos po(e)sibles*, Noemí Duran Salvador es pregunta: Quan ens permetem recordar el cos? Com ens disposem com a cossos sensibles en el nostre quefer diari? El cos sempre ens acompanya, però, com l'escoltem? A aquesta escolta fa referència aquest text, una escolta difícil, densa i pesant. El lector no ha de tenir cap dubte que més d'un i més de dos dels relats han estat emocionalment molt costosos; per això el seu valor i el seu rigor. Explorar la història pròpia des de la sensibilitat ni és comú ni té un valor en el món de l'acadèmia, però atesa la nostra convicció que part del «dolor de món» que vivim podria corregir-se apel·lant a la sensibilitat, continuem insistint en aquest tipus de textos. Uns textos que no només són text, sinó que són fragments de les nostres vides, dels nostres cossos i de la nostra manera de transitar. Com ens diu Duran:

Reescrivim entre cossos perquè cada persona interrogui la noció d'educació des de les seves experiències i en diàleg amb altres. Contemplem cada ésser com un mestre, de manera que el més important no és tant allò que estudiem-investiguem, sinó l'obertura a reconèixer i a valorar com cada persona entra en contacte amb allò que explorem. Coneixedors que la realitat està en constant canvi, considerem que més que aprendre formes definides cal aprendre sobre la vida, sobre les maneres singulars d'obertura de cada ésser; la qual cosa ens dona la possibilitat de conèixer infinites maneres d'atendre i de tractar el món (Duran, 2017, pàg. 13-14).

Així, doncs, dono per avançat el meu profund agraïment a tots els autors d'aquest text, pel seu esforç per a ordenar el dolor i la il·lusió, per la seva generositat a compartir les seves entranyes i per la seva contribució a fer d'aquest món un lloc més sensible i obert. La resta serà cosa del lector, de la seva capacitat per a deixar-se afectar i tocar, de la seva voluntat per a entendre que no podem continuar apartant el saber de l'experiència del coneixement acadèmic o, dit d'una altra manera, no podem continuar fracturant la professió de la vida sense produir patiments evitables.

Autora

Asun Pié Balaguer

Referència bibliogràfica

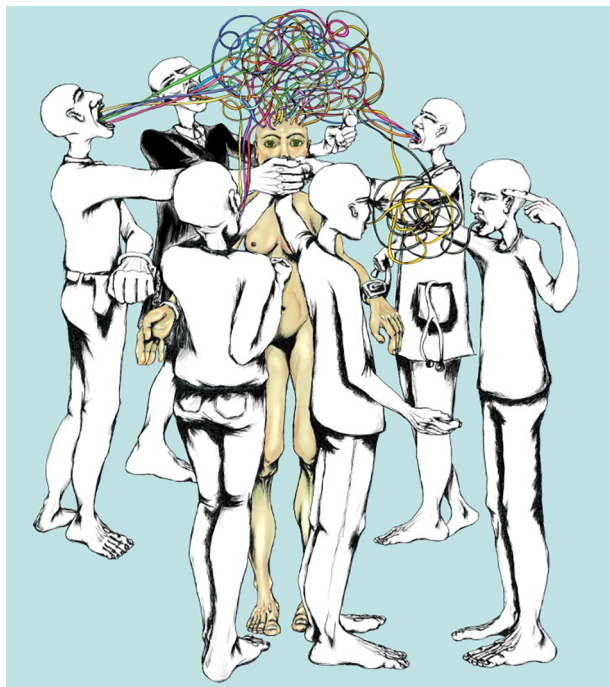
A. Pié i J. Solé (coord.) (2014). «Narrar las prácticas, explicar los cuerpos». A: A. Pié i J. Solé. *Escenas de educación social* (pàg. 13-17). Barcelona: UOC.

Referència bibliogràfica

N. Duran (2017). *Reescribir entre cuerpos caminos po(e)sibles*. Barcelona: UOC.

1. A propòsit de la Marian

Font: Marta Portela Barreiro

«De la meua vida soc l'única que té l'autoritat absoluta de mostrar i no voler mostrar la meua vida.»

Marisa Wagner

Autor

Miguel Salas Soneira

1.1. Encreuament de rutines

Ens vam conèixer en aquesta espècie de territori de frontera on hi ha persones amb un diagnòstic psiquiàtric, professionals i, de vegades, algunes famílies a la recerca d'informació i d'ajuda.

Se'ns havia convocat allà per diferents raons. A la Marian, per prescripció mèdica d'activitats; a mi, per una substitució de tres mesos per una baixa de maternitat. Tant l'una com l'altre fèiem el que podíem dins del rol que se'ns havia assignat. Ella com a usuària i jo com a tècnic –així és el llenguatge d'alguns recursos de salut mental– vam aprendre a poc a poc a apropar-nos.

Als matins, sempre era la primera d'arribar. Asseguda en aquell banc del davant del portal de l'associació, esperava sense gaire entusiasme que s'obrissin les portes i comencessin les activitats de torn.

Amb l'objectiu de completar la seva formació de tercer d'ESO, els matins dels dimarts i dels dijous anava a un programa anomenat Acadèmia. Si la memòria no em falla, les tardes dels dilluns anava a un taller d'habilitats socials, mentre

que les dels divendres anava a un altre on es treballaven diferents competències relacionades amb la vida domèstica, com ara comprar, cuinar o la manera més eficaç de gestionar les factures de l'aigua o de la llum.

A tot l'anterior se sumaven les obligacions relatives a la teràpia mitjançant el treball desplegada al centre on residia. Per mitjà del que anomenen laboratoràpia, s'afegien simbòlicament a les seves rutines les qüestions dels diners i de la compensació econòmica. En altres paraules, els matins que no venia a l'associació havia de rentar, estendre, planxar i plegar la roba de les persones internes del psiquiàtric; els llençols i les mantes dels llits; les bates dels metges de la institució, i, de passada, la roba d'altres centres de salut de la zona. Es tracta, com diria Foucault (2005), de subvenir a les seves necessitats com a malalta formant part d'un sistema d'intercanvis a partir del qual finançar-ne l'existència de boja. Sota el pretext de la recuperació, el romanent que li quedava de la seva tasca era d'uns escassos setanta euros mensuals i la promesa, això sí, que algun dia podria sortir del manicomi.

Potser no sigui gratuït remarcar que el que regularment duia la Marian a l'associació no era la seva lliure voluntat de participar en les formacions i els tallers, sinó l'itinerari prèviament dissenyat per a ella per un grup d'experts en esquizofrènia. Tal com sosté Valverde (2015, pàg. 28) «el capitalisme neoliberal intenta mantenir el mite que hi ha llibertat de moviment, però en realitat cada subjecte té el seu lloc», encara que no s'esculli. Pel que fa a les persones diagnosticades, aquest lloc amb freqüència és el de la seva reificació com a pacients en els serveis de salut mental (Correa *et al.*, 2006), per la qual cosa el marge de maniobra per a sortir del circuit i desprendre's de la màscara que se'ls assignava era més aviat escàs.

En un món cada vegada més complicat, accelerat i necessitat d'especialistes, es podria dir que només poden construir els qui més en saben, i la resta queda relegat a l'obligació de seguir-los el pas per a poder participar i, per fi, ser alguna cosa (Martínez, 2012). La identitat de la Marian es teixia, així, entre espais i temps prescrits dins d'un sistema de relacions marcat pel signe terapèutic. El seu dia a dia transcorria, doncs, de dispositiu en dispositiu, en una malla sociocomunitària d'atenció de la qual jo en seria una peça més. Però no una peça qualsevol.

La jerarquia professional, habitual encara en el camp de la salut mental, feia dels professionals socials –del treball social i de la teràpia ocupacional, principalment, i de l'educació social en un lloc molt més residual– mers executors de les decisions preses principalment per psiquiatres i psicòlegs. En aquestes circumstàncies, la veu de les persones diagnosticades està, i em temo que continua estant, sistemàticament invisibilitzada.

Encara que a mi se m'havia encarregat la missió de «supervisar» un dels dos pisos de protecció que gestionava l'entitat, en el temps sobrer de la mitja jornada que no transcorria a l'habitatge havia d'assumir tasques de programació i de

facilitació en dos projectes concrets: inicialment, en l'anomenat d'habilitats socials, en el qual, segons se'm va dir, participaven «usuaris de segona divisió»; més endavant, en el que estava orientat a la formació d'adults.

En l'encreuament de rutines, en un escenari que no havíem triat del tot, ens vam trobar la Marian i jo. Recordo, tanmateix, que va ser en els moments previs al començament de les activitats, en aquell banc a peu de carretera, on vam començar a conèixer-nos.

A part de la cigarreta de rigor, al principi només compartíem impressions sobre el temps. Plou, fa fred, plou una altra vegada... Ben aviat aquelles frases impersonals se'ns van acabar, i aleshores també jo vaig començar a arribar abans.

1.2. Un joc de proximitats

Darrere de la discutible categoria diagnòstica que pesava sobre la Marian hi havia, sens dubte, i com en qualsevol altre cas, una història i unes circumstàncies. Darrere del meu rol de tècnic, també.

Les afirmacions anteriors poden semblar òbvies, però, com ens recorda Canals (2008), amb massa freqüència el seu sentit deixa de posar-se en joc a l'interior de les autoanomenades *professions relacionals*. La interacció entre el personal tècnic i els usuaris dels recursos acostuma a estar basada més en l'asimetria de posicions que en un diàleg realment horitzontal.

A més, tant en el marc dels serveis socials com en el del sistema de salut mental, la càrrega dels diagnòstics psiquiàtrics que es mobilitzen en el seu interior impulsa, amb freqüència, identitats que no es caracteritzen precisament pel dinamisme. Sovint, una vegada fixades aquestes etiquetes, difícilment admeten rèplica. De totes, algunes com l'esquizofrènia semblen dir-ho tot sobre el subjecte que retolen. L'estigma, l'exclusió de les narratives d'aflicció, la reïficació o la mercantilització del patiment són algunes de les conseqüències més negatives del seu ús (Ortiz, 2013; Salas, 2018).

Tenint en compte això, la veritat és que mai no em va interessar gaire saber quin era el diagnòstic de la Marian. Ni tan sols quina era la seva història clínica. Pel que fa al darrer tipus de document, i tal com indica Goffman (1992, pàg. 159), ja llavors sospitava que una de les finalitats d'aquests historials radica, sobretot, a destacar «les múltiples formes en què un subjecte resulta ser un "insà" i les raons que van fer lícita la seva reclusió i per les quals continua essent lícit mantenir-la reclosa. Amb aquest propòsit s'extreu, de tota la història de la seva vida, una nòmina completa dels incidents que tenen –o podrien tenir– una significació simptomàtica».

La pregunta rellevant per a mi aleshores, més enllà del que estableixen determinats sabers, era: quines circumstàncies en la vida de les persones contribueixen al fet que aparegui el malestar?, què diuen elles sobre el que els passa?, importen realment la seva opinió i la seva història quan del que es tracta és d'articular l'atenció?

Aviat vaig entendre que la institució funciona com un tipus d'espai on l'alteritat és sovint capturada i retolada. S'hi elaboren discursos i s'hi desenvolupen pràctiques sobre la diferència, però fent taula rasa d'alguna manera. En contextos com el del manicomi encara avui s'anomenen, identifiquen i defineixen subjectivitats, al mateix temps que es converteixen totes i cadascuna en el mateix: una **categoria diagnòstica**. Els subjectes, en conseqüència, acaben deshistoritzats. Espais semblants, especialitzats en (a)normalitat, anul·len i esborren l'estranyesa, allò altre, fugint de la inquietud i de la incertesa que provoca deixar a cadascú la paraula i la iniciativa (Larrosa, 2010; Núñez, 2003). No sorprèn, doncs, que el primer dia que vaig arribar a l'habitatge en qualitat de tècnic, els seus habitants em demanessin permís fins i tot a per a anar al vàter.

Perquè passa el mateix si del que es tracta és dels recursos estandarditzats i homogeneïtzants de la xarxa sociosanitària, on persones com la Marian passen entre la monotonia de rutines preestablertes i dissenyades per a la rehabilitació. És com si les rutes habituals estipulades per a l'anomenada *malaltia mental* neguessin la novetat de l'experiència amb tanta intensitat que no existeix viatge enlloc que no se circumscriu als anodins, fixos i immutables hàbits consignats per instàncies alienes. En elles no hi ha començament que obri la porta a allò diferent, imprevisible i fins i tot incompreensible: la vida està, així, minuciosament pautada.

D'aquesta manera vagava la Marian, de dispositiu en dispositiu d'atenció, del manicomi a l'associació, sota l'aixopluc d'un mateix sentiment: el que cada dia era, i seria, igual a qualsevol altre.

Davant de biografies complexes, com la seva o la de moltes altres persones psiquiàtriques que vaig conèixer a aquelles alçades de la meua vida, no eren poques les veus que insistien en la importància de mantenir l'anomenada *distància professional òptima*. Encara que benintencionades, gairebé totes aquestes veus semblaven negar d'alguna manera el diàleg real i la reciprocitat que això implica. Francament, haig de reconèixer que per aquesta raó, en certa manera, em resultaven estèrils: «Hi ha qüestions que és millor no tractar», deien unes; «parlar sobre determinats temes o sortir dels habituals només remourà traumes del passat», suggerien altres. Les veus més atrevides asseguraven sense vacil·lar que les persones que acudien a l'associació eren, per sobre de tot, usuàries d'un recurs, no amigues ni iguals.

Prendre distància era, per tant, una qüestió d'autoprotecció. Hi guanyàvem tots.

Al capdavant, el que passava a la Marian, sempre segons la visió hegemònica que operava darrere d'aquests discursos, tenia un origen orgànic difícil de determinar. Era com si en el seu cervell niés un tipus de fallada o d'error que, en algun moment, podia activar reaccions impredecibles i incontrolables que calia evitar.

La responsabilitat del personal tècnic radicava en la prevenció de possibles episodis de crisis psicòtiques i a activar els protocols per a la contenció, si apareixien. Amb això, la possibilitat de l'experiència quedava esborrada d'un cop de ploma.

Com si d'un mantra es tractés, era habitual sentir allò que la millor manera d'afrontar casos de trastorn mental sever –així es deia en nombrosos recursos i dispositius de la xarxa– consistia en la rigorosa presa de medicació i en activitats pautades. Així es desplaçava l'actuació cap al control i cap a la vigilància, afeblint-se l'**acompanyament socioeducatiu**.

En aquest context, és clar que qualsevol joc de proximitats entre la Marian i jo era no només innecessari, sinó que, d'altra banda, era desaconsellable.

Més enllà dels advertiments, vaig saber per ella que, amb l'excepció d'algun breu interval del que anomenen *externalització*, feia més d'una dècada que era interna del psiquiàtric. Si tenim en compte que els seus trenta i tants anys ens aproximaven força en edat, allò em va impressionar. Fos per això i per la inquietant idea que aquest també hauria pogut ser el meu camí, o no, la qüestió és que em vaig identificar amb ella.

Diria que sempre he tingut una versió de mi una miqueta marginal, però en companyia d'ella vaig adonar-me de fins a quin punt havia crescut entre cotó fluix. La seva vida, en canvi, estava marcada per un tipus de desraó que no rau precisament en els gens: una infància desprotegida, la falta de recursos i la prostitució com a opció de supervivència es van combinar amb el catàleg complet de malalties i d'infeccions de transmissió sexual. La infame retirada dels seus fills a mans dels serveis socials es va unir, al seu torn, a les contínues humiliacions i a la violència que patia en el marc de la parella.

L'opressió i l'absència de futur la conduïrien un dia a resistir-se. Furiosament i desafortunadament reaccionaria, d'una vegada i per sempre, a tanta crueltat.

Homicida i boja des d'aleshores, la maquinària juridicopsiquiàtrica no va trigar a engegar-se, apaivagant la ira amb la presó, primer, i amb els diagnòstics, la medicació i el tancament al centre, després. Titllada de simptomàtica una desesperació les causes de la qual es van situar en la bioquímica del seu cervell, el futur de la Marian es va tornar a enfosquir.

En massa sentits la vida s'havia encruelit amb ella i, tot i així, gairebé sempre somreia. Les seves paraules eren plenes d'angles, de marrades i de matisos amb els quals aconseguia omplir de color la seva història. Encara que de vegades era difícil, només calia aturar-se a escoltar-la per a tocar el seu dolor, però darrere hi havia, n'estic segur, optimisme i unes enormes ganes de viure.

1.3. Construint en comú

Amb els anys, s'havia anat ampliant per a la Marian el radi d'atenció –i en conseqüència, també de moviments–, del centre psiquiàtric cap a alguns recursos de la comunitat. El seu itinerari, quan van coincidir per primera vegada, era en aquest punt.

Aliena a qualsevol consigna de distància professional, a la Marian no li importava mostrar la seva fragilitat. Des d'allà, amb les misèries, però també amb les virtuts, compartia. Com estar a l'alçada?, i sobretot, com vincular-nos si això era justament el que calia, d'alguna manera, limitar?

Com gestionar tensions d'aquest tipus no s'aprèn a les universitats, vaig pensar. És clar que tampoc no es resolen si l'opció és refugiar-se en la comoditat d'un rol professional, distant i òptim, que s'acaba amb la jornada laboral.

He de confessar que al costat de la Marian em sentia petit. Desproveïda de dilemes com el que em turmentava, sempre es va interessar per mi. No hi havia en ella duplicitat, sinó més aviat curiositat. Potser fou això el que va fer que acabés obrint-me, la qual cosa em va permetre comprendre que corresponent la seva inquietud amb la meua seria més fàcil estar al seu costat i construir el comú. Així es van estrenyer les distàncies d'oficina i, a poc a poc, ens vam situar en les trames de la vida, que és on succeeixen les coses que realment importen.

Amb el pas del temps, i juntament amb altres persones diagnosticades, la Marian em va mostrar un món que no imaginava tan aliè. Un fet curiós, la veritat, ja que encara que en la meua família hi ha patiment psíquic, mai abans no m'havia abocat al dolor com llavors. Al llarg d'aquells mesos ens vam qüestionar moltes coses i, almenys jo, vaig aprendre molt.

Sincerament, crec que ens vam fer amics.

Vam passar tardes senceres escoltant Princesa Inca, llegint en veu alta *Les muntanyes de la boja* de Marisa Wagner, o simplement divagant. Tot compartint experiències de malestar, vam trobar llocs comuns entre diferents opressions que ens travessaven, com ara la precarietat, l'estigma i la discriminació, els tractes infantilitzadors cap a les persones amb algun diagnòstic psiquiàtric, el masclisme o la LGTB-fòbia, que foren temes la voluntat de transformació dels quals ens van reunir regularment a la Marian, a mi i a un petit grup de companyes usuàries dels serveis de salut mental.

Havíem aconseguit habitar, més enllà dels llocs institucionalitzats, un espai no marcat pel signe d'allò assistencial. El tipus de participació que va mobilitzar aquell vincle, crec honestament que simètric, facilitaria les condicions de possibilitat perquè sorgissin situacions en les quals el més important era, sobretot, acompanyar-nos i construir alguna cosa, el que fos, però junts. Els coneixements en primera persona que vam posar en joc foren el punt de partida d'una experiència que es va caracteritzar, sobretot, per socialitzar i polititzar qüestions que en altres contextos eren poc menys que tabú. La falta de suport i d'informació sobre el dret a negociar tractaments i a impugnar diagnòstics, la dependència dels coneixements experts, la manca d'autonomia i d'oportunitats a l'hora de triar la manera de viure, la sexualitat negada en contextos residencials, etc., es van convertir en els continguts que donarien sentit a aquelles trobades.

Al marge de les petjades que tot allò pogué deixar en cadascú, fins i tot vam arribar a elaborar una peça de teatre que, sorgida de les inquietuds compartides, vam representar a l'antic cementiri del psiquiàtric on, a més de la Marian, unes altres tres companyes romanien internes.

Sense permís i amb prou feines públic, no era reconeixement el que buscàvem, sinó explorar sense saber on ens portaria, en el seu conjunt, aquella vivència col·lectiva.

1.4. Un nou començament

Després d'un parell de mesos, i una vegada acabat el contracte, la Marian i jo ens vam veure menys. Només llavors vaig ser conscient de fins a quin punt m'havia impactat l'experiència. Em vaig interessar per altres projectes associatius vinculats a la salut mental –més crítics que aquell en el qual m'havia iniciat com a professional de l'àmbit–, com ara Radio Nikosia a Barcelona, o Radio Prometea a La Corunya. Des de l'activisme, vam aconseguir organitzar a Santiago de Compostel·la unes jornades autogestionades sobre bogeria, en col·laboració amb persones i col·lectius que tenien molt per a explicar.

Les marques que tot allò havia deixat en mi van acabar desdoblant-se temps després en la idea d'una tesi. Va ser aleshores quan vaig tornar a pensar en la Marian. Estava segur que li interessaria, així que no vaig trigar a posar-me de nou en contacte amb ella.

Li vaig proposar col·laborar i, de fet, es va il·lusionar. Sabíem que no seria fàcil, ja que tenia una incapacitació jurídica i, amb el tema de demanar permís, doncs, ja se sap. La institució que la tutelava i la treballadora social responsable d'atendre-la en matèria de llibertats d'elecció amb prou feines l'atenien. Sobrecàrrega de feina, ens van dir.

A més, les coses s'havien complicat al psiquiàtric. L'esperaven tres mesos sense sortir del mòdul on era, ja que una analítica d'aquestes que tradueixen sospites havia donat positiu en THC. El tractament de quimioteràpia per al càncer d'úter que li havien detectat li provocava moltes nàusees i, la veritat, no va dubtar a consumir marihuana per a sentir-se millor. Lamentablement, la seva doctora de referència no ho va aprovar i va decidir que el càstig era el més adequat, ateses les circumstàncies.

Per a veure-la mentre durava la sanció calia pujar fins al rebedor de la sala, just davant del fred passadís dels dormitoris. Com que ni tan sols podíem baixar a prendre'ns un cafè al bar, sèiem allà, en un banc molt diferent d'aquell on ens havíem conegut, i xerràvem una llarga estona. Gairebé sempre ens escapàvem a fumar una cigarreta a les escales, la Marian amb el seu pijama i el seu coratge i jo mirant d'aprendre a no indignar-me més que ella. Vam decidir intentar-ho tot perquè ens autoritzessin a fer la seva història de vida. Tenia tantes coses per a explicar!

Sense cap esperit de revenja, deia la Marian, «és just que se sàpiguen certes coses, que les compartim».

Però el problema perquè històries com la seva puguin veure la llum no és només que els protagonistes estiguin disposats a parlar, sinó també que la societat vulgui escoltar-los. Per descomptat, aquest no va ser el cas.

Primer la doctora, després el cap de l'àrea de salut mental, després la institució que la tutelava i fins i tot per les mans d'una fiscal, d'un forense i d'un jutge van passar la sol·licitud, el resum del projecte i el full manuscrit i signat per la Marian. Ningú, absolutament ningú, no ens va facilitar el consentiment per a enregistrar en àudio el seu relat. El que ella volgués semblava no importar al costat de, potser, l'interès per a tapar tantes coses.

Així, doncs, ens vam topar de nassos amb tota una trama de poder que es va concretar en innumbrables entrades administratives, registres, requeriments, dictàmens de tot tipus i interminables temps d'espera.

Mentrestant, jo continuava visitant-la, algunes vegades sol i d'altres amb un amic comú, el Manolo. Ens posàvem al dia i, de passada, aprofitàvem per a comentar com caminava el procés. Potser per ingenuïtat, o també per por d'una possible sanció, mai no vam enregistrar les converses.

Hi havia dies que la veia força desanimada. Viure en un manicomi no és fàcil. Ella sempre deia que interessa que hi hagi gent institucionalitzada i incapacitada als psiquiàtrics perquè això justifica feines, reputacions i sous a final de mes. Tot i que entenia que es cobrés per la feina, deia que en cap cas podia ser a costa de les persones internes.

De la seva minsa pensió, per exemple, havia de donar dos-cents euros al mes a la caixa, i dels quals només en rebia dos al dia. Què fas amb dos euros?, es preguntava, i amb els cinc dels caps de setmana quan hi ha festa?

Cada vegada estava més cansada.

Una d'aquelles tardes de càstig em va proposar sortir del centre per a prendre alguna cosa en un dels bars propers al complex hospitalari. Aleshores ja no duia el pijama, de manera que la transgressió seria, si més no, més discreta. Acabades les jornades del matí, la vigilància a la institució era menys rígida, per això sense donar-hi més voltes ens vam dirigir cap a la sortida.

En companyia del seu xicot vam recórrer els dos-cents metres que tot just separen els murs de pedra del manicomi de la terrassa interior d'aquella cantina tan freqüentada per les persones internes.

Aquest dia va passar una cosa que em va fer pensar en les fronteres entre els rols, l'educació i la vida.

Amb prou feines feia una hora que xerràvem quan, de sobte, va entrar en escena un noi jove d'aspecte desenfadat. Un gest d'ell va fer que la Marian s'aixequés i segués, breument, al seu costat. Certa mescla entre pudor i discreció em van impedir tombar-me i satisfer la meva curiositat.

Era obvi que es coneixien, però més que per una relació personal, que ho desconec, del que es tractava aleshores era d'una altra cosa. De tornada a la taula, la parella de la Marian li va murmurar a cau d'orella alguna cosa que no vaig aconseguir desxifrar fins que ella va dir: «En Miguel està amb nosaltres, no t'has d'amoïnar».

Malgrat que ja no consumia, vaig entendre que havia comprat a aquell jove una mica d'herba per a revendre-la per poc més d'un parell d'euros del valor que li havia costat. La falta de recursos, de vegades, té aquestes coses, i la Marian es buscava la vida. Com es pot jutjar això?

Em pregunto quin tipus de vincles faciliten, o no, quins camins. Què havia dut la Marian a assegurar que jo estava del seu costat?, quines raons movien les suspicàcies del seu company?, hauria pogut viure una situació semblant treballant de tècnic?

Si en algun moment hi havia hagut entre ella i jo una relació de professional-usuària, per descomptat que ja no era operativa. Vaig tenir clar que a part del projecte de la tesi i la seva participació en ell, era l'afecte i, sobretot, la confiança el que ens tornava a reunir. No és difícil coincidir amb Freire (2012) quan afirma que la confiança no és un *a priori* de la trobada, sinó el resultat de la mateixa i del diàleg horitzontal i honest. Igual que ella no ho feia amb mi, a mi mai no se'm va ocórrer fiscalitzar-la.

De tornada, mentre travessàvem els jardins del psiquiàtric, em va dir alguna cosa que recordaré sempre. Encara no havíem rebut confirmació per a enregistrar el relat, i jo estava entre impacient i enfadat. Les seves paraules van ser: «Miguel, no poden estar per sobre de nosaltres com ho estan, sabem el que volem i el que ens convé. No ens poden tractar d'aquesta manera. La meua veu és meua, jo explico el que vull a qui vull i ningú no pot impedir-m'ho».

Malgrat la cruesa de les seves paraules, va aconseguir fer-me sentir millor. Em vaig adonar que no és tan fàcil dominar qui no es deixa.

1.5. A reveure, companya

La següent vegada que la vaig veure havia empitjorat molt. El càncer s'havia estès i el dolor la doblegava.

Poc temps després la seva vida es va apagar.

Però la seva veu, tantes vegades negada, torna avui en aquestes línies per a no ser el silenci que volien fer-ne. En veu baixa, recorda que va obligar el poder a parlar, a mostrar-se tan formal com indiferent, arrogant en el seu llenguatge expert, cínicament cordial. Distant.

La veu de la Marian, minimitzada o fins i tot absent en els historials clínics, expedients jurídics i administratius, té aquí un altre lloc, també precari, però que crec més digne.

D'alguna manera fa parlar de nou, encara que no hagi pogut ser un crit, un lament o el que ella decidís. Tècniques, procediments i discursos es van posar en joc –igual que ho havien fet abans per a acusar-la–, en aquest cas, per a negar la seva història. Judicialitzada, psiquiatritzada, institucionalitzada, incapacitada, tutelada i finalment invisibilitzada, el poder va afirmar vetllar per la

seva vida i fer valer els seus drets. Coberta de silenci, travessada per múltiples violències, d'altres van parlar d'ella, van decidir per ella i sobre ella, però no dirien l'última paraula.

Perquè ni mirant de fer-la callar no han pogut controlar el que fa el silenci d'una veu que, un dia, va estar molt viva. Que només, potser, diria tant.

Curiós silenci en el mapa del qual encara subsisteixen fugides que tornen aquí per a no oblidar-ho.

«La meua veu és meua.»

A la teua veu i a la teua memòria, Marian, es deuen aquestes pàgines.

Gràcies.

1.6. Notes finals

En l'òptica d'una **pedagogia de l'esdeveniment**, l'educació es relaciona amb la creació d'una infinitat de camins i de sentits, estant molt propera al «cos entès com a esdeveniment de l'existència, com a escenari de lluita, de resistència, i també com a finitud» (Bárcena *et al.*, 2006, pàg. 233). En ells, en els cossos, s'inscriuen les marques de multitud d'esdeveniments biogràfics que conformen i doten de significat la vida.

La diversificació d'espais en els quals imbuir-se d'allò diferent, d'allò nou i inquietant, on percebre's d'una altra manera, representa una línia de fugida que trenca amb la monotonia de la rutina i de la normalitat institucional. Aquesta constatació suprimeix el freqüent oblit que la realitat s'aprèn experimentant-la relacionalment i corpòriament, sempre en situació, ja que «compremem a partir dels nostres cossos, per mitjà de les relacions que establim amb els altres i de les maneres per mitjà de les quals ens posem en contacte amb els objectes del món» (pàg. 234).

Aquesta pedagogia també ho és, per tant, de la **corporalitat simbòlica** –o pedagogia sensible–, ja que es refereix a la dimensió existencial, relacional, que té la base en l'experiència subjectiva del cos entès com a territori cultural comunicant (Planella, 2016). En virtut del principi de passió, el cos sent, pateix, s'estremeix, s'emociona o tolera, de manera diferencial, interconnectada i significant.

Sota aquesta visió, la tasca educativa no consisteix a capturar i retolar l'experiència en circuits fixos, sinó a establir vincles, relacions i rutes que aconseguixin deixar de banda les inhabilitants etiquetes de la discapacitat, l'error

o la falta, per a facilitar recorreguts en els quals el que passa no s'expliqui a partir d'aquestes claus. Territoris, en paraules de Pié (2012c, pàg. 225), «on l'altre no quedi raptat per la qüestió del diagnòstic, del dèficit o del grau de dependència. Un espai on les coses que passen no s'expliquen permanentment des d'allò que els coneixements mèdics han denominat com a problema». I és que alguna cosa ha passat en educació amb els cossos que han estat classificats i considerats com a desviats, rars o patològics dins del règim de la normalitat. Ens ho recorda Skliar (2012):

Sí que ha passat. S'ha tornat experiència en el relat que, encara tímid, ens recorda les maneres violentes, desproporcionades i desmesurades per a encausar inútilment cossos, ments i llengües que no s'havien desviat de cap camí. El camí és, per això, el problema. O la falta de camins (pàg. 183).

El trencament amb aquesta lògica implica recuperar el lloc simbòlic que ocupa la subjectivitat, capturada persistentment en mans del discurs biomèdic i de l'implacable dictamen normatiu (Planella i Pié, 2012). Aquest trencament guanya sentit socialment si s'entén com a territori d'identitats dinàmiques interconnectades, transitòries, inestables i contingents que es resisteixen a ser fixades, corregides, assimilades o rebutjades per a representar una diferència que es desvia del que es considera normal i natural (Heredia, 2012). A partir d'aquí, i tal com la Marian expressava amb aquell «la meua veu és meua», és possible experimentar formes d'apoderament vinculades a la radical alteritat que representa la bogeria.

Convé assenyalar que aquest plantejament no està ancorat en una visió de la vulnerabilitat basada en la incompetència, ni sorgeix d'una concepció dual que dissocia el cos de la subjectivitat. Per contra, quan es parla de cos, es fa referència a una entitat holística, de conjunt, imbricada interiorment i exteriorment mitjançant nombroses connexions entre diferents nusos generatius.

Aquesta topografia de la subjectivitat (Haraway, 1995) és complexa, ja que parla de sentits, sensacions, afliccions, plaers, ires, assoliments o fracassos que s'inscriuen en els cossos com a espai relacional. No hi ha, doncs, corporalitat sense subjectivitat, i ambdues són l'escenari de l'experiència. Convé no oblidar que l'ésser humà és cos perquè pensa, sent i s'expressa per mitjà d'ell (Heredia, 2012), però també es relaciona, s'interconnecta i s'estén per mitjà d'altres cossos.

Els seus llaços poden estirar-se, tibar-se o nuar-se, i també poden desfer-se i tallar-se, però per a això cal estar en disposició d'estendre'ls.

És per això, i per a produir coneixement pedagògic basat en l'experiència, que unir-se a l'altre sense pretensions de ser l'altre és un repte, tant com ho és possibilitar les condicions perquè aquest altre es manifesti, signifiqui i s'expandeixi.

Es tracta de facilitar el fet d'«ocupar un lloc» per a tenir una responsabilitat en les pràctiques de producció conjunta del saber des d'un lloc que no sempre és el mateix, i que no implica una posició subjectiva essencial, total o acabada. És a dir, la tasca educativa consisteix a acompanyar trànsits en els quals cadascú experimenti, fins i tot en territoris que es creien vedats, fent possibles així les condicions per al desafiament d'allò nou, per a l'esdeveniment i la cerca.

1.7. Referències bibliogràfiques

Bárcena, F.; Larrosa, J.; Mèlich, J. C. (2006). «Pensar la educación desde la experiencia». *Revista portuguesa de pedagogia* (núm. 40, pàg. 233-259).

Canals, J. (2008). «Ambigüedades y contradicciones sobre la diversidad en los ámbitos de la salud mental y de los servicios sociales». A: M. Comelles; M. Bernal. *Salud mental, diversidad y cultura* (pàg. 65-78). Madrid: Asociación Española de Neuropsiquiatría.

Correa, M.; Silva, T.; Belloc, M.; Martínez, A. (2006). «La evidencia social del sufrimiento. Salud mental, políticas globales y narrativas locales». *Revista Quakers* (núm. 22).

Duran, N. (2017). *Reescribir entre cuerpos caminos po(e)sibles*. Barcelona: UOC.

Foucault, M. (2005). *El poder psiquiátrico. Curso del Collège de France (1973-1974)*. Madrid: Akal.

Freire, P. (2012a). *Pedagogía del oprimido*. Madrid: Siglo XXI.

Goffman, E. (1992). *Internados. Ensayos sobre la situación social de los enfermos mentales*. Buenos Aires: Amorrortu Editores.

Haraway, D. J. (1995). *Ciencia, cyborgs y mujeres. La reinvención de la naturaleza*. Madrid: Ediciones Cátedra.

Heredia, N. (2012). «Corpacidad. Hacia una des-educación de los sentidos y sentires». A: M. Almeida; M. Angelina. *Debates y perspectivas en torno a la discapacidad en América Latina* (pàg. 107-115). Còrdova: UNER.

Larrosa, J. (2006). «Sobre la experiencia». *Aloma, Filosofía de la educación* (núm. 19, pàg. 87-112).

Martínez, E. (2012). *Esa persona que somos. Desde la filosofía, la ética y la política*. Madrid: Quilombo.

Núñez, V. (2003). «Los nuevos sentidos de la tarea de enseñar. Más allá de la dicotomía enseñar vs. asistir». *Revista Iberoamericana de Educación* (núm. 33, pàg. 17-35).

Ortiz, A. (2013). *Hacia una psiquiatría crítica*. Madrid: Grupo 5.

Pié, A. (2012c). «Pedagogía de la interdependencia». A: A. Pié (ed.). *Deconstruyendo la dependencia. Propuestas para una vida independiente* (pàg. 213-228). Barcelona: Editorial UOC.

Pié, A.; Solé, J. (coord.) (2014). *Escenas de educación social*. Barcelona: UOC.

Planella, J. (2016). «Cuerpo, cultura y vulnerabilidad en la sociedad contemporánea: estudio de un trasplante hepático». *Cultura de los cuidados* (vol. 20, núm. 45, pàg. 12-24).

Planella, J.; Pié, A. (2012). «Pegagoqueer: resistencias y subersiones educativas». *Educación XXI* (núm. 15, pàg. 265-283).

Salas, M. (2018). «Acerca de los diagnósticos categoriales. Apuntes críticos para una actuación socioeducativa en salud mental». *Intersticios. Revista sociológica de pensamiento crítico* (vol. 12, núm. 1, pàg. 5-22).

Skliar, C. (2012). «Acerca de la alteridad, la normalidad, la anormalidad, la diferencia, la diversidad y la pronunciación de lo educativo. Gestos mínimos para una pedagogía de la diferencia». A: M. Angelino; M. Almeida (ed). *Debates y perspectivas en torno a la discapacidad en América Latina* (pàg. 180-194). Paraná: Universitat Nacional de Entre Ríos.

Valverde, C. (2015). *De la necropolítica neoliberal a la empatía radical*. Barcelona: Icaria Editorial.

2. Marques del desemparament. A propòsit d'un acolliment familiar

Agraeixo a Isabel Hernández Gondra el seu acompanyament en la redacció d'aquest text.

Aquest relat pretén mostrar i exemplificar com es fabrica un patiment evitable des d'algunes lògiques institucionals dels serveis socials. Particularment, em centraré en el sistema de protecció a la infància i tot el que aquesta «protecció» comporta. Així, doncs, es tractarà de veure i de comprendre com es gestiona el sofriment i com es fabrica un plus evitable sense atendre, la majoria de les vegades, les causes socials que el provoquen. Sovint es protegeix d'una manera que nega el subjecte i que amplifica encara més aquest sofriment. Les pràctiques professionals acaben sent iatrogèniques, encara que sense reconèixer-ho. Com afecta els subjectes aquesta precarietat induïda o produïda? Quina relació hi ha entre el reconeixement d'un sofriment i el reconeixement del subjecte que el clama?

Autora

Asun Pié Balaguer

Comença el text més compromès de la meva vida (o això crec). El que aquí exposaré no és un cas, ni una idea, ni una teoria, no són conceptes abstractes, sinó un profund malestar i patiment sorgits d'una **experiència d'acolliment familiar**. És un sofriment induït o fabricat per unes lògiques i una praxi que no responen als interessos dels subjectes, sinó a la necessitat del sistema de reafirmar les seves institucions. La intenció és donar a conèixer una experiència encarnada, travessada per unes biografies, sentiments, il·lusions i esperances que no tenen res a veure amb els protocols i els criteris d'intervenció dels professionals i les lògiques de protecció a la infància. Òbviament, deurà haver-hi qui no estigui d'acord amb el que escric, però aquest text no busca cap consens, tampoc demana cap opinió ni l'aval de ningú. Simplement està escrit des de l'experiència d'un acolliment i els efectes en els nostres cossos. D'aquesta manera, no pot discutir-se el que he sentit en el procés ni en l'elaboració posterior per tractar-se d'una experiència singular, però no per això menys real.

Així, la primera idea que voldria compartir està relacionada amb **la distància des de la qual els professionals viuen els seus «casos»**. Hi ha tota una realitat paral·lela construïda a partir d'informacions errònies. La tendència és que, si bé els professionals no tenen tota la informació, en el millor dels casos omplen els buits amb idees preconcebudes o errònies del que està passant i, en el pitjor dels casos, amb una simple parafernàlia tècnica. Aquesta dissociació dels «casos» és fruit d'una desconexió emocional que respon a la mateixa lògica relacionada amb moure els infants d'aquí cap allà i d'allà cap aquí, sense considerar l'impacte subjectiu d'aquest «treu i posa» en el seu desenvolupament. Pot-

ser és una reacció inhumana molt humana (anomenem-la *defensiva*) per part dels professionals; però tot i ser així, o justament perquè és així, cal desplegar mecanismes que minimitzin els riscos d'aquestes dinàmiques inconscients.

Si els professionals no es desconnecten així dels casos, pateixen molt. Diguem que hi ha una forta contradicció entre la lògica de la vida, les biografies, les emocions, les relacions, etc., i la lògica burocràtica d'un sistema centrat en si mateix i no en els subjectes.

La maquinària institucional va en detriment de la vida, d'allò orgànic i d'allò humanament acceptable. Aquesta tensió produeix un dany irreparable en aquestes altres infàncies, però també, com deia, perjudica els professionals connectats holísticament amb els seus «casos». Aleshores, el més lamentable serà que els que suporten aquesta tensió i intenten mantenir una posició adequada acabaran demanant un trasllat o un canvi, i quedaran els que resolen la tensió a base de menyspreu o alienació. El drama de tot això és que el sistema de protecció a la infància només és sostenible des d'aquesta dissociació humana i relacional.

2.1. Acollir l'N

L'agost del 2016 es va fer efectiu a casa l'acolliment d'una nena de vuit anys. Després d'un any de tràmits, d'entrevistes i d'un procés breu d'«acoblament» familiar (així ho anomenen) va arribar a casa l'N.¹ Ella estava esperançada, il·lusionada, nerviosa i espantada, igual que nosaltres.

⁽¹⁾Per a preservar la intimitat de totes les persones que apareixen en el relat utilitzaré inicials fictícies.

Abans de la seva arribada vam anar al teatre a veure una obra que tematitzava un acolliment familiar. En aquell moment, la trama de l'obra se'm va fer llunyana i irreal. Irreal perquè explicava el retorn a la família biològica d'un nen d'acolliment i el consegüent procés de desafecció que la família d'acollida va haver de fer. Això significa que, encara que estiguis en un procés d'acolliment, la finalitat d'aquesta modalitat no acaba en els seus propòsits, sinó que s'incorpora amb subjectivitats, expectatives, coneixements, idees, etc. En realitat, això està relacionat amb una posició impossible; saber acollir i vincular-se alhora que es visualitza un final. Això suposa que, si bé aquest final és possible, la manera de pensar-lo no pot ser rupturista, sinó que ha de pensar-se des de certa solució de continuïtat; vol dir que la dimensió subjectiva sempre està en joc, la qual cosa implica que l'encàrrec impossible d'assumir funcions parentals sense garantia de futur requereixi conceptualitzar l'acolliment d'una manera orgànica i flexible. Això no té res a veure amb la pràctica habitual de compartimentar o fracturar les diferents mesures de protecció a l'ús (acolliment en família extensa, contenció en el nucli, ingrés en un centre, etc.); tot això vol dir que el més rellevant no és tant si la finalitat última d'un acolliment és el retorn o no, sinó, en qualsevol cas, com es gestiona aquest retorn. Quan

algú comença un acolliment, no pensa que allò s'acabarà i deixarà de tenir relació i contacte amb el nen o la nena. En aquest punt rau la impossibilitat del model d'acolliment.

Llavors, en quina mesura els professionals assumeixen això?, o aquesta realitat és negada per totes les parts implicades?, com se situen els professionals davant de la tensió entre acolliment i retorn? La realitat és que es poden fer les coses tan malament, que s'impedeixi o no es faciliti en absolut que es mantingui un vincle que, agradi o no, era parental. Som mares i pares fins que l'Administració decideix el contrari; llavors passa a ser un «com si»; els veritables pares i mares són els biològics, independentment de l'historial de vinculacions dels infants, de les seves eleccions i demandes, de la seva posició subjectiva.

A les famílies d'acollida se'ls exigeix que assumeixin una funció parental sense negar que aquesta relació pot acabar en qualsevol moment. Algú creu de debò que les famílies d'acollida poden fer això? No deu ser que ho gestionen d'una altra manera? Potser negant, velant o mirant de reüll la possibilitat de retorn, justament perquè és l'única posició possible per a poder fer de mares i pares. Si això és així, no s'entén per què els professionals i els serveis no ho assumeixen i ho acompanyen degudament, la qual cosa exigeix modificar la lògica del funcionament de protecció a la infància.

El més sorprenent del cas és que qualsevol persona aliena a aquest tema dona per fetes qüestions afectives i humanes sobre l'acompanyament professional que mai no s'han produït. Això significa que el coneixement dels professionals els inhabilita per a un exercici tècnic humanitzat, o bé que el seu model d'atenció és únicament tecnòcrata, o bé que són incompetents o negligents, o bé que estan tan protegits per a no patir, que els mecanismes de defensa interfereixen negativament en la pràctica professional.

Vam començar l'acolliment amb il·lusió i esperança. Quan la vam anar a buscar al centre, els altres infants es van amuntegar al voltant nostre, agafant-nos de la mà, saludant insistentment, mirant-nos d'una manera que fregava la idolatria. Jo havia treballat en centres de menors en el passat, i mai no m'havien mirat així. Un nen d'uns quatre anys ens va preguntar: teniu una altra família per a mi? És molt dur veure com els infants desitgen una família i et miren amb adoració. Un record que encara guardo avui en la memòria amb certa angoixa.

Quan l'N va arribar a casa per fi, tot era nou: l'habitació, el pijama dels seus dibuixos animats preferits, el plat i la tassa de l'esmorzar i un llarg etcètera. Volíem dir-li que teníem un lloc per a ella i que l'estàvem esperant. Ella es va mostrar feliç i agraïda, també extremadament complaent. Tot el seu esforç estava posat a agradar-nos.

L'N va arribar i es va vincular. Vam passar un període d'encaixament, en el qual ella va fer molts esforços. Al cap i a la fi, arribava a casa d'unes desconegudes, en un ambient desconegut i sense cap vincle. Recordo que al principi, quan caminàvem pel carrer, s'agafava fort de la mà perquè tenia por i ens preguntava si coneixíem les persones que ens creuàvem pel carrer, simples vianants. Tenia la necessitat de conèixer gent i de vincular-se en un entorn totalment aliè. Estic segura que ni els serveis d'acolliment ni l'ICAA² ni els EAIA són capaços d'entendre els esforços que fa un infant per a tenir un lloc, perquè si se'n fessin càrrec, definirien la seva intervenció per a cuidar i no per a destruir els seus vincles, o tractar-los com alguna cosa que molesta enfront d'una nova mesura.

Ens va dir *mares* de seguida. No ens esperàvem que passés això, ni tan sols jo estava preparada. Sonava molt estrany dins del meu cap, tant, que fins i tot quan em preguntaven «és la teva filla?», jo trigava uns segons per a pensar i contestar; mentrestant, L'N fixava els ulls en mi i esperava impacient la meua resposta, que per fi arribava: sí! Passar quaranta-cinc anys de la vida sense fills i trobar-te de cop i volta amb una nena de vuit anys a casa no va ser fàcil, ni en el pla simbòlic ni en el real, però ho vam superar.

Els primers mesos van ser de lluna de mel i tot anava més o menys bé, encara que evidentment vam haver de fer esforços de conciliació laboral i familiar.

Al cap d'un temps es van fer evidents les dificultats de l'N en molts àmbits: dèficits d'aprenentatge escolar, mals hàbits, falta d'ordre, higiene, llenguatge, etc. L'N no podia dir ni tan sols dues frases ben estructurades, un fet que li impedia expressar idees bàsiques d'una manera adequada. Sens dubte, semblava més petita de l'edat que tenia. Amb vuit anys rebregava els plàtans com si en tingués dos; i així amb una colla de coses més. A poc a poc va adquirir hàbits de tot tipus, i aviat va millorar el vocabulari i l'expressió verbal. Recordo que quan va arribar, no distingia un esquirolet d'una sardina, una cabra d'una ovel·la o un camell d'un elefant, així que li vam comprar molts contes d'animals. Uns contes que, en realitat, eren per a infants més petits, però que ningú no li havia ensenyat abans. També vam empaperar una paret del menjador amb fotografies d'animals i els noms a sota. I durant l'esmorzar, el dinar i el sopar els mirava i en parlàvem. En aquella època ens preguntàvem quantes coses com aquella, que s'han d'aprendre els primers anys de vida, l'N desconeixia.

Al principi ens va preocupar el seu rendiment escolar, però aviat vam entendre que el model tradicional de sobrecàrrega de deures era nociu. Així, doncs, després d'odiar el «moment deures» a casa i d'apuntar-la a reforç escolar, ens vam adonar que el més important no era ni es jugava en aquest terreny, sinó en un altre tipus d'ajudes. Després del primer curs, i per la insistència de l'escola en el rendiment i en els deures, vam decidir canviar-la d'escola. Vam portar-la a una escola rural, a prop de casa, on el projecte pedagògic era completament diferent: grups reduïts i heterogenis, treball per projectes, màxima participació

⁽²⁾ Acrònim de l'Institut Català de l'Acolliment i de l'Adopció.

EAIA

EAIA és l'acrònim dels equips d'atenció a la infància i l'adolescència. Els EAIA són els equips que a Catalunya decideixen les mesures administratives que cal aplicar en els casos de nens i nenes tutelats per la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAI), i que estableixen els plans de treball. També decideixen quan cal fer una retirada de guarda i custòdia i quan hi ha d'haver un retorn a la família biològica. Suposadament treballen amb les famílies en situació de risc que han estat privades de l'exercici de tutela dels fills per negligència, abús, explotació, abandonament o altres raons. També fan un seguiment dels infants encara que estiguin ingressats en centres o en acolliment amb famílies extenses o alienes. Tot i que la realitat és que quan els infants estan en centres de protecció o ben acollits, els EAIA redueixen molt els seguiments.

dels alumnes, aprenentatge significatiu centrat en els interessos dels infants, etc. Aquesta decisió va funcionar. L'N anava molt més feliç a l'escola i el seu rendiment va millorar.

El primer any la vam apuntar a natació. La piscina li agradava i consideràvem que era important saber nedar. L'any següent va demanar que l'apuntéssim a patinatge artístic, i així ho vam fer. També va fer dansa, encara que això va ser decisió nostra perquè ens semblava que el caràcter disciplinat, artístic i l'exigència de control corporal li anirien bé. A més, era una disciplina que conciliava molt bé amb el patinatge artístic. El patinatge va acabar essent quelcom molt important per a ella. Ho feia realment bé, podia descarregar un munt d'energia i, alhora, aprenia un esport tècnicament complex. En dies ansiosos, patinava descontroladament i queia més del compte quan feia les piruetes, però mai no va voler deixar de patinar.

També va anar a l'esplai durant un any cada dissabte, i va participar en diferents sortides i excursions. No semblava agradar-li gaire, ni acabava de valorar les activitats. Sempre em va sorprendre que tot allò relacionat amb la natura que a mi em captivava no ho acabés d'apreciar. Jo vaig insistir un temps perquè m'acompanyés a algunes excursions, a «fer cims» (com en dèiem) i descobrí el plaer de la muntanya, arribar on no arriba ningú o molt pocs: el valor de l'esforç, la cura de l'entorn, etc. Crec que no vaig aconseguir contagiar-li el meu amor per la muntanya, però ho vaig intentar. Ella tenia tot un equip de muntanya, igual que jo, però imagino que aquesta era la meua passió, no pas la seva. Són les coses de la maternitat, intentar donar a l'altra el que és important per a una. La meua companya, d'altra banda, va intentar contagiar-li també l'amor per l'art, la literatura i la música. Crec que ho va aconseguir força. A les nits li llegíem contes, alguns dels quals eren biografies o clàssics de la literatura adaptats per a infants. Aquesta lectura nocturna es va convertir en un ritual, i poc després en una exigència per part seva: no tolerava que no li llegíssim res. Feia rebequeries cada vegada que no li llegíem res, així que vam haver de treballar la no exigència i la tolerància a la frustració. Amb el temps ho va entendre; podíem estar cansades, trobar-nos malament o arribar massa tard a casa, i no passava res si un dia no podíem llegir-li el conte.

Els gossos de la família van ser molt importants per a ella. Els seus dibuixos animats preferits eren *La Patrulla Canina*. Només ens faltava un sisè gos per a tenir la patrulla al complet. A un dels nostres gossos el va rebatejar amb el nom de Marshall, com el dàlmata de la sèrie. Quan s'enfadava o es disgustava, cridava una de les gosses o s'agafava a ella plorant i abraçant-la. Crec que els gossos van ser el primer vincle important a casa, i no dubto que una de les majors pèrdues quan va marxar.

Podria continuar escrivint pàgines i més pàgines sobre què li agradava; com reia; el que vam fer per Nadal amb el tíó (com en tenia cura, les estovalletes que li posava amb el menjar a sobre); els viatges que vam fer amb la «furgo»; com s'aixecava molt d'hora per a veure la televisió sense que nosaltres poguéssim

sim controlar el temps; les notes que ens deixàvem per la casa; els jocs que organitzàvem durant els aniversaris; les pel·lícules i el llibre de Harry Potter que vam llegir les tres a la furgoneta durant un viatge; les serps de plàstic que em van deixar ella i la P al jardí per a fer-me una broma, etc. En fi, tota una vida familiar, un vincle d'amor i de lliurament tal com s'espera de la funció materna. En l'àmbit simbòlic, l'N era la nostra filla, la genètica eren figures d'un altre paner.

En tota la dinàmica quotidiana també hi havia les visites quinzenals amb la família biològica, que les tenia garantides per llei, així com un seguiment professional. Cada quinze dies havíem de fer trajectes de 80 km per a portar l'N a veure la seva família biològica. Les visites duraven unes dues hores i eren un autèntic sotrac d'ansietats, algunes de les quals van implicar crisis i enrabiades considerables a casa. És a dir, havíem d'acompanyar-la a les visites i també suportar tot el malestar i la inseguretat que implicaven. Al principi, l'N tornava dient que ens havien insultat, que es ficaven amb nosaltres perquè érem dues noies, i més endavant deia que li repetien sense parar que tornaria amb ells, i que ella no volia tornar-hi, ens deia. Vam preguntar al servei d'acolliment si allò era cert, i ens van dir que no, que de moment no tornaria amb ells. Al cap de quatre mesos de l'inici de l'acolliment va augmentar la durada de les visites, la qual cosa era un indicador que tornaria amb ells, però ens continuaven dient que no hi tornaria. Vam estar així dos anys. L'N sortia molt nerviosa de les visites perquè li continuaven transmetent aquest missatge, i els professionals negaven que hagués de tornar amb ells al cap de poc i deien que la família biològica no havia de donar aquests missatges. Malgrat això, poc temps després ens van notificar que s'havia decidit el seu retorn. En el termini de dos mesos estava fent les maletes. En aquest període vam haver de treballar un retorn que ni la nena ni nosaltres volíem. L'N va haver d'acomiar-se de la casa, dels gossos, dels amics, de l'escola, del patinatge, és a dir, de tot el que havia estat fins al moment la seva vida, tot el que havia construït amb la nostra ajuda. Res del que havia construït no va servir en la manera de prendre les decisions.

L'N va treballar el seu desig i les seves pors amb la psicoterapeuta. Entre moltes coses, ella li va prometre que l'EAIÀ l'escoltaria d'una manera o d'una altra. Això, per desgràcia, mai no va passar; la qual cosa ens recorda que no podem prometre allò que no depèn de nosaltres. La nena va fer una carta per als professionals, en la qual deia que «no volia tornar, però que no li ho diguessin a la seva família perquè s'enfadarien molt». L'EAIÀ va ignorar aquesta carta i ni tan sols va citar la nena per a parlar-hi. Imagino que, en la seva lògica, la nena havia de tornar perquè era filla biològica dels altres, i el biologisme és quelcom que no es discuteix en les nostres societats; o havia de tornar, simplement, perquè la família havia millorat i les situacions de risc havien desaparegut. Malgrat tot, ja havien passat cinc anys, tres en un centre i dos amb nosaltres. La meitat del recorregut de la seva vida l'havia passat apartada

de la seva família, i durant aquests dos anys amb nosaltres tampoc no havia pogut realment estar tranquil·la i assentar unes relacions estables perquè els missatges d'anar-se'n mai no van cessar.

La nena s'havia passat mesos dient que no volia tornar. Segons els professionals, deia el contrari durant les visites familiars, és clar que en la carta ja advertia que no volia que la seva família conegués el seu desig perquè creia que s'enfadarien molt, la qual cosa probablement era certa.

No es van escoltar els seus desigs, les seves pors ni els seus anhels, simplement perquè tenia deu anys o perquè contravenien la decisió dels professionals. En qualsevol cas, aquesta és una forma de violència i de castració molt nociva. En aquell temps, vaig escriure en un blog d'una comunitat virtual que aglutina professionals, estudiants, projectes i altres qüestions vinculades al tercer sector. Aquí reproduïxo aquell text, nascut de les entranyes.

Carta al món

Si estàs pensant a acollir un infant, aquest text t'interessa molt. Això no és ciència-ficció, sinó la realitat de la vida. Comencem:

En quina mesura el sistema de protecció a la infància garanteix el benestar dels infants? Suposem el cas d'una família a qui s'ha efectuat la retirada de la tutela, amb el consegüent ingrés en un centre residencial per a infants desemparats. Al cap d'uns anys, aquests infants són susceptibles de ser acollits en una família aliena. Aquesta susceptibilitat està vinculada a una valoració diagnòstica feta per l'EAIA de referència sobre l'estat de la família biològica, en la qual es conclou que la família no es recuperarà en un temps breu. Els infants són, efectivament, acollits per una família aliena, es vinculen i comencen a construir-se una vida dins d'aquesta família. Al cap de dos anys, la família biològica s'ha recuperat. Com que hi ha hagut un error en el diagnòstic, qui en pagarà les conseqüències? Els infants, en ser acollits, van haver de desprendre's dels vincles amb els centres i fer tot un procés d'adaptació i de vinculació a les noves famílies (escola, temps lliure, amics, veïns, etc.). Una vegada fet aquest procés, que no és fàcil per a ningú, i un cop arrelats degudament i molt vinculats, es planteja un retorn a la família biològica. Els infants són menors de dotze anys, edat legal en la qual s'estableix que poden decidir on volen viure. Com que són menors de dotze anys, per tant, no es té en compte el que volen, almenys a efectes legals. A tot això cal sumar-hi que les famílies d'acollida no tenen cap dret que garanteixi visites amb els fills o filles d'acolliment. És a dir, que una vegada que s'estableix un retorn, i encara que l'infant vulgui continuar veient la família d'acollida, això només dependrà de la voluntat de la família biològica, la qual cosa no garanteix que es produeixi. No hi ha un marc legal que reguli que així sigui, com efectivament existeix a l'inrevés. Encara que sigui recomanable per al benestar emocional, psicològic i existencial de l'infant mantenir els vincles de referència, no hi ha cap garantia que protegeixi aquest dret. Així, doncs, si bé la família d'acollida està obligada a acompanyar el fill o la filla d'acolliment a les visites amb la família biològica, en cap cas no funciona igual a l'inrevés. El biologisme aquí s'imposa a qualsevol lògica. Sempre hi ha el risc que no importi el que l'infant digui, pensi o senti en relació amb els seus vincles, o bé que no es tingui en compte si vol o no tornar amb la família biològica si és menor de dotze anys. Això és així perquè, com deia, impera el biologisme i no una idea més complexa sobre la construcció de les relacions paternofiliars. Es considera l'infant com algú que no entén res i no té prou elements per a saber el que vol, i al qual es pot canviar de lloc sense preocupar-se gaire de l'impacte psicològic d'aquesta decisió. Per tant, es nega la necessitat bàsica de vinculació, de seguretat i de confiança, així com el fet que les nostres vivències sempre estan afectades per les experiències prèvies.

No hi ha cap regulació que permeti escapar d'aquests riscos o constriccions. Si per atzar o mala sort es decideix que ha de tornar als onze anys, no s'hi pot fer res, i a més sense cap garantia de poder veure els seus acollidors, a qui anomena «pare» i «mare». És evident que davant d'un determinat marc legal, hi ha un marge d'interpretació i d'actuació dels professionals, i també que hi haurà molts professionals de l'EAIA que valoraran si el retorn és adequat per a l'infant, més enllà del que la família biològica digui, pensi o faci. És a dir, és evident que alguns professionals prioritzaran les necessitats de l'infant per sobre de tot, però també és evident que no tots són bons professionals ni tenen les eines adequades per a valorar-ho, i el més habitual és forçar situacions que incrementen d'una

manera terrible els nivells de patiment dels infants. Alguns han de posar-se literalment malalts perquè se'ls escolti, d'altres han de patir crisis o autolesionar-se. I per què passa tot això? Doncs perquè la família s'ha recuperat i el principi de propietat privada dels infants impera en tota la lògica de protecció a la infància. Una espècie de dret a les funcions parentals per sobre de qualsevol lògica del sentit comú. Continuant amb l'exemple, si finalment es trenquen els llaços filials amb la família d'acollida, en nom d'una recuperació que arriba tard, quan l'infant ja té onze anys i ha passat cinc anys en centre i tres en família d'acollida, haurà acumulat tres ruptures en el seu historial. La primera ruptura dolorosa amb la família biològica, la segona amb els educadors del centre i la tercera amb la família d'acollida. Quin tipus de seguretat bàsica (dret essencial) es pot construir un infant amb aquest historial? Les ruptures són fruit d'accions professionals que podrien haver estat unes altres. Les lleis es mouen en un terreny de regulació general, però la vida i les relacions tenen lloc en un altre terreny, són orgàniques i fluides, no són immutables, ni estàtiques, ni rígides. Si l'infant, una vegada acollit, vol anar a veure els educadors del centre, hauria de poder fer-ho, més enllà del que el centre digui i qualsevol altre opinió. Els infants han de poder tenir garantides les vinculacions afectives i fer els processos vitals d'una manera orgànica, i no rupturista, la qual cosa no genera res més que traumes i sofriments evitables. L'egoisme, la falta de temps i els criteris professionals absurds no poden interferir en la voluntat dels infants de mantenir els vincles en nom del seu bé. La psicologia infantil té prou eines per a saber i conèixer quines són les solucions més adequades per a cada cas. El problema és que, simplement, les decisions es poden prendre legalment, sense considerar l'opinió dels terapeutes que treballen més a prop dels infants, o fins i tot contravenint-ne les recomanacions. Els infants van d'aquí cap allà sense que se'ls escoltin, o sense que se'ls escoltin prou, patint i angoixats d'una manera terrible. Escoltar demana temps, vinculació i preparació professional. En aquestes situacions, és més que criticable que la decisió final depengui únicament i exclusivament d'uns criteris professionals que ningú no pot qüestionar, encara que siguin més que qüestionables. No hi ha cap organisme regulador per sobre dels criteris professionals individuals, la qual cosa significa que els professionals no es poden equivocar. En l'exemple esmentat, o bé hi ha un error en el diagnòstic inicial que indicaria la inadequació d'un acolliment en família aliena, atesa la ruptura que en poc temps es podia preveure, o bé hi ha un error en la valoració de millora posterior. Tornem a preguntar-nos: qui es farà càrrec d'aquest error? Segurament, l'infant acabarà essent el principal perjudicat, havent de resistir una nova ruptura. Hi ha estudis que demostren (Carmen Montserrat, 2018) que és millor viure en una situació d'estabilitat, encara que aquesta sigui en un centre residencial, que en una situació d'inseguretat i d'instabilitat caracteritzada per ruptures constants. En definitiva, l'infant es construeix perquè després el canvi de mesura destrueixi els seus esforços. Si això és així, no se sosté la simplificació abusiva de «millor en una família que en un centre». Caldrà veure si aquesta mesura es podrà sostenir en el temps o no, i si garantirà les condicions adequades que un infant necessita per a desenvolupar-se saludablement. Finalment, convé recordar que les decisions que es prenen en les polítiques d'infància (menys places en centres, promoció de les famílies d'acollida, retorns precipitats a la família biològica perquè no hi ha places en centres, etc.) poden perjudicar irremediablement aquells a qui diem que protegim.

Pié, A. (2018). *Les lògiques de separar i unir. És això protecció a la infància? Una escena que ens serveix d'exemple* [document en línia]. Consultat des de www.social.cat.

Aquesta era la nostra història, el que ens estava passant. Com podia ser que no haguessin parlat amb la nena durant dos anys i ara prenguessin aquesta decisió? Com podia ser que no se l'escoltessin? Com podia ser que nosaltres no tinguéssim garantides unes visites? Ni en els meus pitjors malsons m'havia imaginat això. Sabia que el sistema de protecció a la infància funcionava malament, però tant? Ella ens deia «mares», i de la nit al dia va desaparèixer de les nostres vides. L'enuig va ser descomunal, i la impotència, terrible. Simplement no hi podíem fer res. El servei d'acolliment ens va preguntar com volíem comunicar la notícia a la nena, i els vam demanar que vinguessin ells a casa, ja que no era una decisió nostra. Però si havíem de ser raonables, calia preparar la nena amb antelació per a evitar un daltabaix. Vam anar de viatge a Madrid a visitar una amiga. En aquest viatge l'N va acabar sabent que li dirien que havia de tornar amb la seva família biològica. Vam arribar el diumenge a casa, i el dilluns van venir els professionals a donar-li la notícia. «Tenim molt bones notícies!», li van dir, «tornes a casa!». No tinc paraules per a expressar

el que sento davant de tanta negació i menyspreu. No m'estranya gens que, a dia d'avui, l'N no ens vulgui veure. Sempre va ser molt obedient, i ara, en definitiva, continua obeint el manament social i el manament matern: la teva família és aquesta, l'altra era només temporal (de mentida?, un «com si?»), i això ja va ser. Un «com si» per al sistema de protecció a la infància, però no per a l'N ni per a nosaltres. La nena tampoc no volia anar a les visites quinzennals amb la seva família, però això sí que estava garantit per llei i en cap moment no es va qüestionar.

No importen les vinculacions i les eleccions dels infants, no importen els seus trajectes i els seus esforços per a arrelar-se, no importen les seves necessitats de desenvolupament. En realitat, només importa el dret a la propietat dels pares i mares biològics. Com se sosté llavors un model familiar alternatiu en un context biologicista? Se sosté fent mal als infants acollits i a les famílies d'acollida. El més lamentable de tot és que, en realitat, es podria haver plantejat el retorn d'una manera molt menys dolorosa, amb garanties per a les nostres visites i amb un treball de manteniment de vincles. Entre tots sumarem, li vam dir abans que marxés. Tristament ha estat mentida. Per a la nena, desitjar veure'ns és fallar a la seva mare biològica, i amb la negativa compleix el desig matern i es nega, una vegada més, a ella mateixa.

Vaig escriure als professionals amb tota la ràbia acumulada:

Carta als professionals del servei d'acolliment

Hola, J, t'agrairia que enviessis aquest correu electrònic també a V. Va dirigit a tots dos. La raó del correu és explicar-vos els motius pels quals he decidit no venir a l'última reunió i acomiadar-me. Fonamentalment, tenen relació amb el procés i el paper dels professionals. Crec que s'han comès molts errors des de l'inici, i considero necessari dir quins han estat:

- 1) Opacitat en la informació que se'ns donava. Poca claredat i transparència en relació amb el que es treballava amb la família. Ens vam passar mesos preguntant si l'N tornaria, atès que això era el que la família li deia, i se'ns va negar sistemàticament que aquesta fos la situació.
- 2) Falta d'escolta del que dèiem. Simplement, el que dèiem no va anar enlloc perquè es van mantenir els judicis previs sobre la situació de l'N. Es va mantenir intacte el que dèieu d'ella, des del principi fins a l'últim dia.
- 3) Valoració de l'estat de l'N amb la informació de deu minuts abans i deu minuts després de les visites familiars. No cal dir que en deu minuts és impossible fer-se una idea correcta del que passava pel cap de l'N.
- 4) No s'ha escoltat l'N, ni l'EAIA ni vosaltres,³ ni tampoc s'ha escoltat la seva psicoterapeuta (R). A l'R ningú no li ha demanat informes ni opinions, ni ha considerat la seva opinió com a fonamental per a prendre decisions. A mi no em serveix que es digui que el servei d'acolliment sí que ha considerat l'opinió de l'R, quan això no porta enlloc. Tant és així que ni tan sols s'ha mogut res perquè l'N pugui continuar veient l'R. La seva relació terapèutica acabarà el 24 de juny, i la veritat és que la necessita molt. Crec que els equips haurien d'haver lligat aquest tema, haver-lo batallat, però, evidentment, no s'ha fet.
- 5) Només heu fet dues visites a domicili, una al principi i una altra per a dir-li a l'N «que teníeu molt bones notícies», desoient totalment la seva posició subjectiva sobre el tema. No s'ha fet cap visita a l'escola en tot l'any, i es fa just abans que marxi. Això significa que l'acompanyament ha estat totalment insuficient.
- 6) Es van confondre en el seu moment peticions d'ajuda o d'assessorament amb un exercici de control per la vostra banda, apel·lant a la nostra presumpta impossibilitat de sostenir l'acolliment. No cal dir que confondre la nostra honestat i transparència amb

⁽³⁾Servei d'acolliment familiar. Aquest servei, suposadament, acompanya les famílies d'acollida i vetlla per a la consecució d'una bona acollida.

indicador d'alarma i, en conseqüència, insinuar que no érem capaces és molt greu, i va trencar la confiança (almenys la meua).

7) El criteri de protecció a la infància del «bé suprem del nen o la nena» per sobre de tot que regula la llei s'ha desconsiderat totalment. S'ha pres la decisió d'esquena a ella, sense considerar per a res la seva posició i la seva demanda, que avui dia continua sent que no vol marxar. Ara ja no ens ho diu a nosaltres, ho diu a l'escola. Probablement perquè sap que tenim relació amb els seus pares i no vol que diguem res. Com deia abans, si bé ha tingut una psicoterapeuta al seu costat, tampoc no s'ha considerat la seva opinió, ni tan sols la possibilitat de mantenir aquest espai.

8) No heu treballat cap vincle amb ella, l'únic camí per a saber realment com està en primera persona.

Per totes aquestes raons, no té cap sentit plantejar a hores d'ara una reunió. Ateses les circumstàncies, en realitat és igual com estigui l'N, perquè la decisió ja està presa. Personalment, prefereixo invertir el temps amb la família biològica, perquè és l'única possibilitat i camí de mantenir la relació amb l'N, la qual està per veure. Això ho vam entendre ja fa temps. Per això la reunió amb la família biològica va anar bé, no perquè fos fàcil o perquè haguem canviat d'opinió, simplement perquè és el més intel·ligent i el més adequat per a l'N. La reunió no va anar bé per mèrit dels professionals, sinó per mèrit de les dues famílies. A ambdues ens interessa tenir bona relació. Quan l'N marxi, ja veurem si això es manté, però si no és així, no serà perquè nosaltres no haguem fet tot el possible perquè així sigui. Resumint, que ningú no va facilitar absolutament res, simplement ens ho hem de treballar juntament amb la seva família.

Crec que els professionals no poden ser copartípeps d'algunes dinàmiques i decisions que desoeixen els infants. I crec que en això heu fallat, fins al punt que en l'última reunió va defensar la posició de l'EAlA. Si fer les coses d'esquena als infants us sembla bé, crec que us equivoqueu.

Hi ha hagut molts errors en aquest cas que pagaran els infants. Si la família estava treballant bé des de feia anys, i la perspectiva era el retorn, el més honest hauria estat dir-ho i si vosaltres no teníeu aquesta informació, ara hauríeu d'estar molt enfadats, perquè això és greu. Al contrari, se'ns va negar per activa i per passiva un retorn a curt termini. Si hi ha hagut un error en aquesta retirada de tutela, també s'hauria de dir, perquè som part implicada, ens agradi o no. En qualsevol cas, hi ha hagut errors que ningú no reconeix i que pagaran els infants. En aquest tipus de feina i de recursos, equivocar-se té conseqüències molt greus, per això cal filar molt prim amb el que es diu i es fa.

Per la meua banda, tanco aquí aquest procés, però la P vindrà a la reunió perquè creu que és important per a vosaltres. Ho sento molt, però jo ja no estic disposada a fer-ho.

Salutacions (maig, 2018).

En poc temps vam entendre que l'única opció que teníem per a continuar veient l'N era treballar la relació amb la família biològica. Vam deixar de posar tots els esforços en els professionals i vam començar a relacionar-nos amb la mare biològica. Ens vam empassar la ràbia, la frustració, la tristesa i l'orgull; una cosa no gens fàcil per a mi. Fou quelcom realment estressant i molt exigent. Aquella família no tenia res a veure amb nosaltres, i intentar generar una bona relació des de la distància més extrema era complicat. Durant aquell temps, ells també ho van fer fàcil, encara que la por era que l'actitud canviés una vegada la nena hagués tornat. Ho vam fet tot perquè la família confiés en nosaltres, i malgrat tot, no hi havia cap garantia. L'N va deixar de dir-nos que no volia marxar, i només ho deia a l'escola perquè tenia por que nosaltres ho diguéssim a la mare biològica. Vam pensar que seria bo per a l'N veure que ens portàvem bé, que no hi havia una fractura entre mons, que ens podríem continuar veient. Però, en realitat, aquesta dissociació i fractura entre mons ja estava assentada, l'havia construït el sistema de protecció a la infància, i l'N l'havia patit any rere any. Va ser un intent en va per la nostra part, un altre «com si». No era possible connectar aquests mons, perquè tot estava pensat

per a mantenir-los dissociats; malgrat tot, nosaltres ho vam intentar i ho vam donar tot perquè fos així. Vam recomanar que pogués continuar treballant amb la seva psicoterapeuta, però va ser debades; vam recomanar que continués patinant, i no ens consta que així sigui; vam recomanar que la portessin a una escola amb un model pedagògic similar a l'anterior. La família tenia a prop del domicili una escola d'aquestes característiques, però va optar per un model tradicional. L'N es va endur una colla de contes a la nova casa, i no tenia ni un prestatge on posar-los, simplement perquè a la seva nova llar aquests no tenen cap valor. Sortíem amb bicicleta sovint, però a la nova llar sembla que no se'ls permet sortir amb bici. Anàvem molt de viatge i d'excursió, però sembla que ara no sortirà del barri, entre altres raons perquè és una família tan nombrosa que no caben al cotxe.

I així va ser com va marxar, a un altre món, a un altre univers, sense ponts per a tornar de tant en tant al nostre, de visita per a veure'ns, per a abraçar una altra vegada els seus gossos. Li vam dir que ens podríem veure, que la seva família així ho havia dit, que podria venir. Va deixar algunes coses a casa per a quan vingués de visita, però no ha vingut, ni vindrà, o això sembla. Suposadament, li ho han preguntat i diu que no ens vol veure, però la manera de formular-ho sonava a manament matern. No sé què passarà en el futur, però sí que sé tot el que s'ha fet malament i és excessiu, és nociu, implica una ruptura, una fractura biogràfica innecessària. Per què aquesta percepció que cal trencar una relació per a obrir nous vincles? L'EAIÀ va donar a la família el missatge que no era adequat que ens veiés, ja que això podia entorpir la nova vinculació. Hem de destrossar i allunyar-nos de les nostres relacions anteriors per a obrir-nos a noves relacions? Una altra dissociació de les moltes que ja havia sofert. Una fractura més en el cúmul d'una curta vida. Quin cost tindrà tot això en la seva biografia?

El més anecdòtic i paradoxal de tot és que, més que una experiència d'acolliment, us explico un suposat «èxit» del sistema de protecció. Però més enllà de la dada del retorn, la realitat és que s'expliquen moltes coses més; fonamentalment, com s'ha gestionat, com n'era de difícil fer-ho tan malament i el fàcil que hauria estat, en aquest cas, comptar amb la col·laboració de les dues famílies per a mantenir un fil biogràfic.

L'N, com molts altres infants, ha viscut un moment de lapse que es va allargar mitja vida. Mitja biografia esperant alguna cosa una mica millor. L'internament al centre era provisional per a treure-la d'un entorn de violència en el qual no podia créixer; allà hi va passar tres anys, esperant una família d'acollida, però quan aquesta va arribar, el lapse va continuar perquè suposadament havia de tornar a casa. En quina posició queden els infants? Què es va construir en ells en l'àmbit intern? Es pot transitar una infància que està de pas en tots els espais de més importància per al seu desenvolupament?

Hernández Gondra (2018), en un material inèdit, ens explica el següent:

Quan l'infant entra en un centre, és a mercè d'intenses ansietats agorafòbiques, perdut en un espai immens i estrany (un altre infant havia dit, el segon dia d'estar al centre: «I la meua mare, com sabrà on soc?»). Ha perdut el seu món conegut, ni ell coneix ningú ni ningú el coneix a ell, la seva identitat queda alterada. Allà ell encara no és ningú. Però, com s'atén això? Quin tracte se li dona a ell i a la família? Pot ser que es doni un espai a tot això, o pot ser que s'intenti fer creu i ratlla. Per exemple, en un acompanyament a un centre vam veure com un infant de vuit anys va començar a obrir tots els calaixos i portes que trobava. Des del centre se li va permetre, i fins i tot se li va facilitar, que ho anés fent, perquè es va comprendre bé que això era el que necessitava per a situar-se, per a saber on era i què hi havia en aquest nou lloc. Una altra vegada, vam acompanyar un bebè de quatre mesos amb els seus pares al centre i va succeir el contrari, ni els van deixar passar ni van acceptar el cotxet o els bolquers que la mare portava. Hi ha llocs que faciliten tant com sigui possible que la família truqui o visiti l'infant poc després, o que portin les seves coses, encara que estiguin brutes o trencades. Hi ha altres centres que banyen l'infant de seguida per a treure-li la brutícia que li recobreix la pell i posar-li roba neta que no és la seva. Hi ha centres que, a força d'observar, esbrinen que un infant no menja d'un plat perquè estava acostumat a menjar pastes i entrepans. Hi ha infants que no han menjat mai farinetes, o no han dormit sols en un llit, o que sempre han sentit molt de soroll i crits a la nit. Com acostumar-se a les noves olors, a la sensació de la pell sense brutícia o sense picor, als sorolls nous? I si és un bebè, la pressió dels braços, el tacte..., tot serà diferent... Fins que l'acullin i li donin un lloc i pugui retrobar la seva identitat passarà temps. I què succeirà amb tot el món anterior? Tindrà un lloc en aquest d'ara o quedarà totalment desconnectat? (Hernández Gondra, 2018).

També sol passar, amb algunes excepcions, que quan un infant entra en un centre no s'acostumen a mantenir les relacions prèvies (ni escola, ni amics, ni veïns, ni tan sols terapeuta si n'hi havia...). Les visites amb els pares poden trigar dies o setmanes a organitzar-se, i de vegades encara es continua argumentant que, així, l'infant s'adaptarà millor a la vida del centre: «Si no els veu, no plora». En cada canvi de mesura administrativa hi haurà una ruptura biogràfica, no es mantindran les relacions anteriors. Aquest és un dels efectes iatrogènics més clars de la intervenció social, tot i que afortunadament, de vegades, les coses es fan d'una altra manera.

És el tracte de denegació que es continua donant a l'infant i al seu món intern, als seus objectes interns, al seu passat. És el tracte d'objecte, el tracte que es dona a algú que no és subjecte, que no té paraula, que no sap el que vol o necessita. En realitat, pesa d'una manera terrible l'infant com a propietat, i tot sempre gira en relació amb el biologicisme, que fa que es pensi que tot ha d'afavorir el treball amb la família biològica, independentment de com estigui l'infant en aquell moment, dels seus vincles, del que vulgui. Però això, en re-

alitat, està relacionat amb un altre encàrrec impossible, el de l'EAIA. Els equips d'atenció a la infància i l'adolescència assumeixen una funció de control sobre les famílies, decideixen retirades de guarda i custòdia però, al seu torn, han de ser capaces de mantenir una relació de confiança per a sostenir tot el treball posterior. Aquesta posició complexa entre retirar la guarda i acompanyar és el que està operant en les identifications i en les distorsions que alguns professionals provoquen. «Ser els dolents» és una cosa molt complicada de sostenir i que, a més, dificulta qualsevol tipus de treball amb la família. Per aquest motiu, de vegades alguns professionals simplement volen apartar-se d'això ràpidament, la qual cosa incrementa els riscos de confondre els desigs de les famílies amb les seves capacitats. Una cosa és voler i una altra és poder. I enmig de tot això hi ha els drets a un desenvolupament ple dels infants. Que les famílies biològiques vulguin, o fins i tot facin progressos, garanteix que l'escenari final serà l'adequat per als infants? Sincerament, penso que part dels errors que es van cometre en el nostre cas estan relacionats amb una impossibilitat de sostenir l'encàrrec entre fiscalitzar i acompanyar. Enfront de tanta ansietat i desassossec que els professionals han d'assumir, qualsevol variable externa (com podia haver estat continuar mantenint els vincles amb nosaltres) incrementava en excés la complexitat i la densitat emocional. Per aquesta raó, simplement se'ns esborra del mapa.

Per desgràcia, la lògica de protecció a la infància es fonamenta simplement en la separació. Se'ls allunya d'un lloc suposadament disfuncional per a posar-los en un altre, tot esperant que el primer millori. Si millora, se'ls torna a allunyar del lloc provisional per a posar-los en el primer. I aquest «treu i posa» és l'essència de la protecció. Però com diu Hernández Gondra, aquesta dinàmica instal·la els infants en unes zones de trànsit terriblement nocives. En les seves paraules:

El maltractament o la negligència greu només són la cara visible d'unes relacions pares-fills profundament pertorbades que han anat organitzant l'estructura mental de la criatura. La separació física de l'infant és, de vegades, un primer pas necessari per a la protecció. **Però l'experiència ens mostra com aquest pas és absolutament insuficient si no es cuida com fer-ho i es continuen proveint altres instruments.**

[...] Cal pensar aquí en les conseqüències que els canvis de referents tenen en persones amb mancances, en com es reactualitzen els abandonaments i el rebuig. I en com es fa imprescindible el treball de separació, perquè una relació que ha estat inicialment terapèutica no es converteixi, en trencar-se, en retraumatitzant. Cal pensar també en la importància d'un abordatge terapèutic, continuat i de llarga durada que hagués pogut permetre certa continuïtat, revisar i reparar almenys en part aquests vincles tan danyats i hagués facilitat la introjecció d'una relació contenidora i atenta (Hernández Gondra, 2018).

Deu haver viscut l'N la nostra relació-separació com un nou abandonament? Com elaborarà aquesta pèrdua en el futur? Té ajuda per a fer-ho? No s'ha mantingut la seva relació amb la psicoterapeuta anterior simplement per una qüestió burocràtica. L'EAIA ja té psicòlegs (se'ns va dir). No importen, per tant, les seves relacions anteriors i, el que és pitjor, no importen les conseqüències de les ruptures que es plantegen en la seva vida.

Com ens diu Hernández Gondra:

Podem protegir els infants sense utilitzar una teoria clara de com creixen? No, necessitem saber com és, quines coses ens guareixen, quines coses ens fan emmalaltir. Hem de tenir certes teories sobre això. Perquè l'experiència en protecció ens mostra com, malgrat anys d'intervenció professional, moltes vegades no aconseguim millorar la salut dels futurs adults. Professionals dels EAIA que fa anys que treballem en el mateix equip i en la mateixa zona ens enfrontem a la realitat d'estar atenent els fills de pares que ja havíem atès en el seu moment quan eren infants. No s'ha modificat allò realment important. Alguna cosa no estem fent bé. En totes aquestes realitats tan complexes i doloroses hi ha coses que no estem podent mirar» (*ibid.*).

Efectivament, les decisions dels EAIA no poden caure de la banda de la bel·ligerància professional, d'una simple opinió o del compliment d'uns indicadors de millora que no es tradueixen en capacitats complexes per a la criança. Sense una teoria sobre com creixen els infants, del que necessiten, del que els passa, no es prenen les millors decisions. El més dramàtic del cas és que, en realitat, les conseqüències de tot això no es veuran fins molt més endavant, i aleshores ningú ja no es farà responsable del que la intervenció ha provocat. Probablement es diagnosticarà el malestar i es medicarà de manera que allò subjectiu, biogràfic i cultural quedarà relegat a l'ocultació més atroç. Aquest subjecte ja no serà algú a qui preguntar sobre la seva història personal, i en realitat no ho serà perquè aquesta subjectivitat mai no va tenir un lloc. Tampoc no va ser l'única subjectivitat negada, perquè la nostra també ho va ser. Mai ningú no ens va preguntar, simplement se'ns va utilitzar com un recurs més, com un servei, com una «mesura administrativa». Això és el que vam ser per al sistema; no per a l'N, no per a nosaltres, que guardarem els seus dibuixos i centenars de fotografies que mostren altres coses; coses que es volen velar perquè potser, si es veiessin, les decisions haurien estat unes altres; la manera hagués estat una altra, més humana i més amable per a totes.

2.2. Les altres maternitats

Una de les qüestions més difícils d'assumir de tot aquest procés és la maternitat en si mateixa; el que aquesta suposa i comporta, les múltiples renúncies que s'han de fer, l'encaix real entre la vida de l'infant i de la mare. L'imaginari social vela totes aquestes dificultats. Les mares habitualment no expliquen el cost de la seva maternitat, només parlen de les seves bondats, entre altres raons perquè semblarien males mares si airegessin la realitat. Això és quelcom que sorprèn quan t'inicies en aquesta funció. Ningú no ens va explicar aquestes dificultats; mai no havíem sentit queixes de mares que s'expressessin amb la cruesa necessària. Sembla que ser mare és molt bonic i poca cosa més. Doncs bé, res d'això no és cert. Ser mare és molt costós, exigent i complex. Una cascada de renúncies personals es posa en marxa, la relació de parella es transforma i es redueix a la pura gestió domèstica. En el cas d'un acolliment, a tot això cal afegir les dificultats de l'infant, el seu passat, les ruptures, els múltiples sofriments i pors, la gestió de multitud de professionals i de serveis que decideixen sobre la seva vida, les visites a la família biològica i, en conseqüència, aquesta família. Tot es converteix pràcticament en una cosa audaç i inassimilable per la seva magnitud. Jo vaig passar un temps de veritable estrès emocional, massa

intens i massa extrem tant per a allò bo com per a allò dolent. Però després de tot el magma de complexitat, resulta que allò va ser mentida, que aquella era una maternitat de «com si», perquè la de veritat era l'altra. I ningú ja no t'acompanya en això. La pèrdua, la frustració i el fracàs ho has de treballar tu, els professionals del cas no hi són per a això.

No es pot assumir la funció materna en el marc d'un acolliment en una societat biologicista. El cost és massa alt i nociu. Fer de mares mai no és una mentida o, si ho és, no va lligat als gens. Tot i això, el sistema pretén que les famílies d'acollida facin de mares i de pares sense ser-ho; sense un reconeixement real de la seva maternitat, de les vinculacions i de les adopcions que els fills acollits puguin fer. L'N va tenir tres mares, nosaltres dues i la mare biològica. Això, fins on sé, no té res de dolent, i caldria poder encaixar-ho perquè forma part de la seva realitat.

Les formes disperses de la maternitat, les no normatives, són complicades perquè el context és fortament biologicista o genetista. La naturalització de la funció materna com a fenomen biològic és una cosa molt arrelada que impacta en les maneres de gestió de múltiples serveis.

Reproducció assistida

Per exemple, a les clíniques de reproducció assistida no es poden triar els trets del donant. Ha d'haver-hi concordança fenotípica entre els receptors i els donants. Què significa això exactament? S'obliga o s'aconsella aquesta concordança perquè la donació no es descobreixi, si els pares no ho volen. No es trasllada aquesta cosmovisió a mesures d'adopció i d'acolliment? Simplement, constato la tensió entre aquestes altres formes de maternitat i l'imaginari social fortament biologicista en què vivim, que com a mínim exigirà saber bregar amb algunes pressions i lògiques del sistema. Aquest ambient, en el cas dels acolliments, afegeix un plus de complexitat al que ja és en si mateix complex.

2.3. A tall de tancament: la dissociació com a fonament

Per a concloure, voldria assenyalar el que considero que és la causa de molts despropòsits, tant en aquest cas com en molts d'altres. Es tracta de la **dissociació** com a fonament de tot el sistema de protecció a la infància, és a dir, el criteri simple d'apartar l'infant d'un medi presumptament nociu per a col·locarlo en un altre, tot esperant que el primer millori, sense desplegar alternatives que impedeixin la lògica de la separació.

Aquest moviment de «treure i posar» es fonamenta en el fet que mai no es mantindran els vincles entre contextos. En el nostre cas, això ho vam veure, per exemple, en l'actitud de negativa que el centre residencial va mantenir enfront de les demandes de la nena per a conservar el vincle amb els educadors i els companys mentre s'iniciava l'acolliment amb nosaltres. Després ho hem pogut veure en tot el procés de retorn que s'ha exposat al llarg del relat. Ningú no es va plantejar que podia ser important per a l'N que ens poguéssim continuar veient i mantenir el vincle amb nosaltres.

El fonament dissociatiu vertebrava tota la lògica de la intervenció professional.

Ho vam observar, en primer lloc, en la **negació sistemàtica del món emocional i subjectiu de totes les parts implicades**; un fet que, respecte a nosaltres, va implicar una deshumanització de la relació professional. La qüestió que cal plantejar aquí és per què tant el sistema com algunes posicions professionals reforcen aquesta deshumanització, sense calibrar els danys emocionals i biogràfics de la intervenció. En segon lloc, la **dissociació pren cos en les tensions produïdes entre la lògica burocràtica i la lògica de la vida**, i perquè la primera pugui persistir cal que negui la segona. En tercer lloc, també observem aquesta **dissociació en l'encàrrec que han d'assumir les famílies d'acollida**, és a dir, el fet d'exercir una maternitat amb data de caducitat. Sens dubte, els professionals ens recorden que cal no confondre les funcions parentals amb la maternitat o la paternitat, però aquest tipus d'afirmacions se sostenen molt bé sobre el paper. La realitat posa damunt de la taula altres coses. Finalment, hem d'assenyalar l'**encàrrec insostenible dels equips de protecció a la infància**, que d'una banda han de fiscalitzar i de l'altra han d'acompanyar. Es tracta de dues cares que no pertanyen a una mateixa moneda. Davant de la impossibilitat de brindar-se a aquest joc esquizofrènic, molts professionals acaben assumint la funció menys costosa.

La manera de donar a conèixer a la nena la nova mesura de retorn, o la negativa de l'EAIÀ d'escoltar les seves demandes, expliquen i exemplifiquen la materialitat d'aquestes dissociacions, és a dir, de què estan fetes. No escoltar les demandes de la nena i, a més, subvertir-les en forma de «bones notícies», ens diu quelcom sobre les dificultats dels professionals. Es comprèn bé, llavors, la resposta dissociativa de la nena davant de la possibilitat de veure'ns, tal com li passava abans amb els pares biològics. Amb una història personal que acumula ja tres fractures, no se li pot demanar a una nena que sostingui un joc de lleialtats entre les dues famílies fabricat pel sistema.

Són els professionals conscients de tot això? No només crec que no ho són, sinó que aquest tipus de respostes dissociatives els serveixen per a poder escapar de l'angoixa que suposen els «casos», i per això les reproduïxen. Ésser capaços d'acompanyar en aquests processos d'una manera més humana té un cost per a ells, però no fer-ho perjudica les famílies i els infants. El mínim que pot demanar-se és que facin una reflexió sobre aquest tema i assumeixin la iatrogènia dels criteris que segueixen per a mantenir un sistema fonamentat en la dissociació.

Voldria acabar fent una pregunta que concerneix altres perfils de famílies d'acollida. Si bé jo he pogut escriure aquest relat, no sense ajuda, pel patiment que ha implicat tot el procés, és preocupant pensar què poden fer altres famí-

lies danyades pel sistema que, potser, no tenen ni la formació ni les eines per a elaborar aquesta experiència. Se les acompanya en l'elaboració d'aquests processos que impliquen frustracions i dols molt dolorosos? Com ja he dit en un altre moment, no es fa, perquè l'encàrrec dels serveis d'acolliment acaba en el moment en què es fa efectiu el retorn o hi ha un canvi de mesura. En aquest punt, la meua intenció ha estat oferir al món professional i als estudiants la possibilitat de reflexionar sobre les pràctiques i l'impacte d'algunes lògiques en la vida dels subjectes. El sistema de protecció a la infància no està preparat per a contenir i acompanyar els efectes que produeixen les seves mesures. Potser perquè, de vegades, és humanament inacceptable i, d'altres, requereix un treball tan complex, que supera la capacitat del sistema per a oferir respostes més adequades. No obstant això, caldria esperar una posició ètica més raonable i coherent. Els criteris tècnics han d'acompanyar-se de preguntes ètiques que posin en joc el pla teòric amb el pla de la vida. Cal que ho facin, perquè si una determinada intervenció «tècnica» causa més dany del que repara, o bé no és una bona eina, o bé es basa en supòsits erronis i omet qüestions rellevants en les vides que diu que tracta.

2.4. Carta de comiat a l'N

Això no va passar; mai no li vaig escriure, ho faig només ara. Jo pensava que la tornaria a veure, però no ha estat així i, a més, ella ha manifestat –pel que sembla– que no ens vol veure. Per això escric aquí el que li diria, i que probablement mai no llegirà:

Estimada N, els últims dies que vas estar a casa vam passar moltes hores juntes i ens vam dir moltes coses (que t'estimava molt, que t'enyoraria molt, que esperava que vinguessis de visita, que deixessis coses a casa per si venies, etc.). Moltes altres coses no te les vaig poder dir per la teua curta edat, i perquè en realitat pensava que tindria l'oportunitat de fer-ho més endavant. No ha estat així i, de fet, m'ha dolgut molt. Entenc les teves raons per a no voler veure'ns, però això no treu que faci un mal inexpressable. Va ser un plaer cuidar-te tot aquell temps i també va ser una escola de vida per a mi. Em vas ensenyar moltes coses, i te'n vaig donar d'altres que pensava que serien importants per a tu. Continuo sentint que tenia moltes més coses per a donar-te, però la vida ens ha separat. Només espero que siguis feliç i que potser, només potser, et recordis de nosaltres i ens reservis un lloc en el teu cor. Nosaltres així ho farem. Com em deia recentment una amiga, l'amor també té conseqüències i compta molt en el vaivé de la vida. Continuarem estant aquí per si algun dia ens vols veure.

Només el futur ens donarà alguna resposta. Ara únicament podem esperar i continuar estant més o menys a prop, per si algun dia decideix trucar-nos.

3. Les invencions d'en Víctor

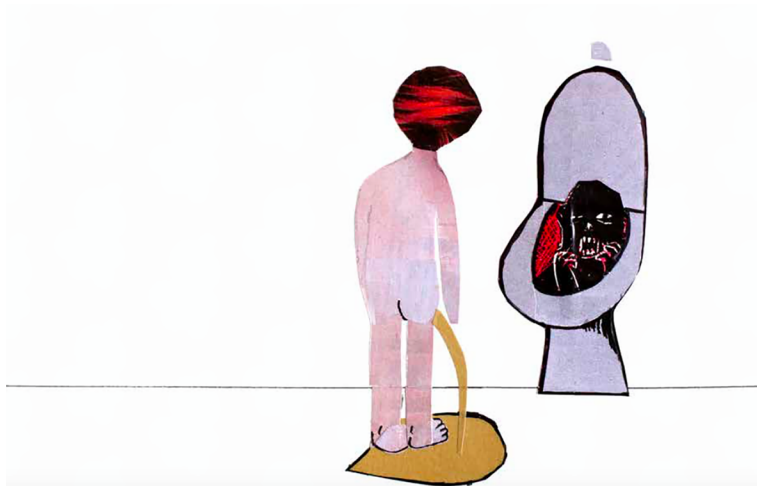
El CRAE Residència Vilapicina és un centre de menors que acull nens i nenes dels cinc fins als divuit anys (acostumen a quedar-se uns anys més, segons la capacitat d'ingrés que hi hagi en les fundacions i els pisos tutelats d'adults). En aquest centre, tots els infants tenen dificultats psíquiques, és a dir, la majoria estan diagnosticats amb trastorns del desenvolupament, significant molt utilitzat que no deixa de ser un calaix de sastre per a psiquiatres i psicòlegs. El que finalment hi ha són infants diagnosticats amb psicosi, alguns amb més i d'altres amb menys riquesa simbòlica.

Al CRAE, però, no els importa gaire el que diuen els informes i deixen temps als infants perquè facin del centre la seva llar, per a poder veure quina simptomatologia presenten. Aquest és un dels aspectes pedagògics més interessants del centre. Els infants disposen de temps més enllà del socialment acceptat o del temps curricular que tenen les escoles. D'aquesta manera, quan els infants arriben, se'ls deixa fer i se'ls va observant perquè siguin ells els qui indiquin quan i com. Els infants saben més d'ells mateixos que els professionals. Ells els orienten per on anar i fins on poden demanar. Si un infant triga més amb el control d'esfínter, per exemple, se n'analitza la causa i se li deixa temps. En Víctor, de vegades, va al bany i orina fora de la tassa; després descobrim que té por d'aquest forat, que ell el veu com una cosa sinistra. Cal renyar-lo? No, es prefereix acompanyar-lo al bany.

Autora

Irene Matencio Ruiz-Peinado

Figura 1. Sèrie d'il·lustracions sobre l'autisme

Font: Irene Matencio Ruiz-Peinado

Si la definició de CRAE és la de **centre residencial d'acció educativa**, veurem que en el cas d'en Víctor, aquesta acció té lloc només quan el nen accedeix a agafar una mica d'allò que se li ofereix. El subjecte de l'educació decideix quan fa d'aquest aprenentatge una producció de saber, i el treball de l'educador consisteix a oferir sense esperar gaire a canvi (Núñez, 2003).

En Víctor ens ensenya una altra manera d'entendre l'educació social, i no només per a nens i nenes autistes, sinó en general per als subjectes de l'educació. A continuació mostro exemples de com actuen els educadors amb les particularitats i les dificultats amb què es presenta el nen i les invencions d'uns i d'altres perquè en Víctor pugui circular en allò social.

El nen arriba al CRAE amb vuit anys, i d'això ja en fa quatre, per tant, ara en té dotze. Arriba, curiosament, amb dos diagnòstics, el citat anteriorment, un trastorn del desenvolupament, i també psicosi simbiòtica amb trets de l'espectre autista.

El vincle d'en Víctor amb la seva mare és molt intens. El nen parla com si fos la mare, amb les mateixes paraules i entonació: «si en Víctor es porta malament, la mare no li comprarà un globus de la fira». El dia que els separen, estan treballant dues companyes, la Cristina i la Nuria, que es converteixen en les seves figures més importants del centre, fins al punt que sempre les anomena alhora. És com si, per a ell, les dues fossin la mateixa persona i elles no poguessin separar-se, de manera que hi ha una Cristina que està sola, una Nuria que també, i després una Cristina-Nuria. Aquestes educadores són, d'alguna manera, les que donen un lloc i un sentit als seus actes. Tot ha de passar per elles, des del somriure d'aprovació fins al càstig per fer alguna cosa que sap que no ha de fer. S'aprèn els seus horaris i, per tant, els de la resta de l'equip. En Víctor sap qui va a treballar i en quin torn a un mes vista. Un canvi inesperat en l'ordre previst dels educadors que entren i surten l'embogeix, tret que siguin la Cristina o la Nuria les qui apareixen; llavors té una alegria també molt boja. La relació que té amb elles és tan forta que, una vegada, un company del CRAE, jugant a pilota, li va donar una pilotada i en Víctor va anar a buscar la Cristina per a pegar-li una manotada, tal com li havia passat a ell. En Víctor té el cos enganxat al de l'educadora. Primer va ser la mare, després la Cristina o la Nuria, i el més interessant de tot és que quan elles no hi són, en Víctor busca una altra educadora que li faci de vora.

En Víctor és un nen intel·ligent, però amb una intel·ligència molt concreta i particular. Com explica Temple Grandin a *La meua vida amb l'autisme*, els infants creen costums o manies que alguns professors volen eradicar, quan el que s'hauria de fer és ampliar-los i redirigir-los. Grandin pensa que hi ha massa interès en els dèficits dels infants, i molt poc en les seves capacitats. Fa uns anys, una professora d'una escola d'infants amb diversitat funcional es referia a una nena autista dient «no sap fer res, ni tan sols menjar», i després li lligava

amb un llaç una joguina al canell, en un intent forçat de voler que aguantés alguna cosa entre les mans. El més interessant d'aquesta vinyeta seria veure què és el que sí que fa la nena, i no tant presentar-la amb les incapacitats.

Tornant al cas d'en Víctor, dir que ell té un coneixement sobre ell mateix, i dels educadors depèn que ho sàpiguen entendre i què fer-ne. Al CRAE no treballen amb estàndards educatius, exercicis de repetició o premis i càstigs. Els educadors prefereixen orientar el treball a partir dels desigs de l'infant.

Aquest punt em sembla molt important, ja que moltes vegades als CRAE, escoles i altres recursos es pensa en els infants com si fossin capritxosos, quan la realitat és molt diferent. Si en Víctor necessita tenir una imatge impresa vint vegades no és per caprici, és la manera que té de construir-se una vora que l'aguanti. Després hi ha dues opcions: o treballar amb aquesta imatge i aportar-li noves opcions, o simplement no imprimir-li les vint imatges i deixar que entri en una crisi. Hi haurà infants més o menys flexibles a la demanda de l'altre, però l'única cosa certa és que adoctrinar i castigar no genera millors subjectes. Ara penso en un altre exemple del centre. L'Albert és un vailet que té la necessitat de vestir-se amb molts adornaments, camises, ulleres, gorres i un llarg etcètera. Al CRAE poden subministrar-li l'opció de vestir-se com ell vol, o obligar-lo a posar-se el que ells decideixen. L'educadora valora positivament la cura de voler tenir una bona imatge, anar net, rentar-se bé les dents o vestir-se amb cura, encara que les combinacions no siguin sempre les millors o que hagi de tenir sempre disponibles un parell d'ulleres de sol. És un caprici de l'Albert tenir sempre a mà unes ulleres de sol? No, és el que necessita per a circular en l'àmbit social.

D'aquesta manera, em pregunto: pot ser en Víctor un subjecte de l'educació que consenti alguna cosa de l'Altre? En Víctor ja va consentir alguna cosa de l'Altre. La mare explica que va trigar molt de temps a caminar, però passats els tres anys en va aprendre. També va trigar a parlar, però ara utilitza el llenguatge. Es pot comunicar, però és molt possible que si li preguntes, no respongui. Ell explica el que vol i quan li interessa. Sempre en tercera persona, i en un to exigent. La seva ment sempre està activa, i se sap perquè, encara que estigui entretingut en algun joc, llança preguntes a l'aire del tipus «de quin color té els cabells la mare?», a la qual cosa ell mateix es respon «els té de color pruna»; o altres de més metafísiques sobre els anys que viurà, i a la resposta de l'educadora, que li diu que molts, ell prefereix dir: «molts-més-mil», així, tot seguit.

És un nen capaç de vestir-se sol, i fins i tot triar quina roba posar-se, per comoditat, i no per aspecte. Al centre no ha adquirit nous coneixements acadèmics, però sí que ha après una cosa molt més important, a fer quelcom amb la seva angoixa, aprendre a construir-se vores del cos que no té.

Quan en Víctor va arribar, tot en ell era moviment. Corria i s'enfilava a qualsevol lloc, va trencar tots i cadascun dels interruptors del centre de tant apagar i encendre els llums. Els va deixar sense plats i sense gots perquè sempre els llançava a terra quan alguna cosa li molestava. Podia angoixar-se amb la mirada d'un company o amb un crit que ell s'esperava. Ara, els atacs d'angoixa han disminuït considerablement. En Víctor només apaga els llums molt de tant en tant, i els plats (que són de plàstic) no els acostuma a llançar, encara que sí que amenaça de fer-ho.

A l'escola li van ensenyar les lletres i els números. Aquests últims han estat el seu sosteniment en molts moments. En Víctor dibuixa sèries infinites de números, sense cap espai i sense cap finalitat; pot passar-se una tarda escrivint del zero fins al deu mil amb la màxima concentració possible; això el tranquil·litza, és el seu tractament. A en Víctor, en canvi, no li interessen les matemàtiques ni els comptes numèrics. Ell els dibuixa en sèrie, com qui fa una serigrafia infinita.

Figura 2. Sèrie d'il·lustracions sobre l'autisme

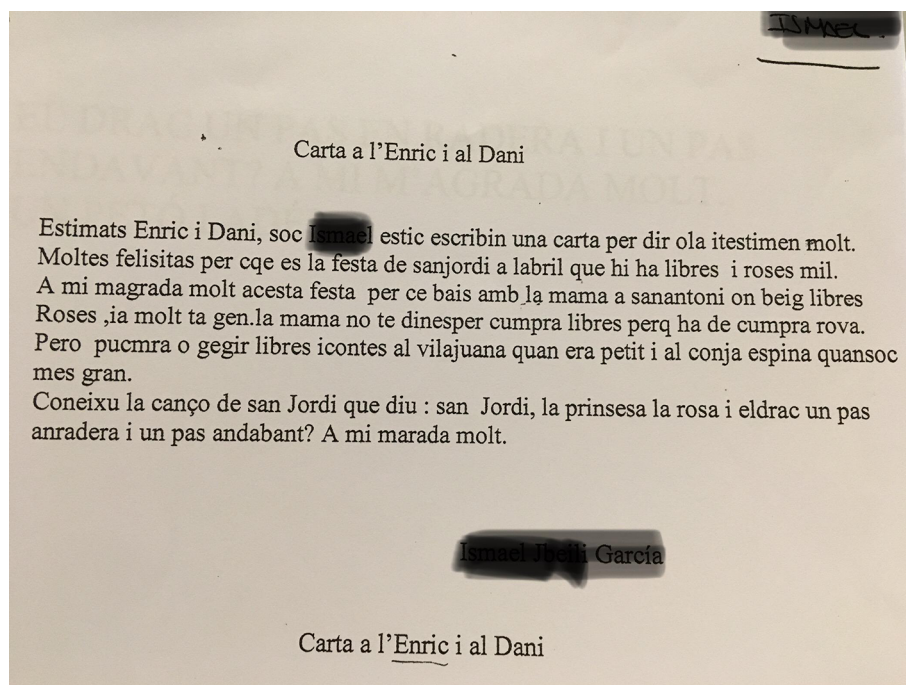
Font: Irene Matencio Ruiz-Peinado

Temps després, gràcies al desig del professor, i a un molt bon acompanyament, van aconseguir una cosa que semblava molt difícil. En Víctor va aprendre a llegir. Va ser aquell any quan va descobrir el poder de les lletres. Poder escriure a internet el que pronuncia i després trobar una imatge és fabulós. En Víctor està aprenent a escriure gràcies a la necessitat de trobar la imatge anhelada. Amb les noves tecnologies ha descobert un nou món de possibilitats: les imatges de Google. Ara fa noves llistes d'imatges, fruites, animals de la granja o del zoo, animals salvatges, globus de fira, dibuixos animats i un llarg etcètera dels seus gustos i apetències. Ha substituït els números per les imatges; aquesta és la seva nova manera d'accedir al món, i sembla que li permet circular una mica millor.

Les imatges que en Víctor busca i ordena de manera compulsiva són la manera de constituir la vora del seu cos; són altres maneres que ha inventat per a defensar-se del món, tornen a ser una neo-vora. En Víctor ha trobat un ús particular d'aquestes imatges, i és aquí on els professionals hem d'estar atents per a llegir-ne els senyals i les orientacions, per a utilitzar els objectes que ell ens dona i ajudar-lo en el seu dia a dia. Tanmateix, la nostra feina també consisteix a oferir nous objectes. Per a en Víctor ha estat l'escriptura, l'ús d'un ordinador i d'internet.

Ens podem preguntar si aquest coneixement li donarà un altre lloc en l'àmbit social. Qui ho sap? Tot i així, ell podrà inventar-se noves maneres que l'ajudin a sostenir-se i a suportar la complexitat del món en què vivim.

Figura 3. Carta que va escriure en Víctor als directors de la seva escola per a Sant Jordi, i que va guanyar el segon premi.

Un altre dels reptes amb què es van trobar els educadors del centre foren els desplaçaments d'en Víctor. No sempre és fàcil per a en Víctor sortir del CRAE, lloc que coneix i on se sent segur. Una simple sortida, com és anar a buscar l'autobús escolar, que està a tres minuts caminant, pot generar-li molta angoixa, que expressa amb molta agitació, tirant-se a terra o fugint a algun lloc on se senti bé. En Víctor ha arribat a anar-se'n corrent fins al CSMIJ, fins al casal d'estiu o fins a algun lloc on ell ha pensat que el podrien ajudar amb l'angoixa en algun moment de la seva vida.

Gràcies a les orientacions de la terapeuta del CSMIJ i de la tutora del CRAE es va tenir la fantàstica idea de posar les imatges en sèrie en una memòria USB. En Víctor porta l'USB ple d'imatges digitals en format Word, i té centenars de

documents ordenats en carpetes per dies o per temes. Aquesta memòria USB li serveix de suport per a creuar el llindar de la porta i anar fins al bus escolar, i també de tornada.

Ens podem preguntar si aquest coneixement de la lletra escrita i de l'ús d'internet es pot considerar un acte educatiu, qui ho sap. El més destacable d'aquesta vinyeta és com, gràcies a aquest coneixement nou, ell pot inventar-se noves maneres que l'ajudin a sostenir-se i suportar la complexitat del món en què vivim.

És molt interessant, a més, veure com entre tots, la tutora del CRAE, el tutor de l'escola i la psicòloga del CSMIJ, van pensar aquesta estratègia. Tot el dispositiu, que certament treballa en xarxa, existeix per i per a en Víctor.

És el treball de l'un per un, en el qual la generalització queda totalment anul·lada enfront de la particularització del subjecte.

Un altre aspecte important que cal destacar d'en Víctor, i que ens pot orientar sobre altres casos, és el de la **vinculació**. En Víctor funciona amb referents. Al principi de l'apartat parlem de com les educadores, la Cristina i la Nuria, servien perquè ell pogués orientar-se en la vida. No obstant això, és en Víctor qui les tria i decideix quin lloc ocuparan en la seva vida. El que hem après del cas és que aquest lloc pot ser substituït per una altra persona que compleixi la mateixa funció. Tenim l'exemple de l'escola. En Víctor està molt vinculat al seu tutor. El professor entén en Víctor amb totes les particularitats. És una persona empàtica que l'acull molt bé. Com que aquest curs el professor es jubila, han volgut anticipar-se a en Víctor i des de l'escola ja es treballa perquè el tutor passi el llegat a un altre professor. Sabem que en Víctor ha triat el director de l'escola perquè ocupi el lloc. L'escola li permet anar-lo a veure al despatx als matins i a les tardes, i així se li facilita la vida a una persona que té tantes dificultats en el seu dia a dia.

Per a concloure, m'agradaria explicar una vinyeta que ens mostra la fragilitat d'en Víctor i la immensa solitud a què s'enfronta cada dia, igual que molts nens i nenes amb qui treballem. És imprescindible veure'ls com a subjectes de ple dret que necessiten la nostra ajuda.

Una nit en Víctor se n'anava a dormir i estava agitat, però no més del normal. El moment d'anar a dormir sempre l'inquieta una mica més; deu ser que la nit desperta tots els seus monstres més temuts, i és el moment més semblant a la mort. Aquell dia el duia al llit la seva tutora, i en Víctor accedia a pujar a l'habitació. Quan ja era dins del llit, li va fer una de les preguntes que llança en Víctor, així de cop i sense pensar-ho gaire: «on se'n van els gossos quan es moren?». L'educadora, sense saber molt bé què dir, li va respondre que anaven al cel dels gossos. En Víctor, que no va quedar gaire satisfet amb la resposta, li va preguntar com s'hi anava a aquest cel; i l'educadora va respondre que només s'hi anava quan els gossets es morien, però que no hi havia manera de saber com s'hi podia arribar. En Víctor, descontent amb la resposta, va corregir l'educadora i li va dir que els gossets que s'havien mort pujaven al cel per una escala molt, molt llarga.

Figura 4

Font: Irene Matencio Ruiz-Peinado

3.1. Orientacions en la intervenció educativa amb l'autisme

Després de la lectura del relat, apuntarem alguns aspectes importants per a tenir en compte en el treball amb persones amb autisme.

1) Les persones amb autisme tenen les percepcions i les sensacions fragmentades. No hi ha un tot que uneix. Són altament sensibles, encara que també tenen alteracions sensorials, com per exemple al dolor, a la temperatura, a les olors, als sabors, etc.

2) Les persones amb autisme tenen dificultat amb la vinculació, l'Altre els fa por i per això posen distància. En el cas d'en Víctor, ell decideix amb qui es vincula i amb qui no. És important no prendre's l'elecció o no elecció com una cosa personal. Simplement cal aprofitar que això passi i fer un relleu a una altra persona per a quan la primera referent no hi sigui.

3) Les persones amb autisme se senten molt amenaçades per l'angoixa interna i creen defenses que facin de vora entre ells i la resta del món. La vora és la seva protecció. Hi ha molts exemples de vora: estereotípies, objectes, frases repetides, etc. En el cas d'en Víctor, les fruitetes dibuixades al principi o les imatges de Google en sèrie són la vora que s'ha creat. És una vora fràgil, sí, però alhora és molt útil per a sostenir-se al món, circular en l'àmbit social, i també per a adquirir nous coneixements.

Cal estar atents als símptomes, objectes i comportaments que ells ens presenten, acollir-los i fer-los un lloc. Utilitzar el que ells ens aporten i començar a inventar. Acostumen a tenir uns interessos molt restringits, i per això cal utilitzar-los perquè puguin ampliar els seus coneixements. Construeixen l'aprenentatge a partir del vincle i de la relació amb l'Altre.

4) Les persones amb autisme tenen dificultat per a poder simbolitzar, passar d'un pensament concret a un d'abstracte, i la seva capacitat de representació està totalment alterada. Tota la informació la reben de manera literal i per això cal ser molt concret i tan precís com es pugui. No sabran interpretar frases ambigües, dobles significats, jocs de paraules o acudits.

5) Per a les persones amb autisme les rutines són molt importants perquè permeten organitzar-los. Poder preveure el que passarà els calma l'angoixa i la por. Els canvis els alteren, i per això és important narrar el que va fent i el que passarà després. En el cas d'en Víctor hi ha dos escenaris possibles i, si un falla, ha de saber que pot passar a l'altre.

6) Quan es treballa amb persones autistes és crucial treballar en equip, tant per a l'infant com per als professionals. Els autistes acostumen a ser casos complexos que precisen reunions periòdiques i molt de suport per part de tothom.

3.2. Referències bibliogràfiques

Cortés, S.; Ruiz, I. (2011). *Unes altres veus* [document audiovisual].

Grandin, T. (2006). *Mi vida con el autismo*. Alba editorial.

Núñez, V. (2003). «El vínculo educativo». A: H. Tizio. *Reinventar el vínculo educativo: aportaciones de la Pedagogía Social y del Psicoanálisis*. Barcelona: Gedisa.

Tendlarz, S. E. (2013). *Niños autistas* [document en línia]. www.lecturalacanianana.com.ar/ninos-autistas/.

Williams, D. (2012). *Alguien en algún lugar: diario de una victoria contra el autismo*. Barcelona: NED Ediciones.

4. Protecció a la infància, o repetició del trauma?

Per a Àngels Vives

En aquest text, i a partir del relat d'uns casos reals, intentarem aproximar-nos a alguns aspectes del funcionament del **sistema de protecció a la infància**. Ens interessa, sobretot, plantejar la qüestió sobre què entenem de les situacions que atenem, és a dir, de quins instruments teòrics ens dotem per a comprendre-les i intervenir-hi.

L'esquema que seguirem consistirà a explicar la història de tres infants, diferenciant en cadascun d'ells dos moments concrets: la situació inicial i l'evolució posterior. Entre ambdós moments tractarem la qüestió dels models teòrics per a, finalment, reflexionar sobre la possible aplicació en el cas en concret.

Aquest treball sorgeix de la reflexió sobre la pràctica en un EAIA. La població atesa vivia en un barri deprimat de Barcelona, on l'esperança de vida era set anys menor que la mitjana catalana. La violència estructural es feia palesa en els alts nivells de patiment físic i emocional, en les altes taxes de malaltia i de natalitat, en la pobresa, en la precarietat de l'habitatge i en la falta de treball o en les seves condicions abusives. Això generava una frustració i un sofriment intens que impregnaven les relacions personals i familiars, la criança dels fills, etc.

4.1. Primer moment: la situació inicial d'en Josu, l'Ana i en Roberto

4.1.1. Josu

En Josu té cinc anys. Fins als tres va estar a càrrec de la seva mare, una adolescent que vivia intermitentment amb els seus pares i germans, tots ells amb greus trastorns psicosocials. La mare consumia drogues, se l'enduia a la nit als bars, el deixava a càrrec de persones inadequades, etc. El nen presentava retard en la deambulació i la parla, així com una manca important d'higiene. Els serveis socials del barri proposaven entrevistes i visites familiars que eren sistemàticament rebutjades. Finalment, després de constatar la gravetat del cas i la negativa de la família a col·laborar, van derivar el cas a l'equip especialitzat en protecció a la infància, l'EAIA, que va iniciar una sèrie d'entrevistes amb la família. Aquesta es manté tancada a qualsevol intervenció i, després d'un episodi en què el nen es queda sol al carrer, els veïns avisen la Guàrdia Urbana. A partir d'aquí, en Josu entra a viure al centre on és ara.

Autora

Isabel Hernández Gondra

Vegeu també

Després d'un apartat de conclusions generals, el lector trobarà ampliacions per a consultar en els annexos. Així mateix, s'adjunten referències bibliogràfiques.

Nota sobre terminologia

Per a fer més àgil la lectura, utilitzarem els termes *infants* i *adolescents*, en comptes de nens, nenes i adolescents. No utilitzarem el concepte *menor*, ja que creiem que és un terme jurídic que remet a un model en què l'adultesa és hegemònica.

La família va presentar oposició judicial, va sortir a la televisió, es va plantar al carrer amb pancartes... La mare encara trigaria a poder seure amb certa tranquil·litat per a parlar amb les professionals de l'EAIA sobre què desitjava per al seu fill i per a ella, i com aconseguir-ho.

4.1.2. Ana

Ara té quinze anys, i ja en fa cinc que viu en centres de protecció d'infants. La seva mare, la Mercè, és una dona jove, obesa, d'intel·ligència límit, que sembla presentar els símptomes negatius d'un trastorn mental greu: gairebé sempre està immòbil, amb prou feines parla, es manté inexpressiva, sembla no entendre quan li parlen... Fa la impressió que està en una altra òrbita, que les paraules no li arriben. La Mercè vivia de la prostitució, i d'una de les relacions més continuades va quedar-se embarassada de l'Ana. El pare de l'Ana és un home ancià, de bon nivell econòmic i amb signes evidents de demència. D'ell destaca el menyspreu per l'altre, especialment si és una dona.

Pel que sembla, el pare i la mare de l'Ana havien viscut junts una vegada, però no queda clar quant de temps. Després ell se'n va anar, però van continuar mantenint la relació, centrada, sobretot, en els diners.

A la casa hi ha l'Ana i la seva mare, així com una sèrie de persones que hi conviuen en períodes més o menys llargs. La situació està totalment desorganitzada i, al llarg del temps, els serveis socials intenten atendre les necessitats més bàsiques de salut, menjar o higiene. S'organitza la intervenció d'una treballadora familiar al domicili per a ajudar en l'alimentació, els horaris, etc. L'Ana va a l'escola, però va tan bruta que els altres la rebutgen. A casa, ella demana diners que després gasta en lliminadures per a repartir a la classe. Comença a negar-se a anar a l'escola. Demana contínuament diners a la mare i, si aquesta no n'hi dona, es descontrola i trenca coses. Més endavant, mare i filla es pegaran. Els episodis de violència van creixent. En aquest cas, la violència semblava un reclam, una expressió de la necessitat i de la desolació per les dues parts.

En aquestes condicions, i a la vista que la situació s'agreuja, des dels serveis socials bàsics se sol·licita la intervenció de l'EAIA. En aquells moments, els suports professionals eren ja totalment insuficients. La Mercè se n'anava de casa esporàdicament perquè no podia sostenir la relació amb la seva filla, i ella quedava a càrrec d'adults inadequats.

L'Ana era una nena eixerida de nou anys, prima, baixeta i vestida de dona, que es comportava manipuladorament i provocativament.

Tant la mare com la filla van acceptar bé la intervenció del nou equip, i en un determinat moment es va plantejar la necessitat de separació perquè poguessin reorganitzar-se. Totes dues van acceptar que l'Ana anés a viure en un centre. El centre es veia com a lloc d'ajuda. La mare «donava el seu permís» perquè

L'Ana hi anés, i aquest fet era un gest amorós. La va acompanyar, la va ajudar a fer la maleta i, de camí, al cotxe, va rescatar records de quan l'Ana era petita. Totes dues estaven commogudes. Hi havia altres possibilitats de relació.

4.1.3. Roberto

En Roberto va fer divuit anys al febrer. Va néixer en un «colomar» (una petita habitació en un terrat), on vivien la mare i els avis, i on ja havien viscut els besavis. Quan tenia pocs mesos de vida, la mare, adolescent, se'n va anar i l'avi va emmalaltir i va ser hospitalitzat. En Roberto va quedar a càrrec de l'àvia, una alcohòlica greu que no en tenia cura. Les denúncies dels veïns van fer intervenir la Guàrdia Urbana, que es va endur el nen a l'hospital en greu estat de salut.

Amb vuit mesos en Roberto entra al primer centre. La seva mare manté visites amb ell i, en contacte amb l'EAIA, el reclama. Sembla que ha millorat la seva situació: no consumeix res, té una parella estable, viu en un pis en condicions, etc. Un any després, en Roberto torna a viure amb ella i la seva parella; però el desatenen de manera severa i ara, mitjançant l'EAIA, torna a ingressar en un centre.

Aquesta vegada hi serà durant dos anys, fins que amb quatre i mig se'n va a viure amb una família d'acollida. En Roberto viurà allà uns anys, sense poder integrar-se i plantejant contínues dificultats en la relació, que afectaran els altres membres de la família. Es fan diferents intervencions, educatives amb el grup familiar i terapèutiques en l'àmbit de parella, que no milloren les coses. Finalment, quatre anys més tard, demanen que en Roberto se'n vagi i la parella se separa. Amb nou anys en Roberto se'n va a viure en un centre on inicialment se sent bé.

4.2. Des d'on comprendre

Des del punt de vista històric, la protecció a la infància té dos antecedents: l'**assistencialisme tradicional**, que donava atenció als infants que vivien en la pobresa, i els **tribunals tutelars de menors**, en els seus vessants de protecció (que protegien els infants dels maltractaments dels adults) i de reforma (que intervenien en infants que havien dut a terme activitats delictives).

L'actual sistema de protecció a la infància està destinat a atendre les situacions de maltractaments en la cura dels infants.

Aquest maltractament pot ser comprès des de diferents òptiques. Una d'elles, hereva dels anteriors tribunals tutelars de menors, és la que tendeix a treballar amb proves, amb indicadors observables per a determinar el fet, identificar el culpable i protegir la víctima.

Des d'aquest model es recullen dades que tenen a veure, d'una banda, amb les **condicions de vida, la violència i la malaltia**; i de l'altra amb els **senyals de cops, la desnutrició o la brutícia**. Amb aquests indicadors s'elabora un informe que conté una proposta de protecció per a l'infant. L'Administració s'encarrega de gestionar-la i d'efectuar la denúncia judicial a l'agressor, si és pertinent.

Aquest model d'intervenció pot ser necessari, ja que, de vegades, perilla la vida de l'infant, però com a acció aïllada és totalment insuficient.

En efecte, quan treballem únicament des del **model víctima-agressor** i amb la separació com a única intervenció en el conflicte, hi ha moltes qüestions que no es comprenen i que queden desateses. Entre elles:

1) Malgrat tot el que l'infant hagi pogut viure, violència, desatenció, humiliació, etc., la relació pares-fill continua, i acostuma a haver-hi el desig continuat en l'infant de tornar amb els pares, i el d'ells d'estar amb el fill. Passa amb freqüència que l'infant demana tornar, o que s'escapa per a estar amb ells, així com també que demani que s'ajudi els pares. No es pot forçar una ruptura radical.

2) Quan hi ha una separació, s'entra en una situació de provisionalitat. Les alternatives a la família acostumen a considerar-se solucions transitòries, tant si són en centres residencials com en famílies d'acollida. Per aquest motiu es diu que un infant està «ingressat» en un centre i no que viu al centre. Els professionals del centre acostumen a considerar part del seu encàrrec el fet de promoure la sortida de l'infant tan aviat com sigui possible.

El mateix passa amb les famílies d'acollida, que s'acostumen a utilitzar com a alternatives provisionals al centre, com a parèntesi en la via de retorn a la família d'origen, de manera que queden impregnades de la mateixa transitorietat i inestabilitat.

3) En aquest model, que enfoca únicament els indicadors objectivables, com es diagnostica el maltractament psíquic?

A partir de la psicopatologia, sabem que hi ha maneres de danyar greument un infant que no deixen empremtes clares al moment, però que sí que poden diagnosticar-se anys després, quan les conseqüències emocionals es fan evi-

dents. Aquest és el cas dels abusos sexuals o del maltractament psíquic: les exigències massives i rígides sobre el fill, la falta de resposta a les seves demandes afectives, la seva utilització per a perjudicar el cònjuge, etc.

4) En aquesta mateixa línia, com s'avalua el fet que els pares han pogut modificar actituds i poden exercir funcions protectores? Per exemple, es considera prou per a exercir les funcions parentals demostrar l'abstinència de les drogues? Quins són els indicadors que decidirem observar: reclam del fill, abstinència de les drogues, habitatge en condicions, inserció laboral? Establir això, cosa que normalment ja és molt difícil, informa de la capacitat per a la criança?

5) Quins són els criteris per a establir els contactes entre pares i infants? És habitual que es facin en punts de trobada, i la freqüència acostuma a quedar subjecta a aspectes més organitzatius que no pas relacionals.

6) En les relacions pares-fills, pot ser molt difícil precisar quan una particularitat es considera maltractament, sobretot quan té lloc en classes socials o cultures diferents. Per exemple, el fet que un infant de tretze anys abandoni l'escola per a treballar a la botiga del pare és maltractament?

7) Els professionals de protecció comproven que moltes vegades cal treballar amb les successives generacions d'una família. En molts casos, la separació de l'infant maltractat dels pares no impedirà dificultats greus en la criança dels seus fills en el futur.

Aquestes i altres qüestions ens duen a plantejar que el model víctima-agressor no permet entendre molts aspectes de les realitats amb les quals es treballa. Tampoc no facilita intervencions comprensives i reparadores de les relacions, ja que utilitza una perspectiva dicotòmica i centrada en aspectes merament conductuals. Caldrà, doncs, considerar que hi ha altres aspectes, ja no tan objectivables, de l'infant, dels pares i de la relació entre ells.

En la pràctica professional constatem que aquesta relació, encara que sigui patològica, no es trenca amb la separació, sinó que tendeix a estar sempre present i condiona el creixement sa de l'infant.

A partir d'aquí, desenvoluparem aquesta qüestió recolzant-nos en el treball de tres autors: Freud, Bowlby i Cyrulnik.

En les seves investigacions sobre la ment humana, Freud va descobrir que aquesta es construïa des dels primers temps de vida, que el procés de creixement podia quedar interromput per fets traumàtics i que les relacions primeres podien deixar empremtes continuades i condicionar la vida del futur adult.

Fins aleshores, la infància havia estat menysvalorada, es considerava que els infants comprenien poques coses i que no calia preocupar-se per ells en un pla psíquic. La criança es pensava com un tracte que anava de fora cap a dins: s'alimentava l'infant, se'l netejava i se'l vestia i se li inculcaven uns coneixements, però poc se sabia del que passava en el seu interior. En una societat on el model hegemònic era l'adultesa, només als adults se'ls reconeixien sentiments, pensaments o records. A un infant se'l podia agafar o deixar, separar, criar amb nodrisses o enviar a internats sense gaires qüestionaments. Es podia parlar davant d'ell com si fos sord. O quan passava quelcom vital, només calia abaixar la veu o fer algun senyal i el fet quedava suprimit de la vida de l'infant: «Me'n vaig sense que em vegi, així no se n'assabenta i no plora». I això s'aplicava no només en les situacions difícils de la vida, les relacionades amb la mort, el canvi, la separació, la pèrdua, sinó també en els fets traumàtics relacionats amb abusos, maltractaments o abandonaments. Si l'adult negava una realitat, suposava que, per a l'infant, aquesta ja no existia.

Freud va mostrar també que aquestes realitats no quedaven suprimides, sinó que passaven a un altre espai mental, l'inconscient, on romanien actives i condicionant el desenvolupament i el comportament del futur adult. A partir d'aquí, va investigar com el psiquisme de l'infant es construïa els primers anys de vida en la relació amb els pares o els substituïts.

Després de la Segona Guerra Mundial, i atès que molts infants havien quedat traumatitzats, orfes o separats de les famílies, l'ONU va decidir dur a terme un estudi de les seves necessitats. L'OMS es va oferir a contribuir-hi amb un estudi de l'aspecte relatiu a la salut mental, i va encarregar la tasca a John Bowlby, metge i psicoanalista que continuava les investigacions de Freud sobre les relacions humanes i la seva importància en el desenvolupament dels infants. Bowlby va elaborar la **teoria del vincle** que, basada en la necessitat humana universal de formar vincles afectius, estudia les primeres relacions que s'estableixen entre l'infant i els pares, i explica com aquestes són la base del desenvolupament sa.

Així, doncs, en el seu treball publicat per l'OMS, *Cures maternes i salut mental*, afirma que «el requisit essencial per a la salut mental és que el bebè i l'infant de poca edat experimentin una relació **càlida, íntima i contínua** amb la mare (o la seva substituta permanent) que proporcioni als dos satisfacció i gaudi». I continua: «Gràcies a aquest vincle, **els sentiments d'ansietat i de culpabilitat, el desenvolupament exagerat dels quals caracteritza la psicopatologia**, seran canalitzats i ordenats» (Bowlby, 1951, pàg. 13).

Des d'aleshores, diferents autors científicament reconeguts han mostrat com les primeres relacions del bebè amb el seu entorn són fonamentals per al desenvolupament sa de la personalitat.

Molts psicòlegs del desenvolupament creuen que els infants neixen preprogramats per a vincular-se als pares o persones significatives, i que els adults estan biològicament predisposats per a tenir cura dels «cadells» de l'espècie humana. Les conductes de l'infant (buscar la proximitat, somriure, agafar-se, etc.) són correspostes per conductes de l'adult (tocar, sostenir, calmar), i aquestes respostes reforcen la cerca de l'infant cap a aquest adult en particular. La vinculació està formada per sentiments, records, desigs i expectatives, i actua com una espècie de filtre per a la recepció i la interpretació de l'experiència interpersonal.

La vinculació existeix sempre, és diferent de l'amor, es teixeix en el dia a dia, en la quotidianitat. El cuidador pot comprendre millor o pitjor les necessitats de l'infant i respondre de manera més o menys estable i congruent, amb la qual cosa es construiran diferents tipus de vincles, segurs, insegurs o desorganitzats.⁴ Amb el pas del temps, l'infant interioritzarà les característiques d'aquesta relació, que quedarà inclosa en la seva personalitat, en la manera d'estar en el món. És el que s'anomena *models operatius interns* o «representacions internes» del jo, de les altres persones i de la relació.

⁽⁴⁾Vegeu l'apartat «A manera d'annexos: per a saber-ne més».

Per això, pensarem en les primeres relacions amb els pares o els cuidadors com a motlles o patrons per a les següents relacions, i direm que són estructurants de la personalitat que s'està formant.

Actualment, la neurociència, recolzant-se en estudis de neuroimatge, explica com les experiències viscudes en els tres primers anys de vida queden inscrites en un àmbit neuronal i condicionen les experiències posteriors. Altres autors han continuat en aquesta línia insistint en la necessitat primària de l'infant de tenir una figura de vinculació segura, i mostrant com unes primeres relacions pertorbades són les precursoras clau per a la malaltia mental.

En resum, seran els primers vincles amb el nostre pare, mare o cuidador els que posaran les bases per al desenvolupament de la nostra personalitat, i per això pensarem en la família amb unes funcions psicosocials molt concretes: no només alimentació, higiene i cura, sinó també suport emocional, seguretat i contenció, oferint models d'identificació i d'organització de la consciència moral. Segons això, la família podrà promoure el creixement sa o, per contra, ser causa de malaltia i de psicopatologia. Són els casos que hem vist que la llei protegeix: abandonament, abús sexual, maltractament físic, explotació, violència masclista, inducció a la prostitució, etc.

Tanmateix, què passa quan la família impedeix el creixement? Una infància amb traumes i infelicitat determina la vida?

Boris Cyrulnik és un psiquiatre i psicoanalista que, a partir de Freud i de Bowlby, desenvolupa el concepte de **resiliència**. La defineix com «la continuació d'un nou desenvolupament després d'un trauma». Implica elasticitat i de fet és un concepte que prové de la física i que significa el retorn d'un cos a la forma original una vegada que cessa la força que el deformava. Aquest concepte està en contra de la fatalitat i de la idea que els qui han estat maltractats es convertiran en maltractadors, o que les persones no poden canviar. De fet, Cyrulnik mateix relata les seves vivències traumàtiques durant la infància: el van separar dels pares als sis anys, que van morir a Auschwitz, i ell va aconseguir salvar la vida en una situació extrema. Tot i això, a partir d'aquestes vivències desenvolupa els seus treballs:

La desgràcia mai no és una cosa pura, tampoc no ho és la felicitat, però quan la convertim en relat, donem un sentit al patiment i comprenem, molt de temps després, com vam poder transformar una desgràcia en meravella, ja que tot home ferit es veu forçat a la metamorfosi: vaig aprendre a transformar la desgràcia en una prova. Si una et fa abaixar el cap, l'altra te'l fa aixecar» (Cyrulnik, 2001, pàg. 10).

El concepte de resiliència ha estat de vegades mal entès, i ha servit per a negar o minimitzar les conseqüències de maltractaments greus, acollint-se a la presumpta «adaptabilitat» del subjecte. Es tracta d'un exemple més de la negació del món intern de l'infant, de la violència simbòlica exercida pels adults que invisibilitzen l'infant i els seus patiments.

El concepte de resiliència, tal com hem indicat anteriorment, parla de les possibilitats de continuar creixent malgrat que s'hagi viscut una infància traumàtica. Tanmateix, no es refereix al fet que el subjecte, per si mateix, i de manera més o menys màgica, es recuperi. No. Cal fer un treball, conèixer, donar un lloc en la ment, generar condicions, etc.

Perquè la resiliència pugui desenvolupar-se, calen, almenys, dos factors fonamentals: una primera experiència de relació prou segura en la infància i un entorn actual estable, atent i reassurador.

És necessari un entorn que pugui estar atent, tolerar l'escolta de la vivència traumàtica i permetre'n l'expressió. Cal poder comprendre el passat per a no quedar atrapat en la ferida. Per a això, cal la paraula, explicar-ho a una altra persona. Tanmateix, acostuma a passar que l'explicació de la vivència traumàtica amb tota la duresa provoca el rebuig de l'altre. Aleshores, la persona calla i s'aïlla, i això impedeix el desenvolupament dels processos de resiliència, de creixement. En aquest punt és on Cyrulnik introdueix la figura del **tutor de resiliència**, algú estable que proporcioni seguretat, i amb qui establir una relació significativa que permeti desencallar els processos de desenvolupament i que faciliti el creixement. Pot ser tutor de resiliència un psicoterapeuta, un professor, un educador, un tutor, un artista, un esportista, etc., però sempre ha de ser algú que proporcioni seguretat.

Això és fonamental en el treball de protecció a la infància: conèixer i desenvolupar els elements que afavoreixen la resiliència, els que serviràn per a créixer.

4.3. Segon moment: evolució de la situació

4.3.1. Josu

Ara en Josu viu al centre residencial per a infants. És una torre situada en una població propera a Barcelona, amb capacitat per uns vint-i cinc infants d'edats compreses entre els pocs mesos i els sis anys. Van a l'escola del poble, i els serveis de què disposen són els públics de tota la població. Hi ha infants que surten els caps de setmana amb la família i altres que tenen visites puntuals. Alguns marxen per a tornar a viure amb els pares o per a anar amb una família d'adopció o d'acolliment temporal; d'altres, quan arriben als sis anys, han de passar a un altre centre per a més grans.

Quan en Josu tenia quatre anys, i en feia un que era al centre, es va deprimir. Va deixar de jugar i d'interessar-se pels altres, plorava amb facilitat i va començar a tenir problemes amb el menjar i el dormir. És evident que això no devia passar de la nit al dia, que devia ser un procés que es va produir progressivament. Quan havia començat? En tot cas, el que podem destacar aquí és que no ho sabem. No obstant això, quan diferents torns d'educadors s'encarreguen d'un grup d'infants petits, hi haurà moltes coses que no es podran veure ni atendre. Per sort, al centre on estava en Josu se'n van adonar i van reaccionar, van consultar i es van reorganitzar en funció del nen, i va poder sortir de la depressió. Actualment, les educadores descriuen en Josu com un nen intel·ligent, vital i amb certes dificultats per a relacionar-se amb els altres. El seu terapeuta explica que els canvis el fan tornar a la depressió, a sentir-se molt insegur i a no confiar en els adults.

Quan l'Administració intervé en una família ho fa mitjançant un equip (EAIA), que és el referent de l'infant i que durà a terme el diagnòstic familiar i la proposta. Aquesta proposta es tramita a un altre equip (EFI-DGAIA), que pot acceptar-la o no, i fer-la viable. Si l'infant entra en un centre, intervé un tercer equip, el de la direcció i els educadors, que són els guardadors. Quan la família presenta oposició judicial, intervé un quart equip, el de juristes, que són els que han de recollir informació dels equips anteriors i respondre a la demanda de la família davant del jutge. Tots aquests equips acostumen a estar sobrecarregats, i aquí la comunicació amb l'EAIA, el responsable de l'infant, acostuma a quedar bloquejada. Ocasionalment, pot passar que el jutge demani un segon diagnòstic de la situació familiar a un cinquè equip (SATAF).

D'altra banda, els centres estan organitzats de manera que un equip d'educadors atén un grup d'infants. L'equip d'educadors es distribueix per horaris i s'estableixen torns i rotacions. Cada educador és tutor d'un grup d'infants en concret. D'aquesta manera, és possible que el tutor d'un infant coincideixi amb ell només una o dues tardes per setmana, perquè la resta del temps treballa als matins, quan l'infant és a l'escola, o de nit, quan dorm. El seu lloc l'ocupen llavors altres persones en similars condicions de rotació. Així el contacte personal és escàs i és inevitable que moltes coses passin desapercebudes. És pràcticament impossible que un infant tingui una persona cuidadora prou estable. És impossible que una o dues persones puguin atendre les necessitats físiques i emocionals d'un grup d'infants petits. Les atencions s'uniformitzen: ara toca banyera, menjar, migdiada, passeig, etc. per a tots. Justament el contrari a l'atenció a la manera de ser, a allò que necessita en aquell moment aquell infant en concret.

De nou ens trobem la tendència a invisibilitzar les necessitats de l'infant. Això passa per diverses raons. Una d'elles és la **ignorància**, el desconeixement de les necessitats. És sabut que podem observar en la realitat les coses que prèviament coneixem, per això cal una teoria, un model que expliqui què necessitem per a créixer. Altres raons tenen relació amb els mecanismes que utilitzem per a enfrontar el dolor de l'altre. Aquests mecanismes poden ser de tres tipus:

- La **negació** («disconnectar» d'aquesta realitat desagradable, mirar cap a una altra banda).
- L'**esforç reparador** (que pot anar més enllà de les exigències raonables).
- La **utilització perversa de l'altre per a les finalitats pròpies** (com és el cas dels abusos sexuals comesos pels adults responsables).

Tot això ens parla de l'extrema dificultat d'una feina que implica posar-se a disposició d'infants molt danyats, i que necessitaran diferents eines més enllà de la bona disposició personal: autoconeixement i, si és possible, psicoteràpia personal prèvia, treball en equip, supervisió, formació teòrica sòlida, etc.

Tanmateix, i tornant al cas d'en Josu, hem vist que la tasca central, que és organitzar les condicions per al creixement sa de l'infant, queda dividida entre, com a mínim, quatre o cinc equips de professionals: educadors del centre, EAIA, EFI-DGAIA, juristes, etc.

En aquest punt, cal preguntar-se: En tot això, on queda l'infant? Què es va construir en ell en l'àmbit intern? Perquè els infants que viuen en centres tenen un enorme patiment que prové tant dels traumes del que han viscut amb les famílies com del fet d'estar en un centre. «Perquè vosaltres no ho sabeu, però tots els que estem aquí volem marxar», explicava un infant que vivia al centre. Pot ser útil aquí la imatge que l'Àngels Vives descriu com a «zona trans», espais d'espera previs al fet que tingui lloc el canvi, com les avantssa-

les dels aeroports. Són «no llocs», espais entre el passat i el futur en els quals l'infant ha perdut la família, però no hi ha res encara que la substitueixi en importància, afecte i estabilitat. I algú pot quedar atrapat en aquest buit emocional en què falten les relacions amb un «altre» que doni significat.

En Josu va estar diverses setmanes sense saber res dels avis ni de la mare, i quan els va tornar a veure va ser al centre de visites biològiques, i per un període d'una hora. Això va passar amb una freqüència quinzenal i durant més d'un any. Novament, la negació del món intern de l'infant: si no veu la família, l'oblida; si no se n'acomia, no plora, etc. Per això ha estat una pràctica usual que quan un infant entra en un centre, les primeres setmanes no es faciliti el contacte amb la família, sota la idea que així s'adaptarà millor a la vida del centre. O que les visites amb la família quedin condicionades a la col·laboració d'aquesta amb els equips de protecció, i no tant a les necessitats de l'infant. Això és el que abans hem anomenat *violència simbòlica*, una determinada manera de veure el món que legitima i justifica la dominació dels infants: «els infants no s'adonen de res». Aquesta lògica es repeteix una vegada i una altra en tot el circuit de protecció, no només als centres.

En Josu no va poder tenir al centre una persona referent estable que li proporcionés prou atenció individualitzada. No obstant això, l'any 1954, R. Spitz, investigant les conseqüències de les manques afectives en els lactants, ja havia descrit la depressió anaclítica, la síndrome de l'infant hospitalitzat, que, separat de la mare o de la cuidadora i sense una relació estable i significativa, el porta a una desesperança que pot conduir-lo fins i tot a la mort.

4.3.2. Ana

Al centre, l'Ana se sent bé, va a l'escola i aprèn. De sobte, fins i tot físicament, creix. Sembla que ha entrat en un cercle més benèfic. Comença a tenir alguna amiga i està molt unida a la tutora, a qui recorre i amb qui sembla sentir-se segura. Vol començar a parlar amb ella de les coses que passen al barri, de la gent que va a casa seva, de la seva mare. «Són coses molt dolentes», li diu. A la tutora li costa escoltar aquestes narracions, tendeix a desviar el tema i li diu que ho expliqui a l'EAIÀ. L'Ana no ho fa, però quan l'anem veient pregunta interessada per la mare, pel pare, ens mostra els quaderns escolars, ens regala dibuixos: «Heu d'estar contentes amb el que estic fent».

S'està treballant bé amb ella. Té una relació càlida, íntima i continuada amb la tutora, i això promou el creixement i l'esperança.

Aquí les visites amb la mare són des del principi, d'una hora, i amb freqüència setmanal al centre. Si bé inicialment són tranquil·les, de seguida es compliquen: l'Ana li continua demanant diners, la mare n'hi dona, però ella mai no en té prou i de nou l'agredeix verbalment. L'Ana demana anar a casa perquè allà hi ha el seu gos, però aquesta petició no s'atén. La relació mare-filla es

mou en uns nivells de mancances i molt concrets, els diners, i això genera ràbia i frustració en totes dues. Les visites es fan amb un professional, amb la idea que pugui ajudar a contenir, i després comencen a espaiar-se.

Pocs anys després, el centre canvia de director, els educadors se'n van i també acaba fent-ho la tutora de l'Ana. Comença el malestar. «Se'n van per culpa meva?», pregunta. Es reinicia el model relacional anterior de frustració, ràbia i agressió, culpa, càstigs, abandonament, més culpa, més desesperança, etc.

Des del centre s'organitza llavors que la nena comenci a sortir els caps de setmana amb una família col·laboradora.

Amb aquesta família, l'Ana continuarà reactualitzant les relacions d'agressió, culpa i desesperança, i la família decideix abandonar, interrompre la relació. S'incrementen la culpa, la desesperança i la violència. Ara l'Ana comença a amenaçar físicament les persones. En un d'aquests moments, la nena «amenaça amb un ganivet una educadora i se'n va mossegant-se la boca». S'organitza un ingrés psiquiàtric a la UCA.⁵ En el diagnòstic figura que no hi ha estructura psicopatològica, però l'Ana surt amb prescripció d'un estabilitzant de l'estat d'ànim (Depakine). L'Ana està patint per les noves pèrdues, la qual cosa la porta a sentir-se culpable i a creure que és ella qui espatlla les relacions, qui té la culpa que l'abandonin. Tanmateix, això, lluny de ser comprès, es converteix en patologia: medicació, ingressos hospitalaris, etc. No es tindrà en compte la història de l'Ana, el que ha passat al centre ni el que rau en el seu comportament. Només s'observen unes conductes concretes, i amb això es tanquen les possibilitats de pensar i d'interrogar-se. D'aquesta manera, l'escalada continua i des del centre plantegen el trasllat a un altre centre.

⁽⁵⁾Sigles d'unitat de crisi adolescent.

L'Ana va estar un temps breu en un nou centre, del qual es va escapar, per a passar a un tercer especialitzat en adolescents amb trastorns de conducta. També se n'escapa i passa llargs períodes pels carrers, abandonant-se, buscant diners i persones a qui aferrar-se, com feia la seva mare. Quan la troben i la tornen al centre, ho fa en molt mal estat, físic i mental. Ara el centre té per a ella una funció bàsica de contenció física, de protegir-la d'estar a la intempèrie, a la mercè de qualsevol perill. Tanmateix, després de diverses fugides, ja no «tenen tanta pressa» per a anar a buscar-la.

S'havien organitzat uns espais d'atenció, una relació prou continuada i estable, però no s'havien tractat les experiències, els sentiments i les emocions de l'Ana quan vivia amb la seva mare, i sabem que el vincle entre ambdues estava molt malalt. Pocs anys després, el centre es desestabilitza i això els porta a iniciar una sèrie de mesures reactives, fruit més de la seva desorganització que de les necessitats i del moment de l'Ana. Un exemple d'això és la proposta de sortides amb una família col·laboradora, en un moment en què l'Ana se sentia extremadament confusa.

A partir de les teories que hem vist, podríem establir alguna hipòtesi explicativa sobre el que ha passat. Aquesta hipòtesi tindria relació amb el món intern de l'Ana, les vivències prèvies, els traumes, etc. L'Ana desitjava parlar del passat, del barri, de la prostitució de la mare (i la d'ella?), però des del centre no s'havia pogut respondre a aquesta necessitat. L'Ana es va quedar sense poder explicar a ningú el que havia viscut, sense poder representar-se qüestions centrals que tenien a veure amb les seves relacions, mancances, prostitució, l'espai dels afectes i si aquests es vehiculen pels diners. Eren «coses molt dolentes», traumàtiques, que no van poder ser narrades, escoltades i resignificades. Al contrari, potser des de l'entorn es va confirmar el fet que hi ha coses tan dolentes que no s'han de dir. Cal preguntar-se què hauria passat si l'Ana hagués pogut recordar i representar en una relació estable les situacions que havia viscut, com hauria fet el procés del record en un lloc on s'hagués sentit acceptada i recolzada. Potser en aquesta situació hauria estat possible tractar la relació amb la mare més enllà de la regulació de les visites.

Gràcies al poder evocador i creatiu de les narratives, el subjecte no es queda ancorat en «el que va passar», en l'horror de la ferida, en el fet dur i dolorós de l'adversitat que ha fet mal i que continua fent mal, sinó que transita cap a alguna cosa nova fent del sofriment un relat, és a dir, una elaboració de la vida pròpia com a possibilitat d'ésser enmig del caos, del fet advers, de la situació límit (Granados *et al.* 2016, pàg. 13).

De totes maneres, l'Ana va aprofitar l'oportunitat d'establir una bona relació en la qual podia sentir-se tranquil·la, contenir la violència i instaurar encadenaments més benèfics. De fet, l'Ana tenia aleshores la possibilitat de sentir que hi havia alguna cosa bona en ella que li permetia imaginar que «nosaltres estaríem contentes amb allò que feia». I llavors podia començar a aprendre, a tenir amigues, a créixer, a voler saber què havia passat en la seva vida, a parlar del barri i de «les coses dolentes» que ella havia viscut. Començava a diferenciar-se, a voler conèixer, les coses ja no estaven barrejades dins d'ella, sinó que es podien començar a mirar des de fora. Aquí es posen en marxa els processos de resiliència. En una relació estable, acurada i continuada en el temps, ella podia créixer.

Però quan la seva tutora se'n va anar bruscament, va guanyar en ella novament la desesperança i la culpa («se'n va per mi?»), i es va tornar a confondre quelcom que despuntava com a diferent. Va repetir els models de relació anteriors al centre, amb la família col·laboradora, i de nou fou abandonada. Després, quan s'escapa, se'n va a buscar la mare, es baralla amb ella i torna al carrer en les mateixes condicions en què havien estat tant la mare com l'àvia.

Tanmateix,

[...] la nostra història no és un destí. Res no queda escrit per a sempre [...] La manca precoç crea una vulnerabilitat momentània que les experiències afectives i socials podran reparar o agreujar. En aquest sentit, la resiliència és un procés natural en què el que som en un moment determinat necessàriament ha d'entretèixer-se amb els mitjans ecològics, afectius i verbals [...] Només cal que hi hagi un sol punt de suport perquè l'edificació pugui continuar (Cyrułnik, 2001, pàg. 13-15).

Cal accentuar això: amb una relació personalitzada i estable durant uns anys, les coses per a l'Ana haurien canviat. Hauria estat necessari continuar aquesta relació fins al final de l'adolescència. Perquè hi havia una possibilitat diferent de futur. Hi havia esperança.

4.3.3. Roberto

Amb l'inici de l'adolescència, en Roberto començarà una sèrie de conductes agressives. Es faran evidents dificultats serioses de relació, i es duran a terme diferents ingressos a la UCA. A la sortida d'un d'aquests ingressos, ja no tornarà al mateix centre, sinó que se'l traslladarà a un altre. D'aquest últim se n'escaparà i, quan el trobin, el portaran a un altre centre, del qual també s'escaparà... I després a un tercer, i a un quart, especialitzat en trastorns greus del comportament. Aquest centre funciona com una institució total, amb espais, horaris i tasques rígides, en el qual les conductes estan catalogades i sancionades, i on es facilita el control d'uns nois sobre els altres i s'impedeixen les relacions d'amistat. També s'ha escapat d'aquí.

Divuit anys, dues famílies, set centres, multitud de professionals de sanitat, educació, serveis socials, i sembla que la seva situació només ha fet que empitjorar. El futur no pinta bé. No sembla poder contenir-se i amb prou feines té un nivell d'estudis primaris. No pot aprendre cap ofici i acostuma a parlar del seu pare, que va morir en un tiroteig durant el robatori d'un banc. El seu projecte és anar a viure amb la mare i l'àvia, malalties mentals greus que gairebé no poden ocupar-se d'elles mateixes.

Des dels pocs mesos de vida, en Roberto ha estat amb professionals, amb equips de psicòlegs, de psiquiatres, assistents socials, educadors, etc. Cal preguntar-se quin paper hem tingut els professionals en aquesta malaltia, amb tanta intervenció. Perquè la seva història real ha estat, des del principi, de maltractament i d'abandonament continu. Sabem que el nen, que no ha tingut una relació d'atenció estable i amorosa, pot sentir que el món és un lloc desordenat i imprevisible en el qual, si sent malestar, no serà atès. És una representació d'un món hostil on les persones són canviants i no estan disponibles. El DSM-IV ho descriu des del punt de vista psiquiàtric com a «trastorn reactiu de la vinculació en la infància», caracteritzat per la pobresa en el desenvolupament emocional (dèficit de respostes socials apropiades a l'edat, apatia) i en el desenvolupament somàtic (dèficit de desenvolupament). La principal característica és que la relació social queda alterada i és inadequada en la major part dels contextos. Aquest trastorn, que s'inicia abans dels cinc anys, està **causat per una criança summament patològica i una falta d'atencions apropiades.**

Aquesta definició posa l'accent en les conseqüències que l'entorn té en el creixement: si és patològic, pot portar a la malaltia o fins i tot a la mort; si és saludable i atent, pot ajudar a restaurar la salut.

Aquestes criatures no són pissarres el passat de les quals es pot esborrar amb un plomall o una esponja, sinó que són éssers humans que carreguen unes experiències prèvies, i la seva conducta actual està profundament afectada pels successos pretèrits (Bowlby, 1951, pàg. 139).

Paradoxalment, les intervencions professionals amb en Roberto es van centrar sobretot en els trasllats de lloc per a viure i en la contínua delegació en nous professionals. Sense una relació estable i significativa, en Roberto va quedar instal·lat en una zona on no pot quedar-se, i d'on el fan fora o d'on ha d'escapar. Com es pot construir algú sense relacions significatives? Àngels Vives (2009) esmenta l'anècdota d'Ulisses a l'*Odissea*, en la qual, per a enfrontar-se a Polifem, a la seva pregunta de qui és, respon: «ningú». Això permet que els altres ciclops no li facin cas quan els demana ajuda dient «ningú m'ataca». Potser, per això, en Roberto pugui estar en diferents centres, al carrer, en altres cases, sense rumb, essent ningú, sense projectar en l'altre res més que el seu desig d'estar sempre en un altre lloc.

De fet, un pensa en la dificultat tan extrema per a aproximar-se a en Roberto, en la sensació d'estar contínuament a les fosques. Semblava que no hi havia ponts per a apropar-se, i que les paraules, més que apropar, allunyaven.

En realitat, moltes vegades no tenim experiències comunes amb les persones a les quals atenem. No sabem o sabem molt poc de la pobresa, de la brutícia, de la gana, del fred, dels crits, de la malaltia sense nom, etc. Potser el que ens queda llavors és estar a disposició de l'altre durant un cert període de temps, acompanyar-lo i intentar preveure determinades situacions i, quan la relació s'interromp, esperar que torni i guardar aquesta part de la seva història perquè, més endavant, es pugui utilitzar per a comprendre'l millor.

No obstant això, podria haver estat diferent? Què hauria passat si se n'hagués facilitat l'adopció ja en el primer any de vida? El diagnòstic de la seva gravíssima situació psicosocial ja estava fet aleshores i se sabia que la seva família d'origen no tenia possibilitats de cuidar-lo. En Roberto, en el primer any de vida, hauria pogut ser adoptat i créixer en una altra família, amb unes relacions personalitzades i estables. S'hauria estalviat moltes ruptures.

4.4. Cal una teoria del creixement

El maltractament greu no és res més que la cara visible d'unes relacions entre pares i fills profundament pertorbades que han anat organitzant l'estructura mental de la criatura. La separació física de l'infant és, de vegades, un primer pas necessari per a la protecció, però l'experiència ens mostra que aquest pas és absolutament insuficient si no es proveeixen altres intervencions.

Evidentment, per a en Josu, per a l'Ana i per a en Roberto no n'hi ha hagut prou de separar-los de la família. Sí que calia que se'ls acollís en un lloc on poguessin viure i tenir cobertes les necessitats d'aliment, de salut i d'higiene, i on se'ls evitessin abusos sexuals i agressions.

Però calia fer molt més: escoltar-los, preocupar-se pel que passava dins d'ells, oferir-los relacions estables i continuades, atendre en un àmbit psicoterapèutic les seves ferides i traumes i ajudar-los a canviar les seves representacions internes sobre les relacions i sobre el món.

Els casos que hem explicat no són situacions aïllades, sinó al contrari, molt comuns en el sistema de protecció a la infància. Paradoxalment, observem que un sistema que vol protegir pot generar situacions de ruptura, abandonament, desprotecció, etc., que se sumen a les que l'infant ha viscut prèviament, confirmant els seus sentiments de ser dolents, com l'Ana, en Josu o en Roberto, i de temor i de desconfiança cap al món. L'experiència en protecció a la infància mostra que, malgrat anys d'intervenció professional, moltes vegades no només no s'aconsegueix millorar la salut dels futurs adults, sinó que s'actua iatrogènicament, fragilitzant-la encara més.

Avui sabem que si no es tracten els traumes que es viuen durant la infància, la personalitat queda trastornada i es generen distorsions i patiment en la persona i en el seu entorn. La nostra societat tendeix a tractar aquestes manifestacions amb fàrmacs i centres.

No es pot protegir un infant sense tenir una teoria que expliqui què cal per a créixer, quines coses curen, quines coses fan emmalaltir, etc. Hem de tenir determinades teories sobre tot això per a entendre realitats que passen desapercebudes o queden diagnosticades com a patologies individuals.

Fa molts anys que sabem que l'infant té un món intern, que necessita relacions personalitzades i continuades per a créixer, que aquestes relacions afectaran la seva salut futura, però l'atenció que s'ofereix des de protecció a la infància nega aquestes realitats. L'any 1951, en l'informe *Les cures maternes i la salut mental*, Bowlby ja afirmava:

Les solucions que es proporcionen dia a dia, a mesura que les exigeixen les circumstàncies que urgeixen, determinen en l'infant un estat d'incertesa i en la mare adoptiva una situació de desgrat; cal que hi hagi des del principi projectes de llarga previsió si no es vol que el petit pateixi les conseqüències d'aquesta mancança. Hi ha l'error molt generalitzat de creure que la separació de l'infant de la seva llar farà que ho oblidí tot i que pugui començar de nou la seva vida; error complementat amb el de suposar que com pitjor sigui la llar, més fàcil serà el procés d'esborrar-ho tot de la memòria. Aquesta falsa creença ha determinat la pràctica de prohibir que pares i fills es vegin perquè l'infant s'acostumi millor a la nova situació. Les esmentades presumpcions duen implícit el desconeixement de tot allò que se sap sobre la infància, i passen per alt proves ben confirmades que no es poden ignorar (Bowlby, 1951, pàg. 138-139).

De tot això deriva la necessitat de revisar el model que s'utilitza per a protegir la infància, conèixer què permet créixer i què interromp el creixement i organitzar, a partir d'aquí, les intervencions professionals. És imprescindible també conèixer altres experiències i reflexionar sobre els resultats d'aquestes dècades d'actuació del nostre sistema de protecció.

Nosaltres, pensant en l'Ana, en Josu i en Roberto, apuntem algunes propostes concretes:

- 1) El món interior de l'infant s'ha d'atendre, tant en un àmbit psicoterapèutic, de les seves vivències i relacions prèvies, com en un àmbit socioeducatiu i d'organització de l'entorn. La psicoteràpia individual i familiar és una intervenció fonamental dins de la protecció a la infància.
- 2) Les actuacions protectores s'han de dissenyar a partir de les necessitats de l'infant, és a dir, amb previsions a llarg termini que tendeixin a prioritzar les relacions estables i a evitar, tant com sigui possible, separacions i pèrdues.
- 3) Cal la figura de l'adult com a referent estable, com a tutor de resiliència, per a tot el procés de creixement de l'infant.

...
dient una vegada més
si tu no m'ensenyas, no n'aprendré
dient una vegada més hi ha un últim
capvespre d'últimes vegades
últimes vegades de pidolar
últimes vegades d'estimar
de saber no saber simular
un últim capvespre d'últimes vegades de dir
si no m'estimes, mai no seré estimat
si no t'estimo, ja no estimaré mai.

Samuel Beckett

4.5. A manera d'annexos: per a saber-ne més

4.5.1. Fitxa tècnica: què són els EAIA

Els equips d'atenció a la infància i l'adolescència en alt risc social⁶ són serveis socials especialitzats que es dediquen a la protecció de la infància. Treballen amb infants i adolescents que viuen situacions de maltractament i negligència greu en les famílies, i la seva tasca consisteix a organitzar un entorn en el qual es pugui créixer. Són equips de secundària, és a dir, que atenen sempre a petició de professionals d'altres sectors (sobretot de serveis socials bàsics, encara que també de sanitat, d'educació, etc.). Treballen dividits en sectors geogràfics, i tenen una doble dependència: laboralment de les entitats locals (ajuntaments, consells comarcals) i tècnicament de la Generalitat de Catalunya, en concret de la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència.⁷

⁽⁶⁾En endavant, EAIA.

⁽⁷⁾En endavant, DGAIA.

La feina dels EAIA està regulada per llei, actualment la Llei 14/2010, de 27 de maig, dels drets i les oportunitats en la infància i l'adolescència (LDOIA), aprovada pel Parlament de Catalunya. Aquesta llei unifica totes les anteriors en matèria d'infància, i aporta, entre altres qüestions, l'«interès superior del menor», la qual cosa significa que els drets dels nens i de les nenes han de prevaler per sobre dels dels pares per a assegurar-ne la protecció. Això es materialitza en dues novetats importants:

- 1) El dret de l'infant a ser escoltat sense la presència dels pares o dels cuidadors.
- 2) L'obligatorietat, per part dels professionals i dels ciutadans, de posar en coneixement les situacions en què hi hagi menors maltractats.

Aquesta llei diferencia les situacions de risc de les situacions de desemparament. Les **situacions de risc** són aquelles en les quals l'infant o l'adolescent és perjudicat per circumstàncies familiars que poden ser tractades dins de la família. En aquests casos intervenen els serveis socials bàsics, en coordinació amb altres serveis.

Les **situacions de desemparament** són aquelles en què als infants o als adolescents els manquen els elements bàsics per al seu desenvolupament i, per a protegir-los, cal separar-los de la família. Són situacions descrites per la Llei que inclouen l'abandonament, l'abús sexual, els maltractaments físics i psíquics, la violència masclista o l'existència de circumstàncies en la família que perjudiquen greument el desenvolupament de l'infant.

En aquestes situacions, la família arriba a l'EAIA derivada per altres serveis, i en un context d'obligatorietat. S'iniciarà, aleshores, un procés de coneixement mutu que, en el millor dels casos, durà a compartir una determinada visió de quines coses passen, i què necessita l'infant per a créixer. L'encàrrec que té

l'EAIA és, en primer lloc, fer el diagnòstic de la situació familiar i una proposta de protecció per a l'infant. Aquesta proposta pot ser de mantenir-lo amb la família, amb uns compromisos per part d'aquesta, o de separar-lo quan es considera que hi ha desemparament i, per a protegir-ne la integritat, cal que l'infant marxi. Aquí hi ha dues possibilitats:

1) Es busca una família extensa que se'n pugui fer càrrec i reuneixi les condicions per a fer-ho. Si això no és possible, s'organitza que ingressi en un centre.

La DGAlA pot o no acceptar aquesta proposta i, si ho fa, la seva missió consisteix a fer-la viable, tot buscant els recursos i duent a terme els tràmits legals i administratius.

2) Fer el seguiment dels pares i dels infants, tant si continuen junts com si estan separats. Dit d'una altra manera, generar les condicions perquè la família pugui emparar.

4.5.2. Tipus de vincle

Una col·lega de Bowlby, Mary Ainsworth, va desenvolupar una situació experimental per a conèixer els diferents tipus de vincle. En aquesta situació, i a grans trets, separava un infant dels pares per un breu període de temps i n'observava la conducta abans de la separació, durant la separació i en el retrobament. Els primers experiments van revelar tres tipus de vincles: segur, insegur-elusiu, insegur-ambivalent. Estudis posteriors n'han afegit un quart: el desorganitzat. Resumint:

- **Vincles segurs:** els infants mostren aflicció per la separació. Quan es reuneixen, reben positivament els pares i tornen a jugar contents. Els pares es mostren tranquils i propers als fills i els reben amb mostres d'afecte.
- **Vincles insegurs i evitatius:** els infants mostren pocs signes d'aflicció per la separació. Quan els pares tornen, els eludeixen, els ignoren. No busquen contacte físic. El pare o la mare es mostren indiferents a les necessitats de l'infant.
- **Vincles insegurs i ambivalents:** els infants estan molt afligits per la separació, i són molt difícils de tranquil·litzar quan es reuneixen de nou. En reunir-se, es resisteixen als intents de consol i continuen cridant i retorçant-se. Són ambivalents perquè, d'una banda, exigeixen l'atenció dels pares i, de l'altra, s'hi resisteixen. La cura dels pares és incoherent i inestable, però no insensible ni de rebuig.
- **Vincles desorganitzats:** els infants mostren tant característiques del tipus elusiu com de l'ambivalent. En reunir-se amb els pares, evidencien confusió i desorganització. De vegades, aquests infants, entre la separació i la reunió, s'immobilitzen. D'altres vegades poden actuar mecànica-

ment, però sense mostrar emoció. Els pares no són percebuts com a font d'alleujament, sinó de temor.

4.5.3. Bowlby

En el passat, i encara avui amb massa freqüència, els organismes de protecció han oposat forta resistència a reconèixer els tres principis següents:

- a) no es pot forçar una ruptura radical entre l'infant i la seva llar de procedència;
- b) ni les llars substitutes ni les institucions poden oferir als infants la seguretat ni l'afecte que necessiten, perquè per a ells aquests llocs sempre tenen un caràcter de transitorietat;
- c) les solucions que es proporcionen dia a dia, a mesura que les exigeixen les circumstàncies que urgeixen, determinen en l'infant un estat d'incertesa i en la mare adoptiva una situació de desgrat, per això cal que hi hagi des del principi projectes de llarga previsió si no es vol que el petit pateixi les conseqüències d'aquesta mancança.

Hi ha l'error molt generalitzat de creure que la separació de l'infant de la seva llar farà que ho oblidí tot i que pugui començar de nou la seva vida; un error complementat amb el de suposar que com pitjor sigui la llar, més fàcil serà el procés d'esborrar-ho tot de la memòria. Aquesta falsa creença ha determinat la pràctica de prohibir que pares i fills es vegin perquè l'infant s'acostumi millor a la nova situació. Les esmentades presumpcions duen implícit el desconeixement de tot allò que se sap sobre la infància, i passen per alt proves ben confirmades que no es poden ignorar (Bowlby, 1951, pàg. 138-139).

4.5.4. Cyrulnik

Quan el dolor és massa fort, ens veiem sotmesos a la seva percepció. Patim. Però així podem prendre una mica de distància, així que podem convertir-lo en representació teatral, la dissort es fa suportable, o més aviat la memòria de la dissort es metamorfosa en riulla o en obra d'art [...]. La nostra història no és un destí. Res no queda escrit per a sempre [...]. La manca precoç crea una vulnerabilitat momentània que les experiències afectives i socials podran reparar o agreujar. En aquest sentit, la resiliència és un procés natural en què el que som en un moment determinat necessàriament ha d'entretreixir-se amb els mitjans ecològics, afectius i verbals [...]. Només cal un sol punt de suport perquè l'edificació pugui continuar (Cyrulnik, 2001, pàg. 13-15).

4.6. Referències bibliogràfiques

4.6.1. Bibliografia

Bowlby, J. (1951). *Los cuidados maternos y la salud mental* [document en línia]. OMS. Oficina Sanitària Panamericana. <http://hist.library.paho.org/english/spub/41545.pdf>.

Cirulnyk, B. (2001). *La maravilla del dolor. El sentido de la resiliencia*. Barcelona: Ed. Granica.

Granados, L.; Alvarado, S.; Carmona, J. (2016). «Narrativas y resiliencia. Las historias de vida como mediación metodológica para reconstruir la existencia herida». *Revista CES Psicología* (vol. 10, núm. 1, pàg. 1-20).

Howe, D. (1997). *La teoría del vínculo afectivo para la práctica del trabajo social*. Ed. Paidós Ibérica.

Vives, A. (2008). «Identitat i exili». *Intercanvis, papers de psicoanàlisi* (núm. 20, pàg. 41-44).

Vives, A. (2009). «La Zona Trans». *Intercanvis, papers de psicoanàlisi* (núm. 23, pàg. 69-73).

4.6.2. Bibliografia complementària

Cancrini, L. (2007). *El océano borderline*. Ed. Paidós.

Cirulnyk, B. (2016). *Los patitos feos*. Barcelona: Ed. Gedisa.

Galán, A.; Vallejo, S. R.; Serrano, J. (2009). «Lo clínico y lo social: dos lecturas ¿complementarias?». *Cuadernos de psiquiatría y psicoterapia del niño y del adolescente* (núm. 47, pàg. 93-124).

Hernandez, V.; García, C. (2016). «Agarrarse al trauma para evitar el dolor del desamparo». *Temas de psicoanálisis* (núm. 12).

Janin, B. (2002). «Las marcas de la violencia, los efectos del maltrato en la estructuración subjetiva». *Sepypna* (pàg. 33-34).

Tizón, J. (2011, gener). «Funciones psicosociales de la familia y cuidados tempranos de la infancia». *Temas de psicoanálisis*.

5. La solitud dels titelles. Deliri pedagògic (epistolar) sobre les tiranies del nom

Estimats estudiants, invisibles:

Vull que prengueu aquesta carta com un alarit. Un cant a la desesperança de qui no vol ser anomenada i no troba, alhora, llenguatges més enllà del nom per a poder ensenyar. Prengueu això, per tant, com una crida en veu alta o una alerta didàctica sobre la necessitat d'explorar, assajar, buscar, trobar «aquests llenguatges» (diferents del nom) en la comesa d'explicar l'experiència de la vida, del sofriment o de l'alegria de les persones, del nosaltres o de l'ells en un espai professional. En les professions socials, això implica aprehendre la vida en perspectiva espai-temporal, de manera canviant, en situació i moviment, més enllà dels atributs que el nom llança sobre el **ser** de les persones, que acostuma a ésser fotogràfic i que edifica murs institucionals amb la mateixa condició. Vagi per endavant, potser com a primera lliçó, que aquestes substàncies paralitzants que es llancen des del nom o des d'aquesta manera d'anomenar no només recauen sobre les persones per a transformar-les en «els altres»: des del mateix lloc, són abocades per a transformar-les en un nosaltres, professional, per a així acabar fracturant, definitivament, el continu de l'experiència en porcions o en àmbits de la realitat, d'intervenció, d'éssers uns i altres. En definitiva, per a acabar alienant-nos a nosaltres mateixos, narcisistament, respecte a la multiplicitat i a la complexitat de l'espai-temps del que formem part, anomenat món o fins i tot institució. Des d'aquesta pràctica d'anomenar i ser anomenat, tant si és per les acadèmies, la cultura o les burocràcies professionalitzadores, se'ns genera la il·lusió de **ser i només ser**, agents abocats al servei o a la cura d'unes alteritats, unes **altres**, seves, d'ells, incommensurables, essencialitzades, precisament, en virtut d'aquests noms que emprem acríticament per a significar-nos en l'àmbit professional (encara que no només en aquest).

Educadors enfront d'usuaris i col·lectius, persones amb discapacitat?

Sabeu quanta tirania pot estar continguda en l'acte de significar-nos per mitjà d'aquests noms? I, en sentit més general, sabeu els atropellaments que genera el nom quan nega la condició de l'ésser en la vida, que com dèiem és context, que és situació, canvi i moviment?

M'agradaria respondre aquesta pregunta mitjançant un conjunt de relats que no necessàriament he escrit per a aquest text. Alguns sí, la majoria, que relaten la meva experiència de vida, en malestar, en burla, en deliri, quant al fet de ser anomenada d'una manera que considero abjecta, injusta i, sobretot, violenta amb la meva vivència i riquesa experiencial en aquest món. Al mateix temps, alguns relats narren la meva experiència com a professora i com a educadora, travessada, però, pels efectes d'haver estat ruixada amb la substància de

Autora

Brígida Cristina Maestres Usec-
he

la discapacitat i d'una suposada condició d'usuària. En general, tots els relats intenten captar la complexitat de què us parlava, alguns amb un intent narratiu de deslocalització del nom i d'aposta per aquests altres llenguatges. En el problema de tots, l'al·locució d'allò real, aquest perpetu joc de possibilitació i de constricció entre anomenar i ser anomenat i, en ell, la problematització del llenguatge de posar noms com a única possibilitat i l'intent d'explorar noves gramàtiques. Arribats a aquest punt, potser és menester aclarir que no són els noms propis l'objecte d'aquesta reflexió, sinó els noms diagnòstics que diàriament fem per a fotografiar les vides dels qui considerem els nostres objectes d'intervenció; i, darrere d'aquests, és clar, la pràctica d'haver-ho de fer amb nosaltres mateixos com a única possibilitat per a exercir rols en aquest món.

Ai, els avatars i els superpoders!

Deu ser que encara no ens hem adonat, tot i que sigui reiteratiu, que la identitat professional és amb prou feines un nom, un diagnòstic negacionista de la vida que ens dota d'aparent normalitat? Potser no ens adonem que, en la nostra manera de ser «agents», en anomenar, escometem una captura de la realitat per a desposseir-la? Potser dir «col·lectiu de persones amb discapacitat» no és condicionar la mirada i restringir l'univers de les possibilitats a unes poques actuacions?

Ai, el nosaltres i l'ells!

I qui som nosaltres? Pregunto...

Potser com a resposta, introdueixo aquí un primer relat, «joic», que alhora em serveix per a presentar-me, ja sense nom propi, en el meu primer malestar...

Ells, quin dubte hi ha, un nom, la vocació, una teoria-tros...

De vegades vull que es morin les paraules. No en suportó la funció de distintivitat. En un món d'hipotètiques continuïtats, anomenar també és discriminar, encara que sigui, al mateix temps, reconèixer. Aquesta paradoxa ja no agrada als educadors socials. Aquesta pràctica ja va néixer de les paraules, tot i que no de les revelades. L'educació social va néixer després de Babel, quan el mal al món ja estava fet i a la pràctica li tocava posar pegats. El món del significat és, doncs, un món polític en el qual el poder es dirimeix entre anomenadors. De fet, la pràctica de l'educació social neix d'uns anomenadors del món. Als actuals els plau ser anomenadors de problemes, i no toleren que els canviï la denominació. Es veu que és aquí on els fuig la vocació... Vaig arribar tard a aquesta pràctica i a això va contribuir-hi més aviat l'obstinació de convertir-la en disciplina. Em proposo reanomenar-la o, més ben dit, formar anomenadors conscients de l'efecte de les seves paraules. Sóc professora, ja fa deu anys que em dedico a la formació d'educadors socials a Catalunya i encara no aconsegueixo que la pràctica trenqui amb les servituds. Tant és si parlem d'educadors catòlics, classistes, marxistes o activistes, tots creuen en la universalitat de l'ésser humà i en l'ètica consonant que els acompanya. De fet, aquesta disciplina neix d'una ètica universalista que anomena el món en conseqüència, malgrat que es degui als contextos particulars. De fet, penetra fins al punt que serveix a les maneres prejudicades de distingir els éssers humans en cadascuna. Diguem que allò universal és la vocació de servir l'ésser humà, i allò local és el garbull de la definició. Així arribem a Catalunya i als seus universos d'acció, discapacitats i reïficats per la pràctica. Així arribem a tantes històries personals, a la meua, en aquest ambigu rol d'anomenar i ser anomenada... D'entrada, em barallo amb tots els companys educadors per no voler que m'anomenin amb aquesta paraula. Tant és si se la substitueix per diversitat funcional, per a mi, es tracta de paraules amb efectes perversos de difícil reversibilitat. M'acusen

de negar el cos, de no permetre la lluita dels drets civils. Jo acuso la pràctica de no ser capaç de relativitzar els termes que li donen sentit com a executora de política social, en un estat que no va acabar de fer el trànsit de la beneficència al benestarisme. En l'Estat espanyol i, per tant, en l'Administració catalana, es va transitar de la beneficència a un model mixt de gestió de la sanitat que es va haver de retallar immediatament. El resultat, molts conceptes oposats, molta tutela i, sobretot, molts, però molts anys de sedimentació en l'imaginari de la diferència discapacitat-no discapacitat. La pràctica no l'entén com una expressió contextual, els estudiants tampoc, i els qui més fan, que sens dubte fan molt, es dediquen a lluitar pels drets de les persones amb discapacitat.

Veieu aquí d'on provenen les definicions burocràtiques que doten de sentit la pràctica? No veieu aquí el marc polític administratiu i els diagnòstics que fan mal als anomenats mentre així se'ls procura inclusió?

Resen així les acadèmies productores d'argots sense experiències. Resen les institucions, els programes, els protocols, els encàrrecs. Vosaltres i nosaltres, en el consum d'aquests, en una escena «politicocultural» accelerada que no ens dona temps per pensar. Des d'una butaca, encara que sigui la de la pràctica professional atrafegada, en ús d'aquestes paraules, ens aprehenem com imatges estàtiques, sense poder apreciar-nos en el nostre moviment vital, inconscients i ignorants de quanta decisió ens duu a aquest estatisme; què, sinó un temps aturat, és un certificat de discapacitat?, i un col·lectiu?, és que potser no habitem més d'una identitat?

Per mitjà d'aquestes instantànies (que així s'anomenaven abans les fotografies que es revelaven), tot i tots apareixem desarticulats com titelles extenuats, desproveïts de connexions, que amb prou feines assolim o som assolits per escarides teoritzacions d'una realitat que només es percep a trossos. Perdoneu la repetició: potser no és això l'educació social, quan se sent una vocació per a ajudar els «altres»? Potser no s'és educador i col·lectiu alhora, potser de tant en tant no figurem com a «altres» en l'escena d'altres «uns»?

Deu ni do amb l'epistemologia, benvolguts: això de conèixer només per noms denota manca de rigor en tota la resta; i si resulta que som un doble agent, anomenadors ja anomenats, vilipendiats en la nostra riquesa vital per una burocràcia gnoseològica que ens travessa? Què es fa amb les múltiples capes de deliri que diàriament caracteritzen les nostres vides en la seva incertesa boja?

Ho veieu? Aquest és el Govern de les persones: noms (conceptes i categories) que revesteixen de legalitat i veritat els usos culturals del «nosaltres» i dels «altres». Tant és on estiguis, són posicions intercanviables tot esperant la loteria vital. Sobre el perquè d'aquesta estructura basal, hauríem d'aprofitar alguna teoria de l'Estat o de la comunitat, potser per a obtenir una instantània de la condició de bombolla que té tota normalitat. Potser també per a visualitzar, i per descomptat per a escoltar, que els titelles cauen i es tornen a alçar, sense que al seu comandament habiti cap ésser que els animi. Tot és fúria processal, fruit de la cosmogonia de la dominació que bull al seu interior. Res més, cultura, llenguatge, poder i més ventriloquia.

Em nego, doncs, a continuar ensenyant noms i, poster per això he escollit el gènere més arcaic que he trobat per a dirigir-me a vosaltres. Una imitació de carta il·lustrada, ja sense poder ser-ho, sense aura, en un intercanvi acadèmic en el qual l'escriptura ja no és l'escena primordial. Però és una carta, potser el gènere més proper a l'experiència, que pretén narrar els abusos que sobre aquesta comet el nom quan s'utilitza sense ser conscient de la condició de captura que tot nom fa amb la realitat. No hi ha res millor que una mà que abraça l'aigua per a entendre aquesta terrorífica funció. Potser convindria dir ja que no és el mateix parlar que anomenar, almenys no en aquesta epístola que pretén ser pedagògica. Amics, o escrivim o morim, i això implica les arts com a fórmula d'elaboració del món en format deliri. Hem de recuperar el nostre pensament, hem d'elaborar-nos en la vida per a poder decidir-la.

Us explico:

L'altre dia una estudiant es va enfadar amb mi perquè no volia que les persones que ella anomenava «amb discapacitat» poguessin reanomenar-se d'una altra manera. Al principi, li vaig dir que podia investigar què implicava emprar un vocable o un altre a l'efecte del tractament de les persones que, atesa la bombolla, són creditors d'algun dels dos noms. Ella, pensant-se que jo era favorable al seu, m'explicava que no creia que l'ús del nom «diversitat funcional», l'altre en qüestió, ajudés «aquestes» persones en la comesa de ser «ateses» per l'Administració. Que si tots som, cap no som... I aquí comença el joc polític de les paraules, li vaig explicar, que ontològicament no hi havia definició correcta i que cada paraula duia una teoria de l'ésser humà darrere, i darrere, un biaix cultural, una concepció del nosaltres i de l'ells, una cosmogonia, una bombolla. La veritat és que encara espero la seva resposta. Al seu silenci, doncs, dedico aquests trossos d'experiència...

Us convido, així, a una dansa, que s'inaugura ja en la crònica d'un deliri apassionant en el qual es poden veure tots els entravessaments possibles d'una persona que tria una manera particular de **ser-veure** en una societat que consensua només d'una manera. Al mateix temps, el que es veu és una vida en moviment que es baralla amb el nom, que s'escapoleix i que de vegades també sucumbeix. Una crònica que ara seguirem d'altres que, també delirants, mostren les violències del nom, però també els punts de fugida, que és la dansa en sentit literal, aquesta com a fórmula per a la recomposició de l'ésser en el moviment vital. Després, venen altres cròniques que formen diferents capes d'experiències, diferents posicions i situacions que expliquen diversos dels elements de la vida en moviment i de la necessitat de fugida, fins a topar al final amb altres que ja dibuixen més el camí en l'exploració d'aquests llenguatges. El primer és consonant amb l'estil d'aquesta carta i, en canvi, l'últim, que prové d'un altre lloc, és una mostra d'allò que pot arribar a succeir quan decidim «exorcitzar-nos» fins i tot en els nostres noms propis i habitar un llenguatge diferent. Només dir-vos, finalment, que a la postdata aclareixo determinats termes i recomano algunes lectures. Entre aquestes, una que us transcriu, ja

que forma l'última de les cròniques, precisament la de l'exorcisme del nom propi i de la recerca de nous llenguatges. Si és allà, és perquè aquell és l'espai de les cartes per a les sorpreses i els regals.

La vida és moviment (deliri 1)

Vaig amb patinet, baixo pel carrer Rogent i canto Nino Bravo. Mitja hora sobre rodes i la sensació és colossal. Quina passada!, penso, aquesta és la recompensa. Plenitud total, m'enfilo per la baixada del parc del Clot. És la recta final. Una vegada a la Rambla del Poblenou, el meu convenciment és absolut: s'hi pot veure sense veure-hi!

Mentre assolixo aquest estat, el trajecte és dubitatiu. Des d'Horta fins al Passeig Maragall 1, el pes institucional em genera dissonàncies: tu, amb patinet? **Tu no...** M'enfado, em rebel·lo. No suportó aquests judicis de normalitat, de protocol...

«Persona amb una discapacitat visual»; «persona amb diversitat funcional visual». «Amb», «amb», «amb»? «Sense», «sense», «sense»?

Fantasia WHASP?

Continuo...

Vaig per la vorera dreta i travesso a contrapèl el «camí podotàctil»: una, dues, tres vegades. El patinet fa un estrèpit de rampa de frenat i em murmuro en la intimitat: *critical disability studies*. Ric. Un autoacudit mantra que em repeteixo sense parar. Excel·lent arma per a una lluita que s'emprèn cada matí, i no sense por que se't retorni la gosadia. Ja saps, aquest bumerang castigador que reverteix sobre les teves micropolítiques.

Ai, Babel! Ai!

La qüestió, és clar, evitar la metralla que ens escindeix en fragments d'allò humà. Allò desmanegat. Ment i ulls danyats, si us plau, transitar amb aquests per davant i amb certificat...

No, amb el meu patinet no...

Quan arriba el quart o el cinquè *vibrato* (continuo travessant els camins de cecs), el patinet genera un efecte electroshock que em sacseja per complet. És una alerta, em dic:

«Ei, que si continues "sacsejant" així el cos se't desprendrà la retina.»

Quina veueta, una culpa diagnòstica que també m'apareix al Tibidabo. La meua primera introjecció: tu no, compte, compte...

Ufl, em decau la moral i per això redueixo la velocitat; «a més, pots endur-te algú per davant». No, no, vaig bé.

El meu patinet és un tot sensorial. Des d'ell, la textura del terra se'm fa clara, l'angle que em permet la seva corporalitat em produeix gran nitidesa i, més que genial, quan hi vaig la gent s'aparta del meu camí. Som un *cyborg*... Com dic això als meus estudiants sense que em prenguin per flipada o per heroïna? No els dic res, perquè no em vegin com un objecte d'intervenció?

Quina presó!

Pedalo més fort: «A mi ningú no em pren tot això que tinc de més». Discapacitada, tu...

Continuo autogenerant-me la rialla i penso amb picardia: «seria tremendament irònic morir a causa d'un lliscament pel "camí podotàctil". De vegades, les rodes s'encaixen a les esquerdes i haig de maniobrar; i és clar, el meu patinet és vulnerable a l'aigua com qualsevol altre de Barcelona, però en mi seria imperdonable.

"Ho veus, ja t'ho vaig dir." No l'utilitzis més... M'aturo? Sucumbeixo? No deu ser que això teu és un deliri negacionista? «Baixa, guarda'l i agafa el bastó. Així s'acabaran les ambigüitats. No, no, no...».

Intent de captura institucional (deliri 2)

Fins que vaig visitar per primera vegada l'Organització de Cecs l'any 2011, tenia un repertori per a anomenar-me que vaig portar amb mi des de Veneçuela. Bòrnia, llosca, quatre ulls, miop, retina despresa. Dona lluitadora i forta. Tenaç. Intel·ligent. Després de transitar per aquesta institució, he estat reanomenada: discapacitada, baixa visió. I a la meua vista, **resta**, resta de visió. Indignant. Encara expelleixo foc per la boca i dedico aquestes línies a la contravenció. No voler aquest nom no és una negació. Alguna vegada, a Caracas, ja havia tingut un contacte amb aquestes denominacions, visió subnormal, precisament del verb d'un optometrista espanyol que volia vendre'm uns magnificadors electrònics, i aquesta era la seva traducció de *low vision* en el manual que em va lliurar. Vaig patir molt amb aquest nom en el seu moment, i no li vaig comprar cap màquina. Li vaig dir que el seu manual tenia errors ortogràfics, que justament havia vist amb la màquina quan m'havia deixat provar-la. Me'n vaig anar amb arcades, amb un atac de pànic. Pensava en les meves àvies i en les paraules tan boniques amb què m'anomenaven: «Com està la nena dels meus ulls?». Continuo, així s'entendrà millor la trapelleria del patinet. Una de les coses que més em pertorben en l'actualitat és, precisament, no haver pogut fugir d'aquella organització. Em vaig deixar endur per la seva burocrà-

cia, que em reconduïa a la resocialització; a la resignificació de la meva persona; a la desidentificació... Vaig entrar-hi miop i vaig sortir-ne discapacitada i amb un capell posat. Furiosa, plorant. Convençuda gairebé que la meva vida havia estat un gran engany. Que era mentida que jo hi veia, que en realitat jo no hi veia. Així m'ho recalquen ells cada vegada que hi vaig: tens **resta**. Total, que ho explico, no sense abans advertir sobre el sentiment de culpabilitat que em genera aquest relat. Al cap i a la fi, aquesta organització ajuda moltes persones i part de la seva ingerència a la ciutat es nota diàriament: àudios al transport públic, lletres grans, camins podotàctils. S'entén encara més la meva dissonància ara?

Bé, la meva primera incursió en aquesta organització va ser a instàncies d'una optometrista que vaig visitar. Frustrada per no poder fer-me un examen de visió en condicions, em va dir que visités l'organització, que ells em farien aquest examen correctament. Sabia de què es tractava, ja que m'havia fet exàmens similars als Estats Units en tres ocasions diferents. Jo vaig pensar: *why not?*. A més, són molt xulos, vaig pensar, et posen lletres enormes, jocs de colors, tot gegant, com a mi m'agrada. Un relax i una manera d'examinar comprenent. Una meravella, doncs... Però bé, fins a arribar a aquell examen, que tampoc no va ser tan bonic, encara que sí que molt bo, vaig haver de viure l'experiència de l'afiliació i de la rehabilitació; «què?», vaig dir, «rehabilitar-me de què?». Horror.

La primera vegada que vaig entrar a la seu principal de Barcelona, no vaig poder evitar connectar la meva percepció amb el llibre de George Orwell, *1984*. Només traspasar el llindar o, millor dit, durant el trànsit del llindar, tens la sensació d'aeroport, és a dir, de canvi radical d'escenari i, en aquest cas, de temps històric. Si hagués nascut a l'Estat espanyol, ho hauria fet durant el franquisme tardà i hauria begut d'aquesta manera de vestir dels homes, que em diuen que així vestien els del sindicat. Uns pantalons que arriben fins a la cintura, negres, amb cinturó, que es fan amples als malucs i que després cauen amb certa estretor, però que mai no es transformen en *baggies*. El cinturó marca el límit amb la camisa blanca de màniga curta que cau gairebé a mig braç. He vist alguns revisors de la Renfe vestits així. En fi, al llindar, que és una porta corredissa que s'obre automàticament i que té franges de colors cridaners, verd, vermell i groc, després del «xxxxx» de la porta, així de primera impressió, pots veure-hi uns cinc o sis personatges vestits d'aquesta manera. Uns cecs, altres no, i aquesta és una de les distincions més marcades en aquest lloc. Un cop allà, veure de la manera trans com hi veig jo és una **anomalia**, i ja veureu per què... Entres, doncs, i et trobes un gran vestíbul al fons del qual hi ha tres ascensors. A la dreta, un conjunt de mostradors, els dos primers d'informació i un tercer, enorme, que és gairebé, gairebé, una garita de policies. Estan uniformats, de fet, i semblen literalment policies nacionals o mossos i, potser, ho són. La veritat és que són molts, i la seva presència em crida l'atenció:

«Bon dia, vaig a la tercera planta.»

I em crida: «ÉS VOSTÈ UNA AFILIADA?».

No, vinc per a això... I ja sense escoltar-me gaire, em demana les dades i em deixar passar. Fort aquest primer contacte, aquí tothom crida. Diguem que alguns van com ratapinyades i altres com xiulets. Vagis on vagis, aquest lloc és enorme, sempre hi haurà un vident que et va dient «HOLA, HOLA, HOLA», i sense voler-ho o volent-ho, et va marcant el camí.

També és control social, tothom vol saber en tot moment qui ets i què hi fas allà. Després et miren els ulls i et diagnostiquen al segon. Aquesta hi veu, aquesta hi veu més o menys. Aquesta és afiliada, aquesta és treballadora. Però continuo... La primera diligència que cal fer...

Prossegueix el deliri de captura

...és un procés de canvi d'identitat força dolorós. Diguem que arribes i que et fan una prova de visió. Has de veure-hi poc o gens, preferiblement el segon. Quan hi veus poc, generes confusió i immediatament la teva visió és titllada de **resta**. «Resta-de-visió, tranquil·la, tens resta, te la donaran»; «què em donaran?»... «et donaran l'afiliació»... Buf, que dur, jo pensava que hi veia força. Fins a aquest moment, creia que a la gent li agradava que hi veiés, que m'esforcés per a veure-hi. Però no... Posteriorment, vaig ser rebuda per un personatge nefast que em va dir que el programa de visió que utilitzava, Zoom Text, era una porqueria, que havia de passar-me al JAWS, el que utilitzen els cecs. Que li expliqués quina era la meva il·lusió, que aquesta organització m'ajudaria a aconseguir-la. Vaig plorar molt... Vaig continuar anant-hi, ja que necessitava que em fessin un paper per a unes ulleres. Tanmateix, abans d'arribar a l'optometrista, havia de sotmetre'm a un procés de rehabilitació. Rehabilitar-me? De què? Mai no hi he vist millor, no he perdut res... I com? Vaig haver de sotmetre'm a un procés de lectura amb lupes i artilugis de visió. M'encanten. No obstant això, la tècnica rehabilitadora es va enfadar amb mi perquè li vaig suggerir algunes ajudes per a donar-me. Em va cridar que ella era la tècnica. Li vaig dir: OK. Al final, em van oferir unes ulleres fosques que són una espècie de tapadores per a posar a sobre de les meves. Em van insistir que aquestes, i no les meves Ray-Ban, eren les que em convenien per a protegir-me del sol; que les meves eren cares si volia graduar-les, i que les d'ells eren més boniques. I... i... no van gosar dir-ho. Ho afegeixo, et dissimulen la visió i et fan semblar totalment cega. Ara ja sabem per què els cecs utilitzen ulleres; per a mi era un gran misteri, de debò.

«Vomito, me'n vaig...»

...I així he marxat de molts llocs, si bé desarticulada amb la força per a tornar a compondre'm. Un titella amb espasmes que es compon i es descompon a ritmes de narració, a ritme d'obstacle. Un cos contingent. Un angle de visió inquiet, un acomplexat de torn com el que ressenyo a continuació.

Allò insuportable de la llibertat en boca de xerraires anomenadors (de qui és el deliri?)

En les albors del meu exercici com a educadora en un centre penitenciari, vaig haver d'expulsar els meus primers vòmits. Un psiquiatre, a qui visitava a causa d'una medicació, va resultar ser un lacanià de manual. De contraportada de cereal. Es creia un Hannibal Lecter, i em va tractar en conseqüència. Una vegada li vaig comentar que l'endemà començaria a treballar a la presó, i em va dir, així tal com raja: «vostè està boja, vostè no pot treballar en una presó. Imagini's que un pres ve amb un punyal i l'assassina». Jo li vaig dir, «i si li passa a vostè, podrà salvar-se?». Llavors em va respondre: «vostè no hi veu, jo sí». I jo li vaig dir: «s'hi pot veure sense veure-hi». I ell em va contestar: «però quina bajanada és aquesta?». I jo li vaig dir: «es pot, en aquest món tot és relatiu». A aquelles alçades, jo era a punt de plorar i ell, assegut en una butaca de cuir negre, era a punt d'esclatar. D'enfurar. Em va fer por. Em va recordar que jo li havia explicat que alguna vegada havia conduït un cotxe, i em va dir: «vostè mai no hauria d'haver conduït aquell cotxe quan era adolescent». En fi, vam continuar l'estira i arronsa fins que vaig veure que me n'havia d'anar i no seguir replicant. L'últim que em va dir, i pel que vaig entendre no era només una teràpia lacaniana el que m'estava aplicant, va ser: «és vostè així amb el seu marit?». Me'n vaig anar, morta de por, amb la sensació de no poder fer-ho bé l'endemà. Amb un repte per endavant que no assoliria. Sens dubte, aquest tipus em va llançar al bagul de fusta com l'empresari del circ a en Pinotxo en la pel·lícula de Walt Disney.

Reflexió reconstructiva

Hi ha un ull que m'aguaita i em converteix en titella: m'anomena, em desposseeix de la meua humanitat, em desarticula en membres i en trossos de cos danyat. Em jutja, m'incapacita. Algú podria pensar que aquest ull és un, que és el mateix que després em vol articular a imatge i semblança seva: ulls-danyats-amb-resta, cor amb il·lusió, ulleres fosques perquè no hi hagi confusió... Però no, crec que hi ha tants ulls com materialitats en què s'expressen. El més pervers de tots, que de tan evident no es veu, és el de l'hegemonia de la manera de ser en els nostres ordres socials. Una manera de ser oculocentrista, que ho enfoca tot en un punt i obliga a recreïxer el sentit de la vista i a subordinar la resta dels sentits. Una manera de ser que torna al meu ull incòmode, inquiet, i als meus sentits, posats a treballar dia i nit per a interpretar el món i per viure'l amb els meus mecanismes i per a aportar-li les meves imatges. Com tothom, però tothom no es veu en els seus mecanismes perquè tenen el món enfocat a la seva distància. Però són una manera també, que pertany a un ordre biopolític que distribueix maneres i els assigna noms. Ningú no se'n salva, però la normalitat té aquest punt cec en el qual tots, en el fons, volem habitar. Què dir, aleshores, és l'ull del poder que ens transforma en titelles, en manera befa de ser, a expenses, sempre, d'un titellaire que creu donar-te vida. De titella rehabilitat, com deia, de titella que agraeix la intervenció social dels humans en la seva salvació. Els meus estudiants continuen pensant que els

àmbits d'intervenció són naturals, i que els col·lectius vulnerables ho són per naturalesa. Per descomptat, no se senten col·lectiu, i jo, que contribueixo en la seva formació, què haig de dir-los sobre aquest tema? De vegades he notat que no tinc autoritat moral, sobretot quan l'ull del poder em clava una urpada, quan em genera un espasme.

Qui anomena qui? (trobada amb la dansa)

Millor tornar al patinet. Continuo, «quic», «quic», aquestes coses que es fan em trenquen, però és en el trajecte on té lloc la recomposició; un altre espasme, pedala!, pedala!, el cim és a prop... I era cert, encara que en aquell moment jo no anava literalment en patinet, sinó en metàfora i en la Renfe. La veritat fou que vaig descobrir la dansa entre titelles i la possibilitat d'enganyar l'ull. De debò que va ser bonic. Vaig arribar trencada i...

En Carlos, com no, el seu aspecte és de titella de lliure albir. Prim, desgarnat, ulleres liles, venes verdes sobre pell blanca. Una piga a la cara, cabells negres i una gran bondat. Enfuriada, és clar, maliciosa, és clar, traïdora, és clar... La seva vida és un gran promptuari amb diagnòstics mèdics, encadenaments institucionals que aquí també marquen una continuïtat. Consumeix metadona, té el VIH. Una vida promptuària que es va trobar amb la meua en un centre penitenciari. Jo educadora, o més ben dit, fent d'educadora social en l'equip de reforç d'estiu. El centre penitenciari era a Girona i havia de desplaçar-m'hi cada dia i tornar a Barcelona. Una odissea que vaig començar amb il·lusió, precisament quan va començar el projecte amb en Carlos. Ell s'encarregava de la ràdio del centre i jo, quan vaig entrar allà i vaig veure excés d'auriculars a la sala, vaig entendre que qualsevol cosa que fes havia d'arribar-los per les orelles. Per això vaig entrar a la cabina, un despatxet-passadís improvisat en un lateral de la biblioteca del centre. En Carlos era el DJ oficial, autoadjudicat, funció que de vegades compartia amb el Jordi A. La seva manera de pronunciar les seves funcions va ser la segona cosa que em va cridar l'atenció: «dijei», no, «diji». Som «diji» Jordi i «diji» Carles... Per cert, ells em van ensenyar a parlar en català, però aquesta fou la nostra segona dansa. La millor: ens vam proposar fer una radionovel·la i enregistrar els sons «naturals» de la presó per a utilitzar-los com a efectes especials. Així, de passada, podíem resignificar-los. Diguem que aquestes paraules corresponen amb la meua manera d'entendre el projecte. Si ho narrés des del seu punt de vista, la qüestió hauria estat: el projecte amb la senyoreta Brígida m'agradava molt i així podia enregistrar, activitat que estava totalment prohibida al recinte. Però així la dansa va fluir. Els primers dies, em vaig dedicar a construir el guió amb altres companys, que sentia veritablement com a companys, i no com a diferents. Encara que jo era l'educadora i ells els interns, l'opressió d'aquell lloc em feia sentir com una igual. A més, continuava desarticulada i juro que em sentia un d'ells. Sentia que tranquil·lament podia ser jo, que estar aquí és qüestió d'atzar. Que tots podem acabar a la presó.

La presó és dura, i en Carlos, en les nostres danses, em pispava els cassets per a copiar-los i vendre'ls, i jo m'enfadava i em sentia traïda, i ell em demanava perdó i m'ajudava en els enregistraments. Així és com acabem enregistrant la presó sencera, sirenes, reixes, portes, megafonia, i fent el primer capítol de la radionovel·la. Transmetent «*Leila de la nit*, des del Centre Penitenciari de...», el cervell acabava essent el projecte mateix. De vegades era jo qui ens dirigia en dansa, jo humà i ell titella, sense que se sabés qui era qui. De vegades era al revés, jo a la seva mercè. Al final, li vaig regalar el reproductor MP3. La meva gran il·legalitat en aquell lloc.

Enganyar l'ull (delirant dansa)

Enganyar l'ull. Això és el que fa Phillippe Genty en les seves obres: danses entre titelles i persones, on no se sap qui és qui. Encara menys qui mou qui. El teatre visual té això, penso: una gran continuïtat; escenaris en aparença dissemblants que s'encadenen els uns amb els altres amb normalitat onírica o inconscient, però si tu no hi veus manera material. Amb els materials, amb la sonoritat i la lluminositat.

En aquests últims anys, continuo pensant, no he fet res de diferent: dansar amb els meus titelles; fusionar-nos a la manera de ser persona en cada escenari vital; murmurar, atordir, cantar, atenuar, enlluernar, cada nou escenari. Que tot sembli natural, que es vegi que hi ha continuïtat. Que tot sembli normal, encara que sigui oníric.

O a l'inrevés... distreure la mirada de qui subjuga, transformar la realitat de qui la subjuga. Una gran actuació, una còpula exquisida, un resultat incomparable. L'artifici de ser, en el qual no se sap qui és qui.

Aquesta és la llibertat que s'acaba quan la dansa s'atura i els cossos s'escindeixen: uns són de palla i d'altres són de paper. Aquí neix la pregunta de l'educació: com recompondre aquestes peces? Tanmateix, entre la institució i la diferència, què fou primer? No us cregueu, llavors, que la institució és cosa d'exterioritat. Si alguna cosa puc dir d'aquests vint anys és que la llibertat és militància i les institucions són micropartícules que no et deixen dormir. Amb quants titelles ens n'anem al llit diàriament?

És irònic, la veritat: enganyar l'ull que veu l'ull. Un laberint.

La sexualitat i les seves cambres; visca el deliri com a crònica d'allò possible, com a experiència d'educació.

Per cert, entre vosaltres hi ha un titella que m'agrada molt.

M'ajudeu?

Petons,

Kitina

PD 1. Com que la lectura ajuda el pensament i l'escriptura, us suggereixo la lectura d'un assaig de Walter Benjamin que es titula *Sobre el llenguatge en general i sobre el llenguatge humà*, en el qual es comprèn el sentit del nom i del llenguatge sobre el que hem estat conversant.

PD 2. Us suggereixo llegir Friedrich Nietzsche i, concretament, un assaig que es titula *El naixement de la tragèdia*. Aquí s'entén fantàsticament la idea de la ruptura de la continuïtat per l'efecte de l'ull anomenador.

PD 3. Busqueu a la biblioteca *critical disability studies*, us sorprendrà saber que aquests estudis tenen la seva crítica.

PD 4. Perquè veieu com pot ser aquesta exploració, us deixo aquest text, que exorcitza el nom propi i l'atribut per a edificar des d'un altre lloc, en un altre llenguatge. Es tracta d'un dels textos que componen el projecte *Anatomia política i imaginària d'Eulàlia Massat*, un personatge que viu en la crònica que la defineix o en l'assaig que se li adscriu. Aquest projecte es va iniciar a partir de la necessitat de generar nous llenguatges sobre el fet de veure, sobre la mirada. És un projecte amb força recorregut, que us convidem a explorar en la referència al peu del text que s'adjunta. Només per a donar-li entrada, copio un text que formarà part d'un llibre que es publicarà a propòsit d'aquesta anatomia.

«Ha nascut Eulàlia Massat, és un brot que pot sobrevenir en la vida de qual-sevol. No és psicosi, sinó deliri bell. El que és perquè pot arribar a ser-ho. El que balla a la vora i aquí també s'esvaeix. Viu i mor al caient. Més que identitat, contingència. Amb agència, que interpreta críticament allò real. Rebel·lada REVELADA. Els següents assajos la caracteritzen. No la satisfan...»

*¡1, 2, 3, chocolate, piso!*⁸

El laberint rectilini d'Eulàlia Massat

Una consciència cantaire i una matemàtica orgànica és el veredict. Així es va segellar la investigació que durant anys va entretenir els estudiosos de l'obra d'Eulàlia Massat. Entre les troballes, la no prova sobre l'existència d'un mapa, que hauria de conduir-la a aquest lloc del qual encara no ha tornat. Les poques petjades d'aquesta conjectura, el registre insonor d'una consigna, que bé podria ser una cançó:

«¡1, 2, 3, chocolate, piso!»

Les dimensions d'aquest mapa es pressuposen enormes: «per què no pensar en gran!?!», van exclamar els cartògrafs quan no van trobar proves en format convencional. En la base d'aquesta pista, un rumor: es diu que en una època, l'Eulàlia va esgotar les existències de les papereries a la ciutat, però que aviat va desistir en el seu intent de representar «el camí». Era lògic, allò que emergia de «la seva manera particular d'apropiació del món» no cabia en dues dimensions. Els més materialistes, tanmateix, van insistir enfront dels discursivistes en la necessitat de «trobar la materialitat d'aquest mapa», assumint que seria trobar el parador d'Eulàlia Massat. La qüestió seria, com ja és costum, inferir dels seus punts una gran línia...

I no els va desatendre la raó; no obstant això:

Va caldre vèncer molts prejudicis que, entre propis i aliens, confinaven l'Eulàlia Massat al racó dels excèntrics. Aquell rumor tenia un corresponent oficial: segons consta en les

⁽⁸⁾ Cancó popular de Veneçuela.

Lectura recomanada

Aquest personatge neix en una crònica anterior, la lectura de la qual suggereixo, disponible a: <http://backroomcaracas.com/escriitura-expandida/eulalia-massat-vindicante-ni-tuerta-ni-discapacitada-vulnerable/>.

cròniques de Caracas de mitjan de segle, hi havia una dona a la qual motejaven «la boja de la raima», que patia un deliri estrany, consistent a acumular «paper de carta blanc». Més arguments, i més rumors, diuen que una nena deia que l'Eulàlia deia que el seu mapa era tan llarg com l'àcid desoxiribonucleic. Des de la rebotiga de la papereria de la ciutat, aparentment, la filla dels dependents va sentir des de la seva hamaca: «dues raimes de paper, si us plau», «sap vostè que si l'estirem, una molècula d'ADN pot arribar fins a la lluna?». A l'altre extrem del mateix lloc, hi havia aquells que, sense entendre-la tampoc, veien, en «aquest mapa que no podem veure», l'obra d'un d'aquests «cervells privilegiats» que s'avançaven al seu temps. La veritat és que ningú no podia veure ni el coneixement ni la ignorància, allò que tots teníem a la punta del nas:

«A pam de nas!»

«Què maltracta més?», es preguntava l'Eulàlia Massat a les giragonses de la seva obra: «el coneixement o la ignorància?». «Si us plau, no repeteixin aquest eslògan», «si us plau, no continuïn reproduint aquest eslògan propi de la il·lustració». Totes aquestes frases, que de fet s'esmenten per a animar les tesis de la seva lucidesa trastornada –«si us plau, no repeteixin aquesta consigna», «si us plau, no tornin a cantar això», «si us plau, no tornin a turmentar»–, eren senyals que l'Eulàlia es deixava en les infinites giragonses de la seva habitació, assenyalant-li el camí.

I la més repetida: «¡1, 2, 3, chocolate, piso!».

La nostra «episteme de murs», poc àvida a desxifrar «mapes de la vastitud», mai no ens hauria permès desxifrar-los per si sols –*de murs, murient*. Va caldre que un *deus ex machina* acudís a l'escena, projectant-la en un pati d'escola, amb sabates ortopèdiques, donant veu, cantaria les seves consignes:

«¡1, 2, 3, café, chocolate, piso!»

Què i per què trepitja l'Eulàlia Massat?

Les no proves a poc a poc van portar a la conclusió més precisa, encara que menys esperada. El mapa d'Eulàlia Massat no habitava més enllà del seu enteniment singular. Vital. Es tractava, doncs, del fruit de la seva metodologia per a l'apropiació d'aquest món, en aparença abocada al plaer de trepitjar. Tanmateix, al deure de mirar, a la necessitat de veure amb la consciència d'estar veient. No és només o no tant una qüestió fisiològica, per més que s'obstini aquest gran exèrcit de voluntaris discapacitats en què s'ha convertit aquest ociós món, fill de la burocràcia ara digitalitzada.

Els seus llargs polzes inferiors, bípedes, tàctils, semblaven els encarregats de forjar tota la maniobra, que, a grans trets, consistia a traduir el món al llenguatge del cos, per així poder habitar-lo. Es podia dir que es tractava de «mans de mico» que, com elogiades i injuriades frontisses, articulaven allò visible i allò invisible. Allà, on el que per diminut no es veu, els seus peus eren monstres infalibles que es ventaven sobre el sòl com morters verticals en angle recte. Aquí, en el nostre limitat món, amb prou feines peus, moltes vegades retallats per la quimioteràpia del bastó, del gos, de l'acompanyant. Més aquí i més enllà, si és possible, on ella habitava, l'Eulàlia Massat dansava i saltava a cop de pseudòpode, com elles els anomenaven, sorpresa per les propietats que havien aconseguit desenvolupar les seves sabates: reptació, diapedesi, fagocitosi. 1, 2, 3, vaig trepitjar, 1, 2, 3, vaig trepitjar.

El descobriment és, doncs, que a l'Eulàlia Massat li agradava trepitjar ratlles.

Heus aquí, per tant, la veritable clau d'«això» que la portarà per aquell llarg recorregut. La seva absència ja prou perllongada, de fet, era fins ara l'única prova que es tenia per a especular sobre la longitud del camí. Ara suposem que es tractava d'un llarg mapa, potser elaborat al llarg de tota la seva vida, resultat de la seva activitat quotidiana de trepitjar ratlles. Una sort d'«enderrocar murs des de dalt» amb tan sol una trepitjada. En comptes de jugar «sense trepitjar la ratlla», l'Eulàlia Massat imaginava i dibuixava ratlletes de guix sobre les quals saltar. Ni dins ni fora, la qüestió era trepitjar la ratlla. Així, des del seu episteme, s'enfonsava tot gran mur que jagués en les esquerdes del planeta.

«¡1, 2, 3, chocolate, piso!»

«Això no és autoajuda; és arquitectura!»

I més que llarg, el mapa de l'Eulàlia podia considerar-se un mapa multiforme que es traçava conforme la seva activitat transformava el laberint en línia recta, en camí sense obstacles. Sempre recte, cap enllà... Res de corbes ni carrerons sense sortida; només paret enderrocada o, millor dit, trepitjada i enfonsada com en el joc de batalla naval (A1, aigua, B3, tocat, C5, enfonsat).

Resa aleshores el seu *sapiens* d'ésser viu que la infàmia de la paraula reductora no pot atrapar. Res que acomplexi la mancomunitat dels seus sentits. Res que acovardeixi la temerària funcionalitat que li atorga aquesta conjunció. En la seva empremta, la seva frase favorita: «veure-hi sense veure-hi», sap vostè que s'hi pot veure sense veure-hi? I les vicissituds que engendra en l'ànima dels qui agredeixen quan se saben descoberts en la impostura –i el lacanià contesta: «és vostè així amb el seu marit!?»». L'Eulàlia Massat era en si mateixa la crònica d'una prova; amb «1, 2, 3, *chocolate, piso*», construïa certes per al seu següent pas, mostrant amb mètodes *sui generis* allò que precisament aconsegueix tot ésser viu quan aprèn a caminar. La pregunta és, llavors, la de sempre: per què les paraules neguen aquesta condició a qui es queda a mig camí?

Expulsats de l'escena, el «tac, tac, tac» del bastó, la reflexivitat piadosa, el pacte amb el diable que contreuen els qui decideixen acceptar l'«ajuda voluntària» dels qui volen ajudar l'altre. El mapa de l'Eulàlia Massat és la densificació dels sentits en estat pletòric; quan es motiven per a l'ocasió, quan els queda més remei que «generar imatges». Això és la vida, això la lluita. Aquest és l'exorcisme de la closca de tortuga que es projecta en aquest giroscopi que ella s'inventa en el seu *Circus World*. Es podria dir que es tracta del primer *Nosferatu* de Murnau. Per què no cantar la vida? Potser està passat de moda? Potser no és el mateix cantar que explicar? És com cosir i cantar, 1, 2, 3, i *Alé limón, Alé limón*, el pont ha caigut.

Els laberints són miralls conjuntats; vol saber vostè què és un laberint? Tregui un dels miralls i ho veurà. No hi ha, doncs, laberint que es resisteixi a aquesta metodologia. De fet, els laberints són només miratges epistemològics de qui només pensa amb un sol ull, de qui pensa que no s'hi pot veure sense veure-hi. Qui palpa la paret amb els polzes de foc no anticipa més que la immediatesa del seu revés. No hi ha laberint que l'aguaiti, ni Minotaure per témer. Només fil, filar, hilarà, hilarant.